

Nyárády R. Károly

Az 1977. évi romániai népszámlálás eredményeinek kiértékelése, különös tekintettel a nemzetiségi és anyanyelvi viszonyokra

Készült 1983-ban a Külügyi Intézet felkérésére.

Megjelent az „Erdély etnikai arculatának változása” című kötetben.

Budapest, 1996, Teleki László Alapítvány Könyvtára. 15–70. p., 9 t. (Kisebbségi adattár 5.)

Tartalom:

Előszó

I. A népességfejlődés általános áttekintése

II. Románia népessége nemzetiség és anyanyelv szerint

1. A nemzetiségi statisztika 1930–1966 között
2. Az 1977. évi nemzetiségi statisztika új vonásai
3. A népesség „nemzetiség és anyanyelv szerint”
4. A népesség nemzetiségi összetételének módosulásai a népszámlálások tükrében
5. A magyarság lélekszámának alakulása

III. Erdély népessége nemzetiség és anyanyelv szerint

1. Az 1910. évi magyar és az 1930. évi román népszámlálás Erdélyre vonatkozó etnikai adatai
2. A nemzetiségi viszonyok alakulása 1930–1966 között
3. Az erdélyi megyék népessége „nemzetiség és anyanyelv” szerint 1977-ben
4. A városok etnikai arculatának átalakulása
5. A regáti románság Erdélybe áramlása

IV. A romániai magyarság számának várható alakulása az ezredfordulóig

Jegyzetek

Táblamelléletek

Előszó

Napjaink tudományos kutatóinak többsége – Ortega szerint olykor középszerű tehetséggel – szakirányú felsőfokú tanulmányok után intézményes keretek között végzi munkáját a választott tudomány jól körülhatárolt részterületén. Eredményeiket rendszeresen közreadják szakfolyóiratokban, előadják szakmai fórumokon. Nyárády R. Károlynak arra volt csak lehetősége, hogy nyugdíjas év(tized)eit állítsa kitartó szorgalommal és a szellemi munka középkori alázatával a tudomány szolgálatába – új környezetben és munkaterepen, vajmi csekély reménnyel publikációs lehetőségekre. (Mint például Bacsák György, az időskori „amatőr” tudományos kutatás egyik klasszikus esete a hazai tudománytörténetben, aki volt gazdatisztként ugyancsak nyugdíjas korában kezdett a földtörténeti jégkorszakkal, a „jegesedés”-sel foglalkozni, és vált nemzetközi hírű pleisztocén-kutatóvá.) Nyárády R. Károly sem tudott azonban ellenállni az erős belső késztetésnek, hogy feldolgozza szülőhazája, Erdély mítoszokkal körülvett – a dákokig és Csaba királyfiig visszavezetett – népeinek, nemzetiségi viszonyainak történetét, igazolt tények és elsősorban „száraz” számszerű adatok tárgyilagos feltárásával, az újabban olykor „kliometriá”-nak is nevezett kvantitatív történettudomány elemző statisztikai eszközeivel.

A történelem és családi körülményei alakulása folytán kétszer is elszakadni kényszerült szeretett szülőföldjétől, de ez csak fokozta érzelmi kötődését hozzá, és szolgáltatta az energiát tudományos vállalkozásához. Minden munkajogi kötelemnél erősebb erkölcsi késztetés, barátainak tett ígérete, fogadalma (is) kötötte a maga elé tűzött feladat legjobb tudása és szigorú lelkiismerete szerinti teljesítésére.

Először 13 éves korában kellett elhagynia szülővárosát, Marosvásárhelyt, mert családját 1920-ban kiutasították Románia területéről. A budapesti egyetemen szerzett jog- és államtudományi doktrátusa és ösztöndíjas németországi (kölni egyetemi) közgazdasági és szociológiai tanulmányai után ügyvédként dolgozott. Az 1940. évi második bécsi döntést követően hazatelepült az átmenetileg visszatért szülővárosba. Sokoldalú tevékenysége során szerkesztette az Erdélyi Jogélet című szakfolyóiratot és 1945 után is a magyarság jogvédelme érdekében munkálkodott a Magyar Népi Szövetség keretében, annak felosztásáig. Utána állami vállalatoknál, szervezeteknél kényszerült dolgozni különböző – tervkészítő és statisztikus, jogtanácsosi stb. – munkakörökben, hogy megteremtse családjá, négy gyermeke felneveléséhez a szükséges anyagi eszközöket. Nyugdíjaztatása után a nehezülő terhek a Magyarországra költözés érzelmileg nehéz döntését érelték meg benne. A szülőföldtől való újabb elszakadás okozta sebre mintegy gyógyírként magyarországi tartózkodása immár több mint két évtizedének legnagyobb részét – betegsége (infarktus, szemműtét) miatti kényszerű szünetekkel – Erdély népességi viszonyai tanulmányozásának szentelte, és lélekben továbbra is megmaradt erdélyinek – mint a szellemi világ nagyjai és a köznapis élet polgárai közül oly sokan.

Nyárády R. Károly „Erdély népesedéstörténete” címet viselő sok száz kéziratos oldalra rúgó munkájában – a tudományos kutatáshoz szükséges latin, román, német stb. nyelvek ismeretében – kritikai elemzését adja a történeti demográfiai adatforrásoknak, és különös figyelmet szentel a magyar–román–német együttélés alakulásának. A hivatalos statisztikai szolgálat előtti (ún. „prestatisztikai”) korszak népszerűírásainak bemutatása után nagy részletességgel elemzi a dualizmus kora tízévenkénti, 1869–1910 közötti népszámlálásainak adatait: a lélekszám, a természetes és tényleges népszaporodás alakulását megyék szerint, figyelemmel a természetes népmozgalomra éppúgy, mint a belső és külső vándormozgalomra; foglalkozik a városok fejlődésével, a városi és falusi népességgel, a lakosság nemzetiségi (anyanyelvi) és vallási megoszlásával, a foglalkozási és műveltségi viszonyokkal, az írni-olvasni tudás mértékével stb. Vizsgálja az első világháború és az uralomváltás hatását a népességre, majd a népesség és összetételének alakulását a dualizmus kori elemzés szempontjaihoz hasonlóan – amennyire a romániai statisztikai és népszámlálási adatok olykor hézagos és az összehasonlítást megnehezítő publikációi ezt lehetővé teszik.

Kutató munkája során Nyárády R. Károly a legkiválóbb erdélyi, magyarországi és németországi szakemberekkel került kapcsolatba. Többek között az erdélyi jogtudóssal (és számos művelődéstörténeti munka szerzőjével), Mikó Imrével, aki impozáns monográfiájában az 1868. évi nemzetiségi törvény máig legalaposabb, tárgyilagos kommentárját adta. Rendszeresen konzultált a színvonalas kolozsvári nemzetpolitikai szemle, a Hitel egykori szerkesztőivel, Vita Sándorral és Kéki Bélával, vala-

mint századunk egyik legkiválóbb és legalaposabb elemzéseket nyújtó népességstatisztikusával, Thirring Lajossal. Kapcsolatot teremtett a második világháború után Erdélyből Ausztriába, illetőleg Nyugat-Németországba települt szász történészekkel, Otto Folberth-tel és Ernst Wagnerrel is, akiktől megkapta értékes publikációikat, a legfrissebb erdélyi vonatkozású szakirodalmi munkákat. Nyárády R. Károly szerény egyéniségére, fáradhatatlan kutatómunkájára felfigyelt több hazai neves történész is: így mindenekelőtt a felvidéki (kassai) származású Kemény G. Gábor, aki szintén egész életét a magyarországi nemzetiségi kérdés történetének, iratainak felkutatására és a megbékélést elősegítő kiadására szentelte, a románság történetét (is) kutató, erdélyi származású Makkai László, valamint a közelmúltban elhunyt, és szerteágazó tevékenységében a csángó-magyarság ügyét is ébren tartó Benda Kálmán. De figyelemmel kísérte, támogatta munkáját Scheiber Sándor, a budapesti Rabbiképző Intézet igazgatója is, egyebek között a népelet vallásos hagyományainak nemzetközi hírű tudósa. A fiatalabb kutatónemzedékből sok szakmai segítséget kapott az ugyancsak sokoldalú Miskolczi Ambrustól – aki jelenleg a budapesti egyetemen a román nyelv és irodalom tanára. Szász Zoltán pedig, Erdély története 1986-ban megjelent harmadik kötetének szerkesztőjeként Nyárády R. Károly segítségét vette igénybe az 1830-tól napjainkig tartó korszak legfontosabb alapadatainak közlésénél, melyeket szerzőnk kéziratos munkájából merített, és átengedésükért a kötet jegyzeteiben mond köszönetet. Statisztikai táblázatait már korábban felhasználta és publikálta az erdélyi nemzetiségi kisebbségekről 1981-ben írt nagyszabású német nyelvű munkájában a szintén erdélyi származású Illyés Elemér.

1987-ben végre lehetőség nyílt arra, hogy megjelenjék itthon kéziratos munkájának bevezető első két fejezete: „Erdély népességének etnikai és vallási tagolódása a magyar államalapítástól a dualizmus koráig” címmel a Központi Statisztikai Hivatal Népességtudományi Kutató Intézetének demográfiai füzetek sorozatában.

Lényegében véve népességtörténeti monográfiája egyik utolsó fejezetének tekinthető az a – kötetünkben közreadott – tanulmány is, melyet Nyárády R. Károly, a szakmai körökben ekkor már ismertté vált és elismert Erdély-kutató a Külügyi Intézet felkérésére 1983 táján készített az 1977. év elején végrehajtott romániai népszámlálás eredményeinek, s azon belül elsősorban Erdély népességének, illetve a romániai magyarság számának részletes elemzésen alapuló bemutatására. (Erdély alatt természetesen nem csupán a történeti országrészt, hanem az első és második világháború után Romániának ítélt több, mint 100 ezer km²-nyi területet értve. E nagyhatalmi döntés nyomán született új keletű geográfiai-politikai képződmény meghatározására – a gyakori fogalomzavarok kiküszöbölése érdekében – a hagyományos „történeti Erdély”-től való megkülönböztetésül Nyárády R. Károly találóan a „jelenkori Erdély” elnevezést alkalmazta.) Ennek a megbízásnak keretében Nyárády R. Károly a korábbi romániai népszámlálásoknál is szűkösebb – etnikai vonatkozásaiban pedig különösen fogyatékos – hivatalosan publikált adatsorokat közvetlenül megjelenésük után alapos elemzésnek vetette alá és a lehetőségek határain belül tárgyilagos értékelést adott az 1977. évi népszámlálás korabeli publikációjáról.

Bemutatja Erdély népességének alakulását az 1910. évi magyarországi népszámlálás anyanyelvi megoszlásában, az 1930., 1948., 1956. és 1966. évi romániai népszámlálások mind anyanyelvi, mind nemzetiségi csoportosításában, az 1977. évi adatsorokat pedig a hivatalos publikáció sajátos „nemzetiség és anyanyelv szerinti” összesítésében. Az elemzésekből kitűnik, hogy ennek az új – korábban sohasem és máshol sem alkalmazott, tudományosan pedig egyáltalán nem indokolható – módszertani kategóriának a beiktatása valójában a románság lélekszámának és népességi arányának növelését szolgálta – a politikai hatalom képviselői által meghirdetett „nemzeti homogenitás” stratégiájának szellemében. Ékes bizonyítékul egyben arra is, hogy a kommunista pártállam hivatalos statisztikájában az adatok manipulációjának nem csupán a gazdaságstatisztika területén volt tág tere, hanem a népesség esetében is, különösen annak nemzetiség szerinti megoszlásában, amely pedig – mint Nyárády R. Károly megállapítja – legalább olyan lényeges eleme a demográfiai struktúrának, mint a foglalkozási vagy kormegoszlás.

Nyárády R. Károly tárgyilagos szemléletét jól jellemzi azonban az a megjegyzése, hogy a nemzetiségi statisztika számos más államban sem tükrözi a valós helyzetet. Egyes nyugat-európai államokban egyáltalán nem is tudakolják a népszámláláskor az etnikai hovatartozást, vagy ha igen, az etnikumok tényleges lélekszámának csak töredéke szerepel a nemzetiségi statisztikában. Magyarországon is elhangzott hivatalos helyről az a kijelentés, hogy különbséget kell tenni a nemzetiségeknek a kimutatott „statisztikai száma” és a tényleges számuk között.

Annak ellenére, hogy az 1977. évi népszámlálásról csak rendkívül hézagos – és részben szándékosan torzított – adatok álltak rendelkezésre, Nyárády R. Károly vállalkozott arra is, hogy bemutassa az erdélyi városok etnikai arculatának átalakulását, erőteljes elrománosodását. Ennek háttérében gondos statisztikai elemzéssel feltárja a Kárpáton túli (regáti) románság Erdélybe áramlásának – a második világháború végétől 1977-ig több mint fél millióra becsült – méreteit. Közben a maradék zsidóság és a német (szász, sváb) lakosságnak (már az 1940-es évek óta) folyamatos exodusával ezek a kisebbségek fokozatosan felszámolódnak, miként több közép- és kelet-európai országban – a holocaust és a tömeges kényszerkitelepítés eredményeképpen – már csaknem teljesen el is tűntek.

Befejezésül a régió legnagyobb lélekszámú nemzeti kisebbsége, a romániai magyarság helyzetének és számának az ezredfordulóig várható alakulását kíséri meg felvázolni a tanulmány. A lassú, fokozatos asszimiláció veszélye ellenére is végzetes hibának tartaná azonban a szerző a korlátlan áttelepülést és kivándorlást. (Sütő András szerint az elvándorlás olyan, mint a belső vérzés, és „szülőföldjét az ember lélekcsönkulás nélkül el nem hagyhatja”.)

Végül is Nyárády R. Károly az 1970-es évek végén rendelkezésére állt hivatalos statisztikai publikációkra és szakirodalomra, valamint hosszú évek előtanulmányaira támaszkodva, a népességi folyamatok és gazdasági-társadalmi viszonyok alapos ismeretében, ritka módszertani intuícióval párosult példásan lelkiismeretes elemzésével és tárgyilagos következtetéseivel lényegében máig érvényes értékelést adott az 1977. évi romániai népszámlálás eredményeiről.

A Ceaușescu-diktatúra bukása után maga a román hivatalos statisztikai szolgálat is helyénvalónak tartotta, hogy az eredetileg közzétett – politikai indítékokból tudatosan torzított – etnikai adatsoportokat kiigazítsa. Ezeknek az újabb adatközléseknek a birtokában Varga E. Árpád vállalkozott arra, hogy az eredeti népszámlálási kötet adatait és a véglegesített adatközléseket külön tanulmányban egybevesse. (Ezen kívül helyenként kiegészíti – jól felismerhetően, betűjellel megkülönböztetett számozással, zárójelek között – a Nyárády R. Károly tanulmányához kapcsolódó jegyzetek anyagát is.) Varga E. Árpád részletesen szól számos – 1989. decembere után ismertté vált – konkrét példára hivatkozva a korábban alkalmazott tudománytalan eljárás politikai háttéréről, majd rendkívül aprólékos gondallal feltárja megyénként és nemzetiségenként a romániai – s azon belül főleg az erdélyi – nemzeti kisebbségek asszimilációs folyamatának mértékét. Ehhez az anyanyelvüktől eltérő nemzetiségű, illetve a nemzetiségüktől eltérő anyanyelvű lakosság adatai szolgálnak alapul, minthogy az anyanyelvi és nemzetiségi adatok hányadosa számszerűen jelzi a nemzeti identitás erősségét.

Bevonja vizsgálódásaiba az időközben, 1992. januárban lezajlott népszámlálás főbb eredményeit, sőt a legfrissebb népmozgalmi adatokat is. Ezek a vártnál kevesebb magyar népességet jeleznek. Magyarázatul – a korábbi népszámlálásokétól eltérő bevalláson túl – a hivatalosan megállapítottnál nagyobb mérvű kivándorlás szolgálhat, ezen kívül a magyar családoknak a román családokénál alacsonyabb termékenysége. (A természetes szaporulatot 1993-ban már a közismerten kiemelkedő szaporaságú – 85 százalékban ma is magyar lakosságú – Hargita megyében is a természetes fogyás váltotta fel.)

E tekintetben ma már némi helyesbítésre szorul Nyárády R. Károlynak a tanulmánya készítése idején még reálisnak tekinthető becslése a romániai magyarság 2 milliós lélekszámáról, melyet az ezredfordulóig is érvényesnek hitt. Mint arra Varga E. Árpád a jegyzetekben felhívja a figyelmet, a Romániában is elkezdődött – és a magyarság körében a román népességnél nagyobb mérvű – természetes fogyás következtében a romániai magyarság száma csökkenésnek indult. Jól jellemzi azonban Nyárády R. Károly munkájának érték- és időtálló voltát, hogy visszafogott előrejelzését – melyben a romániai magyarság gyarapodási ütemének mérséklődésével s az elkerülhetetlen természetes asszimilációval számolva eleve csupán lélekszáma szinten maradását tartotta elképzelhetőnek – nagyobbbrészt előre nem látható s így számításba sem vehető politikai jellegű fejlemények (a Ceaușescu-diktatúra bukását megelőző menekülési, majd azt követő kivándorlási hullám) befolyásolták a vártnál kedvezőtlenebb irányban.

Nyárády R. Károlynak a népesedéstörténeti előzmények beható elemzésén alapuló tárgyilagos megállapításai egyébiránt ma is helytállóak. Tanulmánya így nem csupán addigi munkálkodásának gyakorlati hasznú szintézisét, hanem a tényekhez ragaszkodó tudományos etika mintaszerű példáját is nyújtja. A legszigorúbb mércéhez, saját tudósi lelkiismeretéhez igazodva jó ösztönrel rendszerezte és értelmezte az alkalmanként csak szűkösen rendelkezésére álló információkat. Tanulmánya módszertani szempontból is úttörő jelentőségű, hiszen a jelenkori Erdély aktuális etnikai viszonyait elemezve

elsőként szentelt megkülönböztetett figyelmet a migrációs és urbanizációs folyamatoknak, a születési hely szerinti kimutatás addig kiaknázatlan statisztikájára alapozva. Módszeres feldolgozása a maga idején csupán nem hivatalos csatornákon juthatott el a szakmai közvéleményhez, de – mint azt az egyre gyakoribb irodalmi hivatkozások is jelzik – búvópatakszerűen utat talált magának. Műve nem egyszerűen hivatkozási alapot, hanem termékenyítő hatású igazodási pontot jelentett ismerői számára. Tétélesen kimutatható, hogy megállapításai rendre hasznosultak, elemzési szempontjai érvényesültek a hazai szakirodalomban.

Nyárády R. Károly tanulmánya a magyar – és egyúttal az erdélyi – demográfiatörténet fontos, máig el nem évülő dokumentuma. Megjelentetésével nem csupán az idős szerzőnek nyújtunk késői elégtételt, de az érdeklődő (s érdekelt) nagyközönséggel szemben is komoly adósságot törlesztünk. Ebbéli meggyőződésünkben ajánljuk az olvasó figyelmébe.

Kápolnai Iván

Az 1977. évi romániai népszámlálás eredményeinek kiértékelése, különös tekintettel a nemzetiségi és anyanyelvi viszonyokra

A Romániában 1977 január 5-én végrehajtott népszámlálás előzetes eredményeit a központi népszámlálási bizottság még ugyanazon év júniusában közzétette a központi statisztikai igazgatóság szakfolyóiratában és azokról a Román Kommunista Párt, valamint a Szocialista Egységfront román, magyar és német nyelvű sajtóorgánumai útján a nyilvánosságot is tájékoztatta.¹

A közlemény adatai közül különös figyelmet érdemel, hogy Románia népességének száma a népszámlálás időpontjában 40 ezer híján már elérte a 21,6 milliót. A tényleges népszaporulat tehát – az előző, 1966 március 15-én tartott népszámlálás idején összeírt 19,1 millió népességszámhoz viszonyítva – közel 2,5 milliót tett ki. Ez azt jelenti, hogy a két népszámlálás között eltelt nem egészen tizenegy év alatt a népszaporodás aránya 12,9 százalék, évi átlagban 1,1 százalék volt. A népgyarapodás forrása – miként ezt a közlemény is hangsúlyozza – egyrészt az évi átlagban 20,8 ezrelékes natalitás, másrészt a csökkent halandóság által meghatározott természetes szaporodás.

I. A népességfejlődés általános áttekintése

A fenti adatok alapján Románia népességének szaporodási üteme az európai államokhoz viszonyítva ebben az időszakban igen kedvezőnek mondható. Ám a népgyarapodás trendje – ha szemügyre vesszük a második világháború vége óta eltelt csaknem három évtized során tartott valamennyi népszámlálás, valamint a népmozgalom egész adatanyagát – korántsem tekinthető töretlennek. Az 1948. és 1956. évi népszámlálás közti időszakban az évenkénti tényleges szaporodás aránya – a 25,0 ezrelékes natalitásnak köszönhetően – még 1,2 százalék volt. Az 1956-ban még 24,2 ezrelékes születési index azonban ettől kezdve – a terhességmegszakítás liberalizálásának nyilvánvaló következményeként – évről évre csökkent, 1966-ra 14,3 ezrelékre olyan mélypontra süllyedve, hogy ebben a vonatkozásban Románia az európai államok sorában az utolsók közé került. Ezzel magyarázható, hogy az 1956–1966-os évtized évi átlagos születési rátája 18,8 ezrelékre esett vissza s a tényleges szaporodás üteme sem haladta meg az évi 0,9 százalékot.² Ennek a folyamatnak kívánt véget vetni az 1966 végén életbelépett új abortusz-törvény, mely a művi vetélést szigorú feltételekhez kötötte, megtiltotta a fogamzásgátló szerek forgalomba hozatalát és a rendelkezések megszegőit súlyos börtönbüntetéssel fenyegette. A drákói rendelkezések által kiváltott félelem hatására 1967-ben a születések száma az előző évinek csaknem kétszeresére, arányszáma pedig 27,4 ezrelékre emelkedett. Az utána következő években a születési arányszámok ismét állandóan csökkenő tendenciát mutatnak, az időszak utolsó hat évében már csak 18,2–20,3 ezrelék között ingadoztak. Bebizonyosodott, hogy a legszigorúbb állami beavatkozás sem képes feltartóztatni a születésgyakoriság csökkenő irányvonalát, sőt – nem utolsósorban az állami tervekben előirányzott nagyarányú iparosítás és urbanizáció következtében – ennek a folyamatnak a felgyorsulása várható.

Ami a népességszám alakulásának másik tényezőjét, a halandóságot illeti, megállapítható, hogy a második világháború után a halandóság csökkentése terén Románia jelentős eredményekkel dicsekedhet. A halálozási arányszám, mely a két világháború között még 20,0 ezrelék körül mozgott, az 1948. évi 15,6 ezrelékről kiindulva fokozatosan csökkent, az 1948–1956 közötti évek 12,2 ezrelékes átlaga 1956–1966 között 9,1 ezrelékre süllyedt, a két utolsó népszámlálás közötti időszakban pedig 9,4 ezrelék volt.

A születések és halálozások különbözetéből adódó természetes szaporodás évi átlagos arányszáma a második világháború vége óta a következőképpen alakult: 1948–1956 között 12,8, 1956–1966 között 9,7, 1966–1977 között 11,4 ezrelék. Az alábbi táblázat, mely a három népszámlálási időszak szerint tagolva bemutatja – szám szerint és százalékos arányban – a természetes szaporodás és ezzel

párhuzamosan a tényleges népszaporodás alakulását, valamint az előbbi két tényező különbözetéből adódó vándorlási különbözetet, egyéb vonatkozásban is tanulságos:³

Időszak	Természetes szaporodás		Tényleges szaporodás		Vándorlási különbözet	
	Szám szerint	%	Szám szerint	%	Szám szerint	%
1948–1956	1 710 616	10,8	1 616 826	10,2	-93 790	-0,6
1956–1966	1 764 977	10,1	1 613 713	9,2	-151 264	-0,9
1966–1977	2 550 678	13,4	2 456 747	12,9	-93 931	-0,5
1948–1977	6 026 271	38,0	5 687 286	35,8	-338 985	-2,2

A tényleges és természetes szaporodás különbözete alapján – bár az ún. mérleg-módszer nem tájékoztat a ki- és bevándorlási folyamat teljes méreteiről, csupán annak nyereséges vagy veszteséges voltáról és nagyságáról – bevándorlásra utaló adatok hiányában arra lehet következtetni, hogy a második világháború utáni három évtized alatt kerekén 339 ezer ember vándorolt ki Romániából. Noha ez a szám nem jelentéktelen, az 1948. évi népességszám (15 872 624) 2 százaléka, nem állnak rendelkezésünkre adatok sem a kivándorlás irányára, sem a kivándorlók (valamint az esetleges vissza- vagy bevándorlók) pontos számára, nemzetiségi vagy egyéb demográfiai viszonyaira vonatkozóan. A népszámlálások vagy a népmozgalom eredményeit közlő kiadványokban még csak említés sem történik a kivándorlásról, mint létező demográfiai folyamatról.⁴ Annyit azonban érdemes e helyen megemlíteni – amiről majd a nemzetiségi statisztika elemzése során meggyőződhetünk –, hogy a magyarok és románok jelentéktelennek tekinthető számától eltekintve, a kivándorlók csaknem kizárólag zsidó és német nemzetiségűek voltak.

II. Románia népessége nemzetiség és anyanyelv szerint

A Moldva és Havaselve egyesüléséből 1859-ben létrejött Románia területe és népessége – az első világháborút követő Párizs-környéki békeszerződéseknek köszönhetően – több mint kétszeresére növekedett. Az etnikailag csaknem homogén kis balkáni állam – Erdély és a kelet-magyarországi részek, valamint Besszarábia és Bukovina bekebelezése révén – egyik napról a másikra többnemzetiségű középhatalom lett, amelyben a nem román nemzetiségek aránya megközelítette a 30 százalékot.

II.1. A nemzetiségi statisztika 1930–1966 között

A nemzeti kisebbségek viszonylag nem nagy száma némileg elfogadható indokát képezhetett annak, hogy a régi (1920 előtti) Romániának miért nem volt nemzetiségi statisztikája.⁵ A népesség nemzetiségi összetételének számbavétele elől azonban már nem zárkozhatott el az ún. „Nagy-Románia”, miután olyan területek birtokába jutott, amelyek lakossága jelentős részben nem román nemzetiségű volt s ennek következtében semmiképpen nem lehetett egységes nemzeti államnak tekinteni.

Hogy az 1977-es népszámlálás nemzetiségi adatait kellően kiértékelhessük, tekintsük át Románia nemzetiségi statisztikájának mindössze 47 évre visszanyúló történetét, különös figyelemmel arra, hogy népszámlálásonként milyen elvek szerint határozták meg a nemzetiség fogalmát és milyen gyakorlatot követtek az adatközlés területi részletezésével kapcsolatban.

Az ország megnagyobbodott területén először 1930-ban végrehajtott népszámlálás eredményeiről közzétett tíz vaskos kötet az akkori ún. „Nagy-Románia” demográfiai viszonyainak olyan gazdag adattára, melyhez hasonló értékű kiadvánnyal a romániai statisztikai szolgálat sem azelőtt, sem azóta nem dicsekedhet.^{5a} Mind adatgyűjtési, mind adatközlési módszere megfelelt a nemzetközi statisztikai kongresszusokon elfogadott irányelveknek. Jelentősége ezúttal abban a vonatkozásban emelendő ki, hogy a népesség vallásfelekezeti megoszlása mellett nemzetiségi és anyanyelvi összetételét is községenként részletezve mutatta ki s így adatsorai a romániai nemzetiségi és anyanyelvi statisztika bázisa-

ként értékelhetők. A nemzetiség fogalmát akkor a „neam” szóval fejezték ki, amit a népszámlálási kiadvány franciára „appartenance ethnique”, angolra „nationality (or race)” kifejezésre fordított le, magyarul a „nép, nemzet” szóval fejezhető ki.⁶

Az 1941. évi népszámlálás az etnikai eredetet (originea etnică) tudakolta, de csak a románok, magyarok és németek adatait tették közzé, mégpedig – eltérően a későbbi gyakorlattól – ezúttal utoljára helységenként részletezve.⁷

Az ugyanebben az évben Magyarország átmenetileg megnagyobbodott területén végrehajtott népszámlálás kiterjedt a második bécsi döntés alapján visszacsatolt észak-erdélyi részekre is. Az egyetlen kötet, melyben a magyar statisztikai hivatal a begyűjtött adatanyagnak csak egy töredékét hozta nyilvánosságra, községenként tájékoztat Észak-Erdély népességének anyanyelv, nemzetiség és vallás szerinti megoszlásáról.⁸

Az 1948-ban tartott népszámlálás felvételi anyagából csupán az anyanyelvi adatokat tették közzé, megyénként és városonként részletezve.⁹

Első ízben az 1956. évi népszámlálás eredményeiről közzétett kiadvány használta a nemzetközi szóhasználatban már rég meggyökerezett „naționalitate”, azaz „nemzetiség” kifejezést. A számlálólapon külön kérdőpont tudakolta az összeírt személy nemzetiségét és külön kérdőpont az anyanyelvét, s ennek megfelelően külön-külön tájékoztattak – az akkor érvényben volt tartományi (regiune) beosztás szerint részletezve – a népesség nemzetiségi és anyanyelvi megoszlásáról.¹⁰ Ezt a gyakorlatot követték az 1966. évi népszámlálás alkalmával is azzal a különbséggel, hogy mind a nemzetiségi, mind az anyanyelvi megoszlást szemléltető táblázatok – a közben megváltozott közigazgatási beosztásnak megfelelően – megyék (județ) szerint részletezték.¹¹

II.2. Az 1977. évi nemzetiségi statisztika új vonásai

Az 1977. évi népszámlálás előzetes eredményeinek elemzését – jöllehet azóta a végleges eredményeket is közzétették – azért tartjuk szükségesnek, mert a népesség nemzetiségi megoszlásáról csak ennek alapján tájékozódhatunk. E különösnek tetsző megállapítás akként értelmezendő, hogy a népszámlálás végleges adataiból a népesség nemzetiség szerinti összetételét – mint erről a későbbiek során majd meggyőződhetünk – lehetetlen kideríteni.

Az előzetes eredményekről kiadott hivatalos közlemény IV. fejezete – utalva a Román Kommunista Párt KB plénumának dokumentumaira, valamint az Államtanács törvényerejű rendeletére – hangsúlyozza, hogy a pártnak a nemzeti kérdésben követett elvszerű politikája szellemében minden állampolgár szabadon nyilatkozhatott arról, hogy melyik nemzetiséghez tartozik s ebben a vonatkozásban a szabad akaratnyilvánítás feltételeit a népszámlálási bizottságok minden tekintetben biztosították. „A lakosság nemzetiségi szerkezete” címet viselő fejezet külön kiemeli, hogy az ország 21 559 416 lakosa közül 19 001 721, azaz 88,137 százalék vallotta magát román nemzetiségűnek, 2 557 695 állampolgár, tehát a lakosság 11,863 százaléka pedig úgy nyilatkozott, hogy valamely egyéb nemzetiséghez tartozik.

Ha feltételezzük, hogy az idézett irányelv értelmében minden állampolgár valóban szabadon nyilváníthatta ki nemzetiségét, akkor talán nem kételkedhetünk abban sem, hogy híven tükrözi az állampolgároknak a számlálólapon regisztrált nyilatkozatait az a táblázat is, melynek adatsorai szerint a központi népszámlálási bizottság részletezte a nemzetiségek lélekszámát, valamint az összes népességhez viszonyított arányát. Feltevésünket alátámasztja a táblázat címe (populația pe naționalități, magyarul „a népesség nemzetiség szerint”), valamint rovatcíme is: „naționalitatea declarată”, azaz „deklarált nemzetiség”. E táblázatból kitűnik, hogy Románia népessége – a románokat mint többségi nemzetet is ide sorolva – 25 olyan nemzetiségre tagolódik, melyek név szerinti felsorolása akár számaránya miatt, akár valamely más szempontból indokoltnak mutatkozott, nem számítva az „egyéb nemzetiségek” címszó alatt összefoglalt kisebb etnikai töredékeket. (Lásd az 1. sz. táblamelléklet 5–6. rovatát.)

Meglepő, hogy a táblázat a korábbi népszámlálások alkalmával mindig egységesen számbavett egyes nemzetiségeket töredékekre bontva, hét új „nemzetiség” létezéséről ad számot:

macedorománok, aromunok, székelyek, szászok, svábok, lipovánok, valamint az ukrán nemzetiségtől különválasztott rutének.

A 19 milliós román tömeghez képest a külön nemzetiségként kimutatott 644 aromun és 1179 macedoromán olyan jelentéktelen töredék, hogy csak a nemzeti kisebbségek megosztásának átlátszó kendőzésként fogható fel. A magyar nemzetiség 1,7 milliós számához viszonyítva az 1064 székely sem számottevő. A német nemzetiség számarányát szintén nem befolyásolja lényegesen az, hogy 348 ezer német nemzetiségű mellett önálló nemzetiségként szerepel 5930 szász és 4358 sváb.^{11a} Az 54 ezer ukrán mellett a 988 főnyi rutén mint külön nemzetiség is elhanyagolható. De már az orosz nemzetiségűek száma csaknem harmadával mutatkozik kevesebbnek annak következtében, hogy a táblázat mint önálló nemzetséget tünteti fel a dobrudzsai oroszok körében elterjedt lipován vallási szekta híveit, szám szerint 11 ezret.¹²

Mint látjuk, a nemzetiségek frakciókra bontása, az orosz-lipován viszonylattól eltekintve, nem módosítja lényegesen a népesség nemzeti szerkezetét. Mégis felveti a kérdést: vajon a nemzeti kisebbségek felaprózása nem a nemzeti koncepció (s ezzel párhuzamosan a nemzeti politika) szemléletváltozását jelzi? Egy olyan nemzeti statisztika elvi megalapozását, amelyben magyarok, németek, ukránok, oroszok többé nem mint egységes nemzeti kisebbségek szerepelnek s így – különböző kritériumok alapján – töredékeik nagyobb arányú leválasztása által számuk még alacsonyabbra szorítható. Ebben a vonatkozásban figyelemre méltó, hogy hivatalos megnyilatkozások az „együttélő nemzetiségek” sorában gyakran emlegetik a magyarok mellett külön a székelyeket, németek helyett pedig szászokat és svábokat.

II.3. A népesség „nemzetiség és anyanyelv” szerint

Az 1977. évi népszámlálás előzetes eredményei alapján közölt nemzeti statisztika említett torzításai a leválasztott etnikai csoportoknak az „anya-nemzetiség”-hez számítása által kellően helyesbíthetők, s az 1. sz. táblamelléklet vonatkozó rovatában az ekként helyesbített adatokat is feltüntettük.

A népszámlálás végleges eredményeiről közzétett kiadványnak „a népesség nemzetiség és anyanyelv szerint” (populația după naționalitate și limba maternă) cím alatt közzétett adatsorai¹³ lényegileg sem a népesség nemzeti viszonyairól, sem anyanyelv szerinti megoszlásáról nem adnak világos képet s ezáltal azt a benyomást keltik, mintha inkább a kérdés elködösítését céloznák.

Nem szorul magyarázatra, hogy a nemzetiséget is, az anyanyelvet is más-más kritériumok határozzák meg s így nem azonos népességi jellemzőket fejeznek ki. E két eltérő demográfiai fogalom összekapcsolása tehát már önmagában is durva módszertani hibának minősíthető. Annál inkább, mert a népszámlálási kiadvány bevezető szövege világosan utal arra, hogy a számlálólapon külön tudakolták (a 17. kérdőpont szerint) a nemzetiséget és külön (a 21. kérdőpontban) az anyanyelvet.¹⁴ Így volt ez a korábbi népszámlálások alkalmával is, ám akkor a két kérdőpontra adott nyilatkozatok alapján a vonatkozó adatokat külön-külön dolgozták fel és közölték. Ami tehát az adatfelvételt illeti, a régebbi gyakorlathoz képest semmi változás nem történt. Miután az előzetes eredmények alapján – mint láttuk – már ismertették a népesség nemzeti szerkezetét, mi készíthette mégis a népszámlálási kiadvány szerkesztőit arra, hogy változtassanak az adatközlés addig követett módszerén? Autentikus válasz hiányában megkíséreljük erre a kérdésre majd az adatok elemzése kapcsán, közvetve válaszolni.

A végleges eredmények „nemzetiség és anyanyelv” szerint részletezett adatait az 1. sz. táblamelléklet 9–10. rovata, míg az eltéréseket az előzetes eredmények „nemzeti” statisztikájához viszonyítva a 11. rovat szemlélteti. Már ebből is látható, hogy jóval többről van itt szó, mint az előzetes eredmények esetleges kisebb számítási hibáinak helyesbítéséről, ami egyébként általában nem kifogásolható és magyarázatot sem igényel. Jogosan felróható, súlyos hiba azonban, hogy a statisztikai igazgatóság a jelentős eltéréseket egyetlen szóval sem tartotta szükségesnek megindokolni s arra sem adott magyarázatot, hogy milyen elvek szerint, milyen módszerrel történt a „nemzetiség és anyanyelv” egyes fogalmkörének meghatározása, a két kérdőpontra adott, esetenként eltérő nyilatkozatok alapján. Ha jól szemügyre vesszük a táblamelléklet 11. rovatában feltüntetett adatokat, csak arra következtethetünk, hogy a végleges eredmények közzétételét megelőzhetette a számlálólapon újbóli kiértékelése, mégpedig olyan értelemben, hogy romának számították mindazokat, akik nemzetiség vagy anyanyelv

szerint románnak vallották magukat. A cél tehát a románság számának megemelése volt s ez érthetővé teszi, miért maradt el a hivatalos magyarázat.

Minden (név szerint felsorolt) nemzeti kisebbség száma csökkent a nemzetiségi statisztikához viszonyítva, így a magyaroké kerekén 36 ezerrel, a németeké több mint 26 ezerrel. Legfeltűnőbb mégis, hogy a 230 ezer cigány nemzetiségűnek alig harmada, mindössze 76 ezer (tehát 154 ezerrel kevesebb) szerepel a vegyes „nemzetiségi és anyanyelvi” statisztikában. Tekintve, hogy az oroszok száma kerekén 15 ezerrel lett kevesebb, ez annak a jele, hogy nem ide sorolták a lipovánokat, de nem számíthatták az egyéb anyanyelvűek és nemzetiségűek csoportjába sem, mivel itt mindössze 7 és fél ezer többlet mutatkozik, ami kisebb a lipovánok 11 ezernek kimutatott számánál.^{14a}

A táblamelléklet vonatkozó rovata alapján tehát az előzetes és a végleges eredmények mérlege a következő: a nemzeti kisebbségek összes vesztesége 255 832 fő, amiből 203 947 fő a románság nyereségét képezi, 44 875 pedig mint új etnikai csoport jelenik meg: „de naționalitate și limba maternă diferită”. Ez magyarul értelemszerűen (bár nem eléggé szabatosan) így fejezhető ki: „eltérő nemzetiségű és anyanyelvű”. Feltehető, hogy ebbe a kategóriában azokat sorolták, akiknek számlálólapján az anyanyelv nem volt azonos a nemzetiséggel.

Hihetetlennek tűnik azonban, mintha 1977-ben még 45 ezer se lett volna azok száma, akiknek bevallott nemzetisége anyanyelvétől eltérő volt, s ezt alátámasztják az alábbi adatok. A korábbi népszámlálások alkalmával, amikor – mint tudjuk – a népesség nemzetiségi viszonyairól és anyanyelv szerinti megoszlásáról külön-külön statisztikai felmérés készült, emellett még a nemzetiség és anyanyelv korrelációját is kimutatták, s így tájékoztattak az egyes nemzetiségek anyanyelvi tagolódásáról is. Miként a 2. sz. táblázat mutatja, 1966-ban közel 178 ezer személynek az anyanyelve nem volt azonos a nemzetiségével.¹⁵ A nemzetiségtől eltérő anyanyelvűek aránya a legalacsonyabb volt a románoknál (0,4%), a magyaroknál (1,1%) és a németeknél (2,6%), a kisebb népcsoportoknál 3,9–38,7 százalék közt ingadozott, feltűnően magas volt azonban a zsidóknál (89,0%) és a cigányoknál (41,2%).¹⁶ Figyelembe véve, hogy 1956-ban az 1966. évinél is nagyobb arányú volt az eltérés,¹⁷ nyilvánvaló, hogy a nemzetiségtől eltérő anyanyelvű személyek száma 1977-ben sem lehetett kevesebb 180–200 ezernél, s így túlzás nélkül állíthatjuk, hogy ezek közül 140–150 ezer szintén a románság számának gyarapításához járult hozzá.

Mindezt mérlegelve, a népszámlálás végleges eredményei alapján közzétett vegyes „nemzetiségi és anyanyelvi” statisztikát sem a nemzetiségi, sem az anyanyelvi viszonyok tekintetében nem lehet hitelt érdemlőnek elfogadni. Ezért csak az előzetes eredmények nemzetiségi adatait tekinthetjük irányadónak, amikor az alábbiakban megkíséreljük figyelemmel kísérni a nemzetiségek lélekszámváltozásait a korábbi népszámlálások nemzetiségi statisztikájához viszonyítva.

II.4 A népesség nemzetiségi összetételének módosulásai a népszámlálások tükrében

Tyerleckij szovjet demográfus a nemzetiségi statisztika torzításainak helyesbítési módszereiről írt tanulmányában – egyebek között – torzításra utaló jelenséggént értékeli a nemzeti kisebbségeknek az uralkodó nemzetnél lényegesen alacsonyabb szaporodási arányát, hangsúlyozva, hogy azt csak a kivándorlási statisztika adatai igazolhatják.¹⁸

Ha nyomon követjük Románia nemzetiségi statisztikájának idősorait, azok világosan jelzik a nemzetiségi kisebbségeknek a románokénál alacsonyabb szaporodási arányát. Ezt a folyamatot – bár Tyerleckij szerint a torzított nemzetiségi statisztika tipikus példája lehetne – a román statisztikai szolgálat kiadványai egyrészt az „asszimiláció objektív folyamata”-ként értékeli, másrészt a románság kedvezőbb természetes reprodukciójával magyarázzák, emellett rámutatva – konkrét adatok nélkül – arra, hogy jelentős számú német és zsidó hagyta el az országot.

Sem a románok nagyobb szaporaságára, sem a kisebbségek kivándorlására vagy asszimilációjára vonatkozóan nem állnak rendelkezésre olyan megbízható adatok, amelyek a nemzetiségi statisztika hitelességét igazolhatnák. Igaz ugyan, hogy a nemzeti kisebbségek átlagon aluli szaporodási aránya vagy éppen lélekszámuk fogyása a nemzetiségi statisztika tudatos ferdítésének jeleként is felfogható, utalhat azonban asszimilációs folyamatra is, aminek a románság nagyobb szaporaságára gyakorolt hatása se lebecsülendő.

A szocialista román államapparátus – a marxi-lenini nemzetiségi politika szüntelenül hangoztató irányelvével szöges ellentétben – egyre jobban szűkíti a kisebbségek anyanyelvi oktatási-művelődési lehetőségeit, korlátozza anyanyelvük közéleti sőt munkahelyi használatát s a burzsoá nacionalizmus fegyvertárából kölcsönzött számtalan egyéb módszer alkalmazásával világos tanújelét adja, hogy legfőbb célja az etnikai kisebbségek beolvasztása s ezáltal az ország egységes nemzeti karakterének kiteljesítése.

A nemzetiségek lélekszámának alakulását (szaporodását vagy fogyását) az 1966 és 1977 között lepergett 11 év alatt az 1. sz. táblamelléklet 7–8. rovata szemlélteti. Ennek alapján megállapítható, hogy a felsorolt 16 nemzetiség közül tíznek a lélekszáma fogyott, további három pedig az átlagosnál jóval mérsékeltébb arányban gyarapodott.

A *német* nemzetiség lélekszáma főképpen a kivándorlás következtében csökkent. Figyelembe véve azonban, hogy Románia jelenlegi területén 1930-ban még 633 ezer német élt, 1956-ban viszont már mindössze 385 ezer, negyed millióra tehető az a veszteség, amit a világháborús események okoztak a németek soraiban. Noha a harctéren elesettek száma se lehetett jelentéktelen, ennél jóval többre, mintegy száz ezerre becsülik azok számát, akik a visszavonuló hitleri csapatokkal családotól Nyugatra menekültek és közel ugyanennyire azokét, akiket a román kormány a háborús károk helyreállítására munkaerőként a Szovjetunióba küldött, de onnan szülőföldjükre vissza se térve, egyenesen Németországban vagy Ausztriában telepedtek le. Bár a németek asszimilációs vesztesége elhanyagolható, természetes szaporodásuk a gyermekáldás korlátozása folytán már régebbre visszamenően igen kedvezőtlen volt.

Még súlyosabb a *zsidóság* vesztesége. Románia 1930-ban még 452 ezer főnyi zsidóságának egyes becslések szerint mintegy fele esett a németbirodalmi gázkamrák vagy a belföldi antiszemita pogromok, tömegmészárlások áldozatául.¹⁹ Azok közül is, akik az embertelen szenvedéseket túlélték, bizonyára mindjárt a háború befejeződése után sokan vettek kezükbe vándorbotot, hiszen 1956-ban már csupán 146 ezer zsidót írtak össze. Számuk 1966-ban 43 ezerre, 1977-ben 26 ezerre esett, ami egyértelműen jelzi, hogy 21 év alatt 120 ezer zsidó vándorolt ki.

Az *ukrán-rutén* nemzetiség lélekszáma 1956-ban még meghaladta a 60 ezret. Ez a szláv népcsoport, melynek többsége az egykori Máramaros megye Romániához csatolt, Kárpát-Ukrajnával határos részén etnikailag alig kevert tömbben él, a múlt század vége óta kitűnt az átlagosnál jóval magasabb természetes szaporodásával. Nem valószínű, hogy hagyományos szaporaságuk az utolsó évtizedekben lényegesen csökkent volna. Indokolt ezért a kérdés felvetése: mi az oka annak, hogy számuk 1956 óta 5 ezerrel fogyott. Minthogy nincs tudomásunk a rutének kivándorlásáról, – amennyiben nem vonjuk kétségbe a nemzetiségi statisztika hitelességét – feltehetően asszimilációs folyamattal állunk szemben.

Fogyott a többi szláv etnikai kisebbségek lélekszáma is. Ezek közt meg kell említenünk a múlt század folyamán Erdélyben keletkezett *szlovák* falu-csoportokat, a bánáti *cseh* és *bolgár-krassován* településeket, valamint a jugoszláviai Vajdaság etnikumával összefüggő *szerb-horvát* községeket. A népszámlálások idősorai e kis szláv szigetek fokozatos felmorzsolódását jelzik. Hasonló a helyzet az orosz nemzetiségnél is: az 1966-ban kimutatott 39 ezer *orosszal* szemben a mostani népszámlálás csupán 21 ezret mutat ki, így még a 11 ezer lipován hozzászámításával is 7 ezernyi fogyás mutatkozik.

Az előzetes eredmények szerint 1977-ben kereken 230 ezren vallották magukat *cigány nemzetiségűnek*, így a lakosság közel 1,1 százalékát kitevő cigányság ma, a magyarok és a németek után, Románia nagyságrendben harmadik nemzeti kisebbsége. Míg az 1930. évi népszámlálási adatok szerint az ország jelenlegi területén összeírt népesség 1,7 százaléka, szám szerint 243 ezer volt cigány nemzetiségű, 1956-ban 104 ezer (0,6%), 1966-ban már csupán 64 ezer (0,3%). Mivel magyarázható a minden más etnikai csoportnál szaporább cigányság számának e feltűnő csökkenése? Az 1930-as lélekszámot véve alapul – ha a cigányság természetes szaporodási arányát igen mérsékeltén, csak az összes népesség szaporodási arányával azonos mértékűnek tételezzük fel –, számuk 1966-ra akkor is el kellett volna érje a 325 ezret. Ez azt jelenti, hogy 1966-ban a cigányoknak alig 20 százaléka vallotta magát cigány nemzetiségűnek, míg 80 százaléka valamely más nemzetiségi csoportban szerepelt. Mégsem lehet ebből a cigányok felgyorsult asszimilációjára következtetni. Az a tény ugyanis, hogy 1977-ben csaknem négyszer annyian vallották magukat cigány nemzetiségűnek, mint 11 évvel előbb, bizonyosága annak, hogy a cigányok asszimilációja korántsem lehetett olyan mérvű, miként azt a korábbi statisztikai adatok tükrözték, s egyben világosan jelzi a cigányság etnikai identitásának tudatosodását. Felismerve azonban az összefüggést a cigányok számának növekedése és a románság számának ezzel csak-

nem azonos mértékű csökkenése között, a végleges eredményekben már 154 ezerrel kevesebb cigányt mutattak ki s ezeket is a románokhoz számították. Nem kétséges tehát, hogy a cigányokra vonatkozó statisztikai adatok teljesen megbízhatatlanok, ellentmondásosak s ennek következtében a cigány-statisztika torzítólag hat a nemzetiségi statisztika egész szerkezetére.

II.5. A magyarság lélekszámának alakulása

A nemzetiségi statisztika bírálata kapcsán részletesebben elemezzük a magyarság lélekszámának alakulására vonatkozó, minket leginkább érdeklő idősorokat.

Románia nemzeti kisebbségei, a németek egy részének kivételével, általában kisebb-nagyobb szórványokban élnek, minek következtében népi állományuk megmaradását az asszimiláció objektív törvényei is inkább veszélyeztetik.

A magyarság is csak ott képes a nemzeti létét fenyegető törekvésekkel szemben viszonylag sikeresen védekezni, ahol összefüggő tömbökben települve lehetősége nyílik – bár egyre szűkülő keretek között – zárt közösségi életformájának megőrzésére. Ebből a szempontból – de sok egyéb vonatkozásban is – Románia két, egymástól az eltérő történelmi fejlődésből fakadó demográfiai jellegzetességek tekintetében élesen elhatárolható országrészre tagolódik. Az egyik a Kárpátokon inneni országrész, melyet a szélteben meghonosodott terminológiának megfelelően „Erdély” néven foglalunk össze, azonos a trianoni békeszerződés következtében Magyarországtól Romániához csatolt egész területtel. Ezzel szemben – ugyancsak általánosan elterjedt szóhasználatot követve – „Regát” néven foglaljuk össze az ország Kárpáton túli tartományait, melyek az első világháború előtti román királyság (vechiul regat) részét képezték.

A népszámlálások egymást követő számsorai a regáti magyarság számának állandó csökkenését mutatják. Némileg érthető ugyan, hogy az erdélyi részekből a regáti városokba elvándorló magyarok fokozatosan beolvadnak a román környezetbe, megdöbbsentőek azonban a *moldvai magyar* falvak elrománosodását jelző adatok.

A moldvai magyarok – ismertebb néven *csángók* – történetének gazdag irodalma van.²⁰ Az újabb történeti kutatások – elvetve azt a romantikus elképzelést, mintha az Etelközben visszamaradt magyarok leszármazottai volnának – tisztázták, hogy a moldvai csángók ősei azok a magyarok, akiknek első csoportjait az Árpád-házi királyok a 12–13. században, még a moldvai fejedelemség megalakulása előtt telepítették le a Keleti-Kárpátok és Prut között elterülő folyóvölgyekben s a következő századok során számuk főleg székelyföldi kivándorlókkal gyarapodott. Moldvában, ahol a többségi román lakosság a görögkeleti ortodox egyház híve volt, a római katolikus vallás egyet jelentett a magyar nemzetiséggel. Hogy idegen uralom alatt, a magyar kulturális vérkeringésből kirekesztve mégis magyarok maradhattak, azoknak a magyar misszionárius szerzeteseknek az érdeme, akik a hit és az anyanyelv ápolásának egyaránt áldozatos apostolai voltak.

Elrománosodásuk a 19. század vége felé öltött nagyobb arányokat, amikor kiutasították Moldvából a magyar papokat, a helyükre behívott, magyarul nem beszélő lengyel és olasz papokat pedig arra kötelezték, hogy a templomokban román imádságot és énekeket vezessenek be. A római katolikus vallás, mely fél évezreden keresztül a magyarság megtartó ereje volt, ettől kezdve a románosítás eszköze lett. Az idegen nyelvű papság – együttműködve a világi hatóságokkal – odáig ment a magyar nyelv üldözésében, hogy az egyházból való kitagadással, „örök kárhozattal” fenyegette az inkább valóságukhoz, mint anyanyelvükhöz ragaszkodó csángókat, ha magyarul, az „ördög nyelvén” szólnak.

Nem csodálható tehát, hogy az 1930-as népszámlálás szerint a Moldvában összeírt 106 ezer római katolikus (tehát származás szerint magyar) közül már mindössze 27,5 ezer volt a magyar anyanyelvűek száma, de csak 24 ezren vallották magukat nemzetiség szerint is magyarnak. Annak ellenére, hogy a hivatalos statisztika szerint 1966-ban a magyar anyanyelvűek száma a 10 ezret sem haladta meg, reálisnak tekinthető becslések szerint a 150 ezerre tehető katolikus csángóknak egyharmada, mintegy 40–50 ezren őrzik még őseik nyelvét és hagyományait.²¹ Az egész magyar nyelvterületet tekintve itt maradt fenn a legelevenebben a népi kultúra és itt a leggazdagabb a népköltészet, amiről a napjainkban egyre-másra megjelenő néprajzi tanulmányok tanúskodnak.²² Kétségtelen, hogy a körükben végzett gyűjtési tevékenység nagyban hozzájárul a csángók elfojtott etnikai tudatának új életre

keltéséhez s éppen emiatt a hatóságok a legkörmönfontabb eszközökkel igyekeznek az ilyen irányú munkákat megakadályozni. Mégsem elegendő, ha csupán számba vesszük e kis magyar nyelvsziget csodálatos értékeit, de megmentésük érdekében semmit sem teszünk. A teendők között elsőrendű fontosságú volna az anyanyelvi iskolák kiharcolása, melyek csupán a népi demokrácia kezdeti szakaszában, 1947–1955 között működhetek.²³

Tudvalevő viszont, hogy Erdélyben, ahol a magyarok túlnyomó többsége él, a nemzeti identitás megőrzésének feltételei jóval kedvezőbbek. Bár nem hallgathattuk el a moldvai magyar enklávé fájdalmas veszteségeit, a Regátban élő magyarok viszonylag nem nagy számára tekintettel mégis úgy véljük, hogy a romániai magyarság fennmaradásának, gyarapodásának problémaköre a többi nemzeti-ségektől eltérő törvényszerűségek alapján ítélendő meg.

Ebben a vonatkozásban mindenekelőtt a magyarság számbeli súlyának van meghatározó jelentősége. Míg a többi nemzetiség 849 ezer főnyi együttes lélekszáma a népesség alig 4 százalékát teszi ki, a hivatalosan kimutatott 1,7 millió magyar ennek több mint kétszeresét, az összes népesség 7,9 százalékát képviseli. Ennél is döntőbb jelentőségű azonban, hogy a magyar az egyetlen nemzeti kisebbség, mely Erdély jelentős tájain (a három megyére tagolt Székelyföldön, Bihar, Szatmár, Szilágy, Kolozs megye egyes részein) összefüggő tömbökben elhelyezkedve, kisebb-nagyobb régiókban a népesség abszolút többségét alkotja, sőt még egyes városokban is túlsúlyban van.

Ennek ellenére 1966–1977 között – miként az 1. sz. táblamelléklet mutatja – a magyarság 5,4 százalékos szaporodási aránya még a felét sem érte el a románok 13,5 százalékos gyarapodási arányának. Minthogy ebben a 11 éves periódusban – mint láttuk – az összes népesség évi átlagos szaporodási üteme 1,1 százalék volt, jogosan vethető fel a kérdés, vajon reálisnak tekinthető-e a magyarok évi átlagban mindössze 0,49 százaléknak megfelelő, tehát úgyszólván a stagnálás szintjén mozgó szaporodási aránya? E kérdést csak úgy válaszolhatjuk meg, ha nyomon követjük a korábbi népszámlálási periódusok idevonatkozó adatait.

Románia első nemzetiségi statisztikája szerint 1930-ban a jelenlegi országterületen összeírt 14 281 ezer lakosából 11 118 ezer (77,9%) volt a román és 1423 ezer (10,0%) a magyar nemzetiség lélekszáma. Az 1948 januárjában tartott népszámlálásig eltelt 17 év alatt a románok száma 2480 ezerrel, azaz 22,3 százalékkal, a magyarok száma 77 ezerrel, tehát 5,4 százalékkal növekedett.

A második világháború súlyos emberveszteségeit tekintve feltűnően nagyarányú román szaporulat egyrészt azzal magyarázható, hogy a szovjet fennhatóság alá került Besszarábiából és Észak-Bukovinából, valamint a Bulgáriának átengedett Dél-Dobrudzsából sok román költözött át az ország megmaradt területére, másrészt asszimilációs tünetre is utalhat.

A magyarság számának alakulására viszont éppen ellentétes irányú vándormozgások hatottak. Az első, mely 1918–1924 között érte el tetőpontját, közel 200 ezer magyart sodort át Erdélyből a megcsonkított Magyarországra, javarészt a berendezkezdő román adminisztráció által állásukból elmozdított hivatalnokokat, egzisztenciájukat veszített értelmiségieket és azok családjait, akiket ezért találóan menekülteknek neveztek.²⁴ Az utolsó nagy vándormozgás, melyet a Magyarország és Románia közötti országhatárnak a bécsi döntés alapján történt átmeneti eltolódása és a második világháborús események váltottak ki, 1930–1948 között hozzávetőleges becslések szerint 100–125 ezer körüli veszteséget okozott az erdélyi magyarságnak.²⁵

Románia jelenlegi – a második világháború végén kialakult – területén első ízben 1948-ban tartottak népszámlálást, amikor a háborús eseményekkel, valamint az átmenetileg eltolódott határok (Besszarábia, Észak-Bukovina, Észak-Erdély) stabilizálódásával kapcsolatos áttelepülések és egyéb természetű vándorfolyamatok már lezárultak. Ennélfogva az ennek eredményeiről közzétett anyanyelvi adatok jó alapul szolgálhatnak, hogy ettől kezdve a népesség gyarapodásának etnikai vonatkozásait figyelemmel kísérhessük.

Az 1948-ban számbavett 15 873 ezer főnyi népességből 13 598 ezer (85,7%) volt a román anyanyelvűek és kereken 1500 ezer (9,4%) a magyar anyanyelvűek száma. Nyolc év múltán, az 1956. évi népszámlálásról közzétett eredmények mind a népesség anyanyelvi, mind nemzetiségi megoszlásáról tájékoztatnak. Eszerint az ország 17 489 ezer lakosából nemzetiség szerint román volt 14 996 ezer (85,7%), magyar 1588 ezer (9,1%). E nyolc év alatt tehát *nemzetiség* szerint a románok 1398 ezerrel, a magyarok 88 ezerrel gyarapodtak, ami azt jelenti, hogy a románok szaporodási aránya 10,3 százalék, a magyaroké viszont csupán 5,9 százalék volt. Más képet kapunk azonban, ha mindkét népszámlálás *anyanyelvi* adatai alapján számolunk. Az 1956. évi népszámlálás szerint a román anyanyelvűek száma

15 081 ezer, a magyar anyanyelvűeké 1654 ezer volt, így a románság 1483 ezer, a magyarság 154 ezer lélekkel gyarapodott. Az anyanyelvi statisztika alapján tehát a románok 10,9 százalékos szaporodási aránya csak 0,6 százalékkal múlta felül a magyarok 10,3 százalékos arányát, ami a románoknál 1,4 százalék, a magyaroknál 1,3 százalék évi átlagos szaporodási ütemnek felel meg. Ez kétségkívül reálisabbnak tűnik, mint a nemzetiségi adatok alapján számított szaporodási arány, mely szerint a románság szaporodási üteme csaknem kétszerese a magyarságénak.

A nemzetközi demográfiai irodalom ma is vitatott kérdése, vajon az etnikai hovatartozást objektív nyelvi kritérium vagy szubjektív nemzetiségi deklaráció alapján helyesebb-e meghatározni. Általában azonban nincs véleménykülönbség a tekintetben, hogy az etnikai hovatartozás kritériumai között a legdöntőbb jelentősége mégis az anyanyelvnek, az anyanyelvi kultúrának van. Még hangsúlyozottabb a jelentősége a kevert nemzetiségű területeken. Az 1956. évi népszámlálás anyanyelvi és nemzetiségi adatainak egybevetéséről közölt táblázat²⁶ rávilágít arra, hogy amíg a román anyanyelvűeknek csak 0,56 százaléka nem vallotta magát nemzetiségileg románnak, addig a magyar anyanyelvűek 2,8 százaléka, a rutén-ukrán, orosz, lengyel anyanyelvűek több mint 10 százaléka, a bolgárok több mint 20 százaléka román nemzetiségüként volt számba véve. A kisebbségi anyanyelvűek tekintélyes száma tehát a nemzetiségi statisztika megfelelő kisebbségi kategóriája helyett a román nemzetiség rovatába került. Ezek az ellentmondásos statisztikai adatok jogos kételyeket támasztanak a nemzetiségi statisztika hitelességével szemben. Ugyanakkor az se kizárt, hogy az anyanyelve szerint kisebbségi állampolgár román nemzetiségi nyilatkozata egyes esetekben az asszimiláció átmeneti stádiumának jeleként, pontosabban: a nemzetiségi tudatváltás, a román nemzettel való azonosulási szándék kifejezéséeként értékelhető. De az anyanyelv és nemzetiség közötti ellentmondások egy része – talán többsége – minden bizonnyal azokból a pusztán formális nemzetiségi deklarációkból adódhat, melyek célja kizárólag az uralkodó nemzethez tartozással járó társadalmi-gazdasági előnyök biztosítása, s így ezeket nyilván nem lehet az etnikai tudatváltás kinyilvánításaként számba venni.

E jelzéseket mérlegelve az anyanyelvi statisztikát megbízhatóbbnak tartjuk. Amikor tehát a továbbiakban megkíséreljük felmérni, milyen számbeli erőt képviselhet ma a romániai magyarság s ennek érdekében az idevonatkozó statisztikai idősorokat elemezzük, kiindulási bázisnak az 1956. évi népszámlálás anyanyelvi statisztikáját vesszük, mely – feltevésünk szerint nagyjából reálisan – a magyar anyanyelvűek számát 1654 ezerben állapította meg.

Számításainknál nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy Erdélyben (azaz Románia Kárpáton inneni részein) a természetes szaporodás aránya már a század eleje óta kimutathatóan mindig alacsonyabb volt, mint a Kárpáton túli ún. Regátban, miként arra a román demográfusok is gyakran rámutatnak. Téves volna azonban ezt a demográfiai jellegzetességet egyszerűen a nemzeti kisebbségek alacsonyabb szaporaságával magyarázni, hiszen a bánáti és dél-erdélyi románság katasztrofálisan alacsony természetes reprodukciójával szemben a legkiemelkedőbb születési arányszámokat a szatmármáramarosi és bihari románok mellett éppen a Székelyföld magyarsága regisztrálta. Az 1900–1947. évek közt nemzetiség szerint is közzétett népmozgalmi adatok azt igazolják, hogy a románság és a magyarság természetes szaporodásának arányszámai – az erdélyi részek összesített eredményeit tekintve – nagyjából azonosak voltak.

Ezek szem előtt tartásával lássuk először, hogyan alakult a magyarság lélekszáma 1956–1966 között. Az 1966. évi népszámlálás anyanyelv szerint 1652 ezer, nemzetiség szerint 1620 ezer magyart mutatott ki. Ha tehát ezek az adatok reálisak volnának, akkor kiderül, hogy e tíz év leforgása alatt a magyarok száma anyanyelv szerint 2 ezerrel fogyott, nemzetiség szerint 32 ezerrel növekedett. E kétségtelenül ellentmondásos jelenség mellett említsük meg, hogy amíg ebben a tízéves periódusban az összes népesség 1614 ezerrel, azaz 9,2 százalékkal gyarapodott, a magyarok kivételével minden más nemzetiség lélekszáma fogyott. Ezzel szemben a románság anyanyelv szerint 1690 ezerrel, nemzetiség szerint 1751 ezerrel, 11,7 százalékkal gyarapodott. A románság számbeli növekedése nemzetiség szerint 137 ezer fővel haladta meg az összes népesség növekedését s ez a szám pontosan egyenlő a nemzeti kisebbségek veszteségével. Ezek az adatok egyértelműen az 1966-os anyanyelvi-nemzetiségi statisztika torzítására utalnak s ez arra késztet, hogy a magyarság tényleges szaporodásának mértékét a népmozgalmi adatokra támaszkodva számítsuk ki.

A tartományi bontásban közzétett népmozgalmi adatok tanúsága szerint 1956–1966 között a természetes szaporodás üteme a regáti részekben 11,4 százalék, míg az erdélyi részekben 7,7 százalék volt. Nem kétséges, hogy a magyarság tíz évi természetes szaporodása sem lehetett gyengébb az átlá-

gos erdélyi aránynál, így számolva szaporulatuk minimálisan 127 ezer kellett legyen, tehát 1966-ra már el kellett hogy érje az 1781 ezret.

1966-tól kezdve a statisztikai évkönyvek a népmozgalmi adatokat már minden évben a jelenlegi megyei egységek szerinti bontásban tették közzé. Ez lehetővé teszi, hogy a 3. sz. táblamelléklet szerkesztésével átfogó képet adjunk az 1966–1977 közötti 11 éves időszak teljes népmozgalmáról (születek, halálozások, természetes és tényleges szaporodás, vándorlási különbözet) – és pedig az erdélyi országrész vonatkozásában megyék szerint részletezve. E táblamelléklet alapján mindenekelőtt megállapítható, hogy a tényleges népszaporodás aránya Erdélyben csaknem 2 százalékkal volt alacsonyabb, mint a Regátban. Ám a kedvezőtlenebb erdélyi élveszületési és halálozási index következményeként még nagyobb (4,2%) a különbség a két országrész természetes szaporodásának arányszámai között.

Míg a Regátban a születésgyakoriság évi átlaga 21,6, Erdélyben csupán 19,4 ezrelék volt. Az erdélyi népszaporodás kedvezőtlen alakulására a legjelentősebb befolyást a román többségű Arad, Krassó-Szörény és Temes megye népességének 15,0 ezrelék körüli születésgyakorisága és az átlagon felüli halandósága gyakorolta, minek következtében az együttesen 49 ezer főnyi természetes szaporulatuk 3,4 százalékos aránya csak stagnálásnak minősíthető. Az a körülmény, hogy a három megye természetes reprodukciója mindössze 6,8 százalékát teszi ki Erdély összes természetes szaporulatának, nemzetiségi szempontból azért érdemel különös figyelmet, minthogy ezekben a megyékben él Erdély összes népességének s egyben románságának is közel egynegyede, míg a magyarok számaránya alig haladja meg a tíz százalékot.

Ezzel szemben Kovászna, Hargita és Maros megyében, ahol az 1966-os népszámlálás szerint 639 ezer magyar (a székelység), az erdélyi magyarság 40 százaléka összefüggő tömbben települt, mind az élveszületés, mind a természetes szaporodás indexe magasabb nemcsak az erdélyi, de az országos átlaghoz viszonyítva is, sőt a 88 százalékban magyar lakosságú Hargita megye születésgyakorisága még a regáti arányt is meghaladja, a természetes szaporodás mutatója pedig csak a magasabb halandóság következtében maradt ez utóbbi alatt.

A három román többségű és a három magyar többségű megye fentebb kiragadott példája világosan tanúsítja, hogy az erdélyi népszaporodás kedvezőtlen alakulásának oka nem a magyarságának a románokénál alacsonyabb szaporaságában, tehát nem a két nép e tekintetben eltérő etnikai sajátosságaiban keresendő. Miként a 3. sz. táblamelléklet is mutatja, a természetes reprodukció mértékét a népesség megyék szerint eltérő termékenységi magatartása határozza meg, függetlenül a megye nemzeti-ségi összetételétől.

Mindezek alapján nem kételkedhetünk abban, hogy az egyes megyék természetes szaporulatából mind a magyarok, mind a románok (bizonyára nem matematikai pontossággal, de megközelítően) az összes népességhez viszonyított számarányuknak megfelelő arányban részesedtek. Alapul véve tehát az 1966-os nemzetiségi statisztika megyei adatait, Erdély magyarságának valószínű természetes szaporulatát a 4. sz. táblamelléklet segítségével megyénként számítottuk ki. Emellett a táblamelléklet bemutatja az ugyanezen módszerrel megbecsült román népszaporulatot is, miáltal biztosítani kívántuk, hogy számításaink párhuzamosan mindkét vonatkozásban ellenőrizhetők legyenek. Eszerint Erdély népességének 715 ezer főnyi természetes szaporulatából a románokra 481 ezer, a magyarokra 186 ezer esik.

A magyar népszaporulat reális megbecsülésére alkalmas alapul kínálkozik Semlyén István Romániában élő demográfus adatközlése is, mely szerint „tizenegy év alatt a magyar anyanyelvű családokban világra hozott újszülöttek hozzávetőleges száma 336 ezer volt”.²⁷ E ténymegállapítás kiértékelésénél lényeges az a körülmény, hogy egy romániai kiadványban jelent meg s ezért nem kétséges, hogy Semlyén információját hivatalos forrásból szerezte. Ha tehát ennek ellenére (vagy éppen emiatt) a magyar élveszülöttek számát minimális adatként értékeljük és csupán 336 ezernek tételezzük fel, ez a magyar nemzetiség átlagos (a népszámlálási időszak közepi) lélekszámaához viszonyítva akkor is 18,4 ezreléknek felel meg, alig 1 ezrelékkal alacsonyabb az erdélyi (19,4 ezrelék) élveszületési átlagnál. Miután pedig a 336 ezer magyar újszülött a szám szerint 4652 ezer összes romániai élveszülöttnak (lásd a 3. sz. táblamellékletet) 7,2 százaléka, ebből következik, hogy hasonló arányú lehetett a magyarság részesedése az ország 2551 ezer főnyi összes természetes szaporulatából is. Ez kerekén 184 ezer lélek, csaknem azonos a más módszerrel becsült erdélyi magyar szaporulattal.

Összegezve az 1956 óta lepergett 21 év eredményeit, az 1956. és 1977. évi népszámlálások nemzetiségi adatai alapján a népesség tényleges szaporodása a következő jellegzetes képet mutatja:

Az összes népesség	4070 ezer	23,3 %
Románok	4008 ezer	26,7 %
Magyarok	119 ezer	7,5 %
Cigányok	126 ezer	121,2 %
Egyéb nemzetiségek	-183 ezer	-22,8 %

A fenti adatokat évi átlagokban számolva, e 21 év alatt az összes népesség 1,1 százalékos, a románság 1,3 százalékos gyarapodási ütemével szemben a magyarság évi átlagos szaporodási aránya még a 0,35 százalékot sem érte el. A 21 év összes népgyarapodásából 98,5 százalék esett a románokra, míg a magyarokra mindössze 2,9 százalék, holott 1956-ban a lakosságnak még csak 85,7 százaléka volt román, 9,1 százaléka pedig magyar nemzetiségű. Így aztán érthető, hogy 1977-ben már a románok számáránya 88,1 százalékra emelkedett, ugyanakkor azonban a magyarságé 7,9 százalékra csökkent.

Becslési eredményeink alapján megállapítható, hogy az utolsó 21 éves időszakban legalább negyed millió magyar szaporulat eltűnt a statisztikai számsorokban. Ha e statisztikailag ki nem mutatott, látens tömeget is számításba vesszük, – a jelentéktelen, mindössze néhány ezerre tehető kivándorlás ellenére is – igen valószínű, hogy a magyar kisebbség lélekszáma 1977-ig elérte, esetleg meg is haladhatta a 2 milliót, s így az 1948. évi 9,4 százalékos számarányából nem sokat veszíthetett.

A jelenlegi 2 milliós lélekszám feltételezésével, az 1956. évi 1654 ezres lélekszámhoz viszonyítva, a magyarság szaporodásának aránya így is csak 20,9 százalék (évi átlagban nem egészen 1%) volna. A magyarság terhére a románsággal szemben még ez esetben is mutatkozó nem csekély különbség igazolja, hogy becslésünk reális, inkább mérsékelt.

Tárgyilagosan ítélhetők meg Románia nemzetiségi statisztikájának torzításai, melyek miatt szükségesnek véltük a magyar kisebbség számerejét becslés útján felmérni, ha figyelembe vesszük, hogy nem elszigetelt, hanem úgyszólván általános tünettel állunk szemben. Hiszen számos más államot említhetnénk még, ahol a nemzetiségi statisztika nem tükrözi híven a való helyzetet, s ezért e tekintetben jóformán mindenütt csak becslés segítségével lehet a valóságot megközelítően feltárni.

Bármilyen sajnálatos, de nem hallgatható el, hogy Magyarország második világháború utáni nemzetiségi statisztikájának hitelével kapcsolatban is komoly problémák jelentkeznek. A népszámlálások adatainak pontosságával szemben felmerülő kételyek tápot adtak a magyarországi nemzetiségek számára vonatkozó újabb és újabb – részben megalapozott, de gyakran módszertanilag is kifogásolható, egymásnak ellentmondó – becslések elburjánzásának, amelyekről Dávid Zoltán ad tömör áttekintést. Lesújtó bírálata, amivel tökéletesen egyetérthetünk, ebben a mondatában sommázható: „Így alakult ki az az álláspont, amelyet dr. Boros Ferenc, a Kulturális Minisztérium nemzetiségi osztályának vezetője foglalt össze, miszerint különbséget kell tennünk a nemzetiségeknek a népszámlálásban kimutatott „statisztikai száma” és a tényleges számuk között, mert a KSH által kimutatott értékek nem fedik a valóságot.”²⁸

Még kifogásolhatóbb egyes nyugati államok (Franciaország, Spanyolország, Olaszország, Anglia) e tekintetben követett gyakorlata, ahol a népszámlálások az etnikai hovatartozást vagy egyáltalán nem tudakolják, vagy ha igen, az etnikumok tényleges lélekszámának csak töredéke szerepel a nemzetiségi statisztikában. Ezért jelentős etnikai kisebbségek, mint például a baszkok, katalánok, provanszálók, délszlávok, skótok stb. számáról kizárólag becslés útján tájékozódhatunk.

A nemzeti kisebbségek létezése és élni akarása azonban kétségbevonhatatlan valóság akkor is, ha a hivatalos statisztika nem vesz tudomást róluk, vagy számukról torzított adatokat közöl. A torzítások történhetnek megfontolt politikai célzattal, nevezetesen a kisebbségi jogok csorbitására irányuló törekvések alátámasztása érdekében. E súlyosabban elítélendő eshetőségtől eltekintve, a nemzetiségi statisztika torzított eredményei jobbára a helytelen vagy manipulált adatfelvételre vezethetők vissza. Ebben a vonatkozásban elegendő néhány tipikus példát említeni: nincsenek világosan meghatározva a nemzetiség fogalmi ismérvei; kétértelműek lehetnek a számláló lapoknak a nemzetiségi hovatartozásra vonatkozó kérdései; a számlálóbiztosok illetéktelen befolyásolása; hatékony garanciák hiánya arra nézve, hogy a szabadon tett nemzetiségi nyilatkozat sem előnyös, sem hátrányos következményeket nem vonhat maga után, stb., stb.

Vitathatatlan, hogy a nemzetiség szerinti megoszlás legalább olyan lényeges eleme a népesség demográfiai struktúrájának, mint például a korösszetétel vagy a foglalkozási megoszlás. Éppen ezért minden ország jól felfogott érdeke, hogy a nemzetiségek számbavételénél is ugyanolyan tárgyilagoss-

ság és pontosság érvényesüljön, mint egyéb demográfiai komponensek tekintetében. Csak így remélhető, hogy a nemzetiségi statisztika mindenütt híven tükrözze a való helyzetet.

III. Erdély népessége nemzetiség és anyanyelv szerint

Az első világháború után létrejött trianoni békeszerződés, mely az egykori Magyarország területét hat állam között osztotta fel, Romániának juttatta a legnagyobb részt: kerekén 102 ezer négyzetkilométert, ami nagyobb az ország megmaradt területénél is. A legtöbb magyar itt került idegen uralom alá, idegen sorba. Ezért indokolt, hogy a ma általában „Erdély”-nek nevezett terület etnikai összetételének alakulását alaposabban szemügyre vegyük.

III.1. Az 1910. évi magyar és az 1930. évi román népszámlálás Erdélyre vonatkozó etnikai adatai

Az egykori, még egységes Magyarország népességének anyanyelvi megoszlásáról utolsóként az 1910-ben végrehajtott népszámlálás eredményei tájékoztatnak. Ennek helységenként részletezett adatai alapján megállapítható, hogy a később Romániához csatolt területen összeírt 5263 ezer lakos közül magyar volt 1664 ezer, román 2830 ezer, német 516 ezer, míg a fennmaradó 253 ezer több kisebb etnikai csoport (rutének, szlovákok, csehek, délszlávok, cigányok, stb.) között oszlott meg. Eszerint tehát a terület népességének akkor 31,6 százaléka volt magyar, közel 10 százaléka német, csaknem 5 százaléka egyéb anyanyelvű s így a románság 53,8 százalékos számarányával még csupán gyenge abszolút többséget képviselt.

Az 1930-ban tartott első romániai népszámlálás eredményei alig húsz év múltán már e terület népességének etnikai szerkezetében végbement szembetűnő változásokat tükröznek. Ez alkalommal – miként a későbbi román népszámlálások során általában – az anyanyelv mellett a nemzetiség tudakolását is beiktatták a kérdések közé.

Az 1930-as adatok szerint a magyar anyanyelvűek száma Erdélyben 1481 ezerre esett vissza. Ez részben érthető, ha figyelembe vesszük egyrészt a magyarságnak a többi nemzetiségeknél nagyobb arányú háborús veszteségeit, másrészt az ún. erdélyi menekülteknek a fentebb kifejtettek szerint 200 ezerre becsült számát, akik a román megszállás után kényszerültek lakóhelyükről Magyarország megmaradt területére költözködni.

Magyarázatra szorul ellenben, hogy a magyar anyanyelvűek közül mégis miért csupán 1353 ezren vallották magukat nemzetiség szerint is magyarnak. A különbséget a nemzetiség szabad bevallásának elvét korlátozó intézkedésekkel magyarázható, melyek legfőbb célja a magyarság statisztikai számának csökkentése volt. Ezek között elsősorban említésre méltó annak a közel százezer izraelita vallású magyarnak a leválasztása a magyarságról, akik – bár az anyanyelvi statisztikában mint magyarok szerepeltek – a nemzetiségi statisztika magyar rovatából kimaradtak. Míg Magyarországon és a nyugat-európai államokban a 19. század közepe táján emancipált zsidókat csupán vallásfelekezet szerint különböztették meg, Romániában a zsidóságot külön nemzetiségnek tekintették még azt követően is, hogy a nagyhatalmak nyomására aláírt 1919. évi párisi kisebbségi szerződés alapján végre egyenjogú állampolgárnak ismerték el. De már az 1920. évi erdélyi népszámlálás alkalmával büntetés terhe alatt megtiltották, hogy a jórészt magyar anyanyelvű, kulturálisan és érzelmileg a magyarságba beolvadt erdélyi zsidók nemzetiségileg magyarnak vallják magukat. Emellett a magyarság számának minél alacsonyabbra szorítását célozta, hogy a magyar anyanyelvű cigányokat is cigány nemzetiségüként írták össze, úgyszintén a német nemzetiséghez számították a már régebben elmagyarosodott szatmári és bánsági svábok egy részét.

Így az 1930-as nemzetiségi statisztika szerint Erdély 5548 ezer főt kitevő összes népességének már csak 24,4 százaléka volt magyar. A németek aránya (9,8%) nem változott, a szláv népcsoportok aránya egy árnyalattal (2,7 százalékról 2,6 százalékra) csökkent, míg a külön nemzetiségként számba vett 179 ezer zsidó 3,2 százalékos, a 109 ezer cigány pedig 2 százalékos arányt képviselt.

Ezzel szemben a románok száma 3208 ezerre ugrott fel, minek következtében számarányuk 57,8 százalékra emelkedett. A román szaporulat húsz év alatt 378 ezer főt tett ki, ami 13,4 százalékos szaporodási arálynak felel meg. Ez igen meglepő, ha figyelembe vesszük, hogy ugyanezen idő alatt Erdély összes népessége mindössze 285 ezer fővel növekedett, a növekedés aránya tehát alig 5,4 százalék.

A feltűnő erdélyi román szaporulat nem csekély mértékben annak következménye, hogy az állásukból elbocsátott magyar adminisztratív személyek, valamint az eltávozott karhatalmi alakulatok (katonaság, csendőrség) helyére a Regátból tekintélyes számú románt helyeztek Erdélybe. Adatok hiányában ezek számára csak a születési hely statisztikája alapján következtethetünk. Az 1930. évi népszámlálás vonatkozó táblázataira támaszkodva megállapítható, hogy Erdélyben 68650 (a népesség 1,2 százaléka) volt azok száma, akik a Regátban születtek, ám a városok lakosságának csaknem 5 százaléka (egyes városokban közel 10 százaléka) regáti származású volt.²⁹ Ha hozzászámítjuk ezek egy évtized alatt Erdélyben született leszármazottait is, a Regátból áttelepültek száma legalább 100 ezerre becsülhető.

III.2. A nemzetiségi viszonyok alakulása 1930–1966 között

Erdély népességének nemzetiségi összetétele az 1930–1966 között végrehajtott népszámlálások eredményei szerint a következőképpen alakult:

Nemzetiség	1930-ban		1941-ben		1956-ban		1966-ban	
	(Ezer főben és százalék szerint)							
Román	3208	57,8	3303	55,9	4052	65,0	4559	67,9
Magyar	1353	24,4	1744	29,5	1559	25,0	1597	23,8
Német	544	9,8	535	9,1	368	5,9	372	5,5
Szláv népcsoportok	142	2,6	125	2,0	123	1,8
Zsidó	179	3,2	44	0,7	14	0,2
Cigány	109	2,0	78	1,3	49	0,7
Egyéb nemzetiségű	13	0,2	330	5,5	6	0,1	6	0,1
Összes népesség	5548	100,0	5912	100,0	6232	100,0	6720	100,0

A fenti táblázat világosan szemlélteti a románság fokozatos térhódítását s ezzel párhuzamosan a magyarság, valamint más nemzetiségek arányának csökkenését. Ez a folyamat csak 1941-ben szakadt meg, amikor az 1940. augusztus 30-i bécsi döntés alapján kettéosztott Erdély egyik felében a magyarok, másik felében a románok csaknem azonos időben tartottak népszámlálást s így a táblázat vonatkozó adatsora a két népszámlálás összesített eredményeit tükrözi.

A román fennhatóság alatt maradt Dél-Erdély 3333 ezer főt kitevő népessége etnikai származás (originea etnică) szerint a következőképpen oszlott meg: román 2725 ezer (68,3%), magyar 363 ezer (10,9%), német 491 ezer (14,7%). A népszámlálás nyilvánosságra hozott adatai alapján sem a többi nemzetiségek (szlávok, zsidók, cigányok, stb.) számáról, sem a népesség anyanyelvi és vallásfelekezeti megoszlásáról nem tájékozódhatunk.³⁰ E hiányos adatközlés hátrányos következménye, hogy a nemzetiségi adatok ellenőrzésére nincs lehetőség.

A bécsi döntés folytán Magyarországhoz visszacsatolt Észak-Erdély népességének mind nemzetiségi, mind anyanyelvi és vallásfelekezeti megoszlásáról részletes adatok állnak rendelkezésre.³¹ Ez lehetővé teszi, hogy az alábbi táblázat segítségével e terület népességének nemzetiségi viszonyait bemutassuk s az adatok hitelességét – az 1930-as nemzetiségi és az 1910-es anyanyelvi adatokkal egybevetve – ellenőrizhessük.

**Észak-Erdély népessége 1910-ben anyanyelv, 1930–1941-ben nemzetiség szerint
(Ezer főben és százalék szerint)**

Év	Összesen	Román		Magyar		Német		Zsidó		Egyéb	
1910	2189	919	42,0	1125	51,4	50	2,3	95	4,3
1930	2388	1171	49,1	912	38,2	69	2,9	139	5,8	97	4,0
1941	2579	1029	39,9	1380	53,5	45	1,7	48	1,9	77	3,0

Annak ellenére, hogy Erdély kettéosztása révén a tengelyhatalmak célja legkevésbé sem a bonyolult erdélyi nemzetiségi probléma igazságosabb megoldása volt és az első pillanattól kezdve mindkét részről sérelmesnek tartott új román–magyar határ a két nép kívánatos megbékélése helyett az elleneséges nacionalista indulatok minden eddigit meghaladó fellángolásához vezetett, e táblázatok adataiból mégis az a tanulság vonható le, hogy a bécsi döntés Erdélynek egy olyan részét juttatta vissza Magyarországnak, amelyen a magyarok 1910-ben és 1941-ben a népesség abszolút többségét alkották. Sőt még 1930-ban is, amikor a magyarság aránya – hivatalos román források tanúsága szerint – 38,2 százalékra esett vissza, a románság csupán 49,1 százalékot képviselt, tehát abszolút többségre még a tíz évet meghaladó román uralom alatt sem tudott szert tenni.³²

Hogy 1941-ben ezen a területen a magyar nemzetiség aránya 53,5 százalékra emelkedett, a románok aránya viszont 39,9 százalékra süllyedt, hasonló tényezők közrehatásának tulajdonítható, mint amelyeknek Erdély 1918-ban történt román megszállását követően lehettünk tanúi. A határmódosítást akkor is, most is nagyarányú népmozgások követték, csak éppen fordított szereposztásban. Észak-Erdélyből kivonult a román katonaság és karhatalom, eltávozott az adminisztrációban, bíróságoknál, ügyészségeknél alkalmazottak, a kolozsvári egyetem, a főiskolák, középfokú tanintézetek oktató személyzetének jelentős része és ez utóbbiakkal együtt sok diák, főleg akiknek otthona az új határ túlsó oldalára esett. A magyarság számának gyarapításához viszont kétségtelenül hozzájárult a trianoni Magyarország területéről ide vezényelt fegyveres erő állománya, valamint az onnan áthelyezett hivatalnoki, felsőoktatási és más szaktudományi képesítésű személyzet. Megjegyzendő azonban, hogy ezek jórészt erdélyi származásúak voltak, akik örömmel ragadták meg a lehetőséget, hogy hazatérhesenek szülőföldjükre, melyet húsz évvel korábban elhagyni kényszerültek.

Elsősorban mégis a bécsi döntés után Erdély északi és déli fele között megindult – részben önkéntes, részben kényszerjellegű – népességcsere eredményezte, hogy az erőviszonyok Észak-Erdélyben a magyarság, délen pedig a románság javára billentek. Hivatalos, de korántsem teljesnek tekinthető becslések szerint – csupán a népszámlálás időpontjáig terjedő időszak adatait véve figyelembe – a román fennhatóság alatt maradt területekről több mint 100 ezer magyar menekült vagy települt át Észak-Erdélybe.³³ Bár az ellenkező irányú népmozgásokra vonatkozóan nincsenek számszerű adataink, legalább ennyi (de valószínűleg több) lehetett az innen Dél-Erdélybe költöző románok száma.

Végül nem hagyható figyelmen kívül az sem, hogy Észak-Erdély 152 ezer főt számláló izraelita vallású lakosának túlnyomó többsége, szám szerint mintegy 100 ezer – szemben a magát zsidó nemzetiségűnek valló 48 ezerrel – hitet tett magyarsága mellett, amit ugyancsak a magyar nemzetiség súlyát növelő tényezőként kell értékelnünk.

Miután a második világháborút lezáró békeszerződés, a bécsi döntést semmisnek nyilvánítva, Észak-Erdélyt visszacsatolta Romániához, az erdélyi magyarság számaránya csaknem az 1930-as szintre esett vissza. Ez részben annak a következménye, hogy a négyéves magyar uralom alatt végbe ment népmozgások eredményeit az újabb uralmaváltozás után lezajlott ellentétes irányú népáramlások közömbösítették, sőt az Erdélybe áramló románok száma jóval meghaladta az innen távozó magyarokat és németeket. Komoly veszteség érte továbbá a magyarságot a deportálásnak kiszolgáltatott izraelita vallású magyarok tízezreinek elvesztése folytán is. Semlyén István szerint a náci haláltáborokban elpusztított észak-erdélyi zsidók száma közel 100 ezerre becsülhető.³⁴

III.3. Az erdélyi megyék népessége „nemzetiség és anyanyelv” szerint 1977-ben

Eltérően az 1930 és 1966 között tartott népszámlálásoktól, amikor is a népesség mind anyanyelv, mind nemzetiség szerinti megoszlására vonatkozó számszerű adatokat legalább nagyobb közigazgatási egységek (megyék, tartományok, városok) szerint részletezve tették közzé, 1977-ben az anyanyelvi adatokat egyáltalán nem hozták nyilvánosságra, a népesség nemzetiség szerinti összetételéről is csupán az előzetes eredmények országos (területileg nem részletezett) etnikai eredményei tájékoztatnak.

Míg az előzetes eredmények világosan és egyértelműen *nemzetiségek* szerinti megoszlásról adnak számot (lásd az 1. sz. táblamelléklet 5–6. rovatait), a végleges eredményeket „a népesség nemzetiség és anyanyelv szerint” címszó alatt tették közzé. Annak ellenére tehát, hogy mind a nemzetiséget, mind az anyanyelvet 1977-ben is külön-külön kérdőpont tudakolta, a statisztikai igazgatóság a két kérdésre adott és esetenként nem is egyező nyilatkozatok feldolgozásának mellőzésével a két eltérő etnikai kritériumot egyszerűen közös nevezőre hozta, anélkül azonban, hogy e művelet végrehajtásánál követett irányelveket felfedte volna. E megdöbbentő módszertani hiba – miként ezt az 1. sz. táblamelléklet adatsorainak kiértékelése kapcsán részletesen kimutattuk – magától értetődően az etnikai statisztika szembevető torzítását eredményezte. A torzítások tudatos célzatára utal önmagában az a tény, hogy a végleges eredmények – az előzetes adatokhoz képest – országos viszonylatban 204 ezerrel több románt mutatnak ki, ugyanennyivel csökkentve a nemzeti kisebbségek összes lélekszámát.

Tekintve azonban, hogy megyei bontásban kizárólag a végleges adatokat hozták nyilvánosságra, csak ezekre a torzított adatokra támaszkodva állíthattuk össze az 5. sz. táblamellékletet, mely Erdély népességének etnikai összetételét – a fentebbiek figyelembe vételével korántsem hitelt érdemlően – megyénként szemlélteti.^{34a} E táblamelléklet tanúsága szerint Erdélyben a magyarság aránya az 1966. évi 23,8 százalékról 22,0 százalékra, a németeké 5,5 százalékról 4,3 százalékra esett vissza, ugyanakkor a románság aránya 67,9 százalékról 70,9 százalékra emelkedett.

A magyarság a Székelyföld két megyéjében (Kovácsna és Hargita) megőrizte abszolút többségét, míg Maros megyében számaránya megközelíti az 50 százalékot, Szatmárban pedig a 40 százalékot. Bihar megye lakosságának közel 1/3-a, Szilágynak és Kolozsna közel 1/4-e magyar. A magyarság 10 százalékon felüli viszonylagos súlyt képvisel Arad, Brassó és Temes megyében (abszolút számuk ezek mindenképpen meghaladja a 70 ezer főt), úgyszintén Máramarosban, ahol lélekszáma 56 ezernél valamivel magasabb. A 16 erdélyi megye közül csak 5-ben nem éri el a magyarság a 10 százalékos arányt. Fehér, Beszterce-Naszód, Hunyad és Szeben megyében a magyarok aránya 4,3–7,0 százalék között ingadozik, bár lélekszámuk mindenképpen 20 ezer körüli vagy annál is több. A legkevesebb magyar Krassó-Szörény megyében él, szám szerint 8 ezer, a megye népességének 2,1 százaléka.

A 323 ezer lelket számláló erdélyi németiség – a közép-kelet-európai térség jelenleg legnagyobb számú német kisebbségi népcsoportja – több mint fele (186 ezer) Szeben és Temes megyében él. Viszonylagos súlyuk Szeben megyében a legnagyobb (19,1%), de Temes megye népességének is több mint egytizede (13,5%) német. E két megyén kívül jelentősebb számú német él Arad (38 ezer), Brassó (36 ezer), Krassó-Szörény (20 ezer), Maros (17 ezer) és Fehér (11 ezer) megyében, ezekben a megyékben viszonylagos súlyuk 2,7–7,5 százalék között mozog. A többi megyékben a németek számaránya még az 1 százalékot sem éri el.

Az egyéb kisebbségi népcsoportok – figyelmen kívül hagyva az eltérő nemzetiségű és anyanyelvű rovatban feltüntetetteket – együttvéve is csupán 2,3 százalékát teszik ki Erdély összes népességének.

Míg 1930-ban Erdély lakosságának még 3,2 százaléka vallotta magát zsidó nemzetiségűnek, ma 7,8 ezerre zsugorodott számuk csupán 0,1 százalék viszonylagos súlyt képvisel. Múltányos megemlíteni, hogy a zsidók a 19. század derekától az 1930-as évekig jelentős szerepet játszottak Erdély gazdasági és kulturális életében. S arról sem feledkezhettünk meg, hogy ennek során az erdélyi zsidóság egy számszerűleg meg sem becsülhető – főleg értelmiségi – rétege életformájában, kultúrájában generációk óta azonosult a magyarsággal, a kisebbségi magyar sorsot is tudatosan vállalva, lélekszáma a román uralom óta is kiiktathatatlanul az etnikai statisztika magyar rovatában jelentkezik.

Az Erdélyben élő cigányok száma – amiről szintén csak a népszámlálás végleges eredményeit tartalmazó kötet alapján tájékozódhatunk – kereken 43 ezer, az összes népesség 0,6 százaléka. Láttuk azonban, hogy – jóllehet az előzetes eredmények tanúsága szerint Románia 230 ezer állampolgára

vallotta magát cigány nemzetiségűnek – a végleges eredmények alig 76 ezer főben jelölik meg az ország „nemzetiség és anyanyelv” szerint cigánynak minősített lakosának összes számát, míg 154 ezer cigányt – a cigány nemzetiségűek 2/3-át – mint nemzetisége és anyanyelve szerint is románként mutatnak ki. Hivatalos magyarázat hiányában a statisztikai igazgatóság műhelytitka, vajon a cigányok számának megharmadolását milyen elvi szempontok szerint hajtották végre. Ha feltételezzük, hogy ezzel kapcsolatban megyénként és országrészenként azonos szempontok érvényesültek, akkor az erdélyi cigányság száma mintegy 130 ezerre becsülhető, ami annyit jelent, hogy csak ennek figyelembe vételével Erdélyben a románság statisztikailag kimutatott száma tényleges számuknál közel 100 ezerrel nagyobb.^{34b}

A szerb-horvátok, a csehek és a bolgárok túlnyomó többsége az egykori Bánságban (Közép-Kelet-Európa etnikailag e legkevertebb vidékén) meglehetősen zárt településszerkezetben tömörül, de viszonylagos súlyuk egyetlen megyében sem éri el az 5 százalékot.

Az ukránok (rutének) 80 százaléka a Kárpát-Ukrajnával határos Máramaros megyében összefüggő tömbben települve, a megye népességének közel 7 százalékát teszi ki, s a Bánság két megyéjében (Krassó-Szörény és Temes) található kisebb településeik is – a bő gyermekáldásnak köszönhetően – csaknem töretlenül őrzik népi állományukat.

A szlovákok döntő többsége Arad és Bihar megyében él, de viszonylagos súlyuk ezekben a megyékben is alig haladja meg az 1 százalékot.

Végül vegyük szemügyre az 5. sz. táblamelléklet „eltérő nemzetiségű és anyanyelvű” rovatát, amely szerint Erdélyben 34 ezer azok száma, akiknek anyanyelve nem azonos bevallott nemzetiségével, tehát az összes népesség 0,5 százaléka. Meggondolkoztató, hogy Románia ebben a rovatban kimutatott 45 ezer lakosának több mint 3/4-e esik a Kárpáton inneni országrészre és csupán 11 ezer a Regátára, ahol a népesség alig 0,08 százalékát teszi ki. Abszolút számuk a legnagyobb Szatmár és Maros megyében (5 ezer, illetve 4 ezernél is több), de meghaladja a 3 ezret Bihar és Hargita megyében is. Viszonylagos súlyuk megyénként 0,1–1,3 százalék között ingadozik, szembetűnően magas Kovászna (1,0%), Hargita (1,2%), valamint Szatmár megyében, ahol eléri az 1,3 százalékot. Bizonyára nem véletlen, hogy az anyanyelvükkel nem azonos nemzetiségűek száma, illetve aránya éppen azokban a megyékben a legkiemelkedőbb, amelyekben nagyobb tömegű magyarság él. Ezért feltehető, hogy ebbe a kategóriába javarészt magyarokat soroltak be azzal a céllal, hogy ezáltal is csökkentsék a magyar etnikum statisztikai számát.

A 6. sz. táblamelléklet bemutatja a főbb etnikai csoportok (s ezzel párhuzamosan az összes népesség) tényleges szaporodását vagy fogyását (-) abszolút számban és százalék szerint a két utolsó népszámlálás között lepergett 11 éves időszakban. A Kárpáton inneni országrész (Erdély) adatait megyék szerint részleteztük, a tábla végén ugyanezen adatokat Románia és külön a Regát vonatkozásában is feltüntetve. Szükségesnek véljük megjegyezni, hogy az 1977. évi „nemzetiségi és anyanyelvi” adatokat az 1966. évi nemzetiségi adatokhoz viszonyítva számítottuk ki s így az egybevetés alapjául szolgáló két adatsor nem lévén homogén, még meggyőzőbben feltárja az 1977. évi etnikai statisztika torzításait, mint ahogy ez utóbbi kiértékelése kapcsán fentebb láttuk. Könnyen meggyőződhetünk arról, ha e táblamelléklet országos adatsorát egybevetjük az előzetes eredmények nemzetiségi adatai alapján kiszámított értékkel (1. sz. táblamelléklet 7–8. rovata). A kettő közötti jelentős eltéréseket szemléletesen tükrözi az alább kiragadott néhány példa. A románok tényleges szaporulata az előzetes eredmények szerint 2257 ezer (13,5%), ezzel szemben a végleges eredmények szerint 2461 ezer (14,7%), míg a magyaroké az előbbi szerint 87 ezer (5,4%), az utóbbi szerint csupán 51 ezer (3,1%). De legszembetűnőbb az eltérés a cigányoknál, akik tényleges szaporulata az előzetes eredmények szerint 166 ezer fő (két és félszeres arányú), a végleges eredményekből viszont kiderül, hogy mindössze 11 ezer fővel szaporodtak, ami 17,9 százalékos szaporodásnak felel meg.

Ám a két ellentmondásos etnikai statisztika közötti eltéréseket megyék szerint még hozzávetőlegesen se lehet felderíteni, minthogy a népesség nemzetiség szerinti megoszlását tükröző adatok – mint már többször említettük – megyei bontásban nem állnak rendelkezésre. Ezért csak általánosságban következtethetünk arra, hogy a 6. sz. táblamelléklet a román szaporulatot magasabbnak, a nemzeti kisebbségeket viszont alacsonyabbnak mutatja a valóságosnál, ami különösen az erdélyi megyék tekintetében szembetűnő.^{34c}

Amíg a Regátban a románok tényleges szaporodásának aránya (13,9%) alig tér el az összes népesség szaporodási arányától (13,3%), Erdély összes népességének 11,6 százalékos arányát a 16,7

százalékos erdélyi román szaporulat 5,1 százalékponttal meghaladja, tehát a gyermekáldásban jóval bővebb regáti népességénél is magasabb. S vajon lehet-e hitelesnek tekinteni azt az etnikai statisztikát, amely szerint Erdély 781 ezer főnyi tényleges szaporulatából 761 ezer (98%) esik a románságra és csupán 20 ezer (2%) az 1966-ban még népességének több mint 32 százalékát kitevő etnikai kisebbségekre? Hiszen ez annyit jelentene, hogy az 1966-ban 2161 ezer lelket számláló nem román lakosság tényleges szaporodási üteme 11 év alatt még az 1 százalékot is alig közelítette meg, míg a románság ugyanezen idő alatt több mint 16-szoros ütemben gyarapodott.

Még megdöbbentőbb volna a kép, ha nem a kisebbségi népcsoportok szaporulataként vesszük számításba az „eltérő nemzetiségű és anyanyelvű” rovatban kimutatott 34 ezer személyt, akiknek etnikai hovatartozása tisztázhatatlan ugyan, de az kétségtelen, hogy nem románok. Ettől az új, s így az előző népszámláláshoz viszonyítva szaporodásként értékelendő rovatból eltekintve minden kisebbségi etnikum lélekszáma fogyott, csupán a magyarok és az ukránok (rutének) képeznek kivételt.

Az erdélyi magyarság 11 évi tényleges szaporulata – a vonatkozó táblamelléklet szerint – felkevertve is mindössze 54 ezer fő, 3,4 százalékos szaporodási arányát a románok gyarapodási üteme csaknem 5-szörösen felülmúlja. Bár 1966-ban Erdély népességének 23,8 százaléka volt magyar, részesedésük az összes erdélyi népszaporulathoz csupán 6,9 százalék, még harmadrészét se teszi ki a viszonylagos súlyuk alapján várható szaporulatnak.

A románság tényleges szaporodásának aránya kivétel nélkül minden erdélyi megyében meghaladja az összes népesség növekedési arányát (így például a 2/3 részben románok lakta Temes megyében csaknem kétszeresen, a magyar többségű Hargita megyében háromszorosan), ugyanakkor a magyarság hét megyében (Fehér, Arad, Beszterce-Naszód, Krassó-Szörény, Hunyad, Szilágy, Temes) fogyott, de szaporodási üteme a többi kilenc megyében is alacsonyabb az illető megye népességénél s így világos, hogy a románokénál is. A románság gyarapodási üteme a magyarságénak kétszerese Kovászna és Maros megyében, hatszorosa Bihar és Brassó megyében, Kolozs megyében pedig több mint tízszerese. Ennek következtében a románság viszonylagos súlya minden megyében emelkedett, a magyarságé viszont csökkent. A legfeltűnőbbén éppen a székelyföldi Hargita megyében, ahol a 31 ezer főnyi románság (a megye népességének 11,1 százaléka) több mint négyszer erőteljesebb ütemben gyarapodott, mint a közel negyed milliós magyarság.

Szükségtelennek véljük azonban további, hasonlóképpen ellentmondásos szemelvények felsorakoztatását. Talán ennyi is elegendő ahhoz, hogy közvetve alátámassza a valószínű erdélyi magyar, illetve román szaporulatra vonatkozó s a 4. sz. táblamellékletben bemutatott számításaink hitelét.

III.4. A városok etnikai arculatának átalakulása

Az 1977. évi népszámlálás végleges eredményeit tükröző alábbi táblázat Erdély városi és falusi népességének „nemzetiség és anyanyelv” szerinti megoszlását szemlélteti ezer főben és százalék szerint, az összes népesség ugyanezen adataival párhuzamosan.

Nemzetiség és anyanyelv	Összes népesség		Városi népesség		Falusi népesség	
	Ezer fő	%	Ezer fő	%	Ezer fő	%
Román	5321	70,9	2515	70,7	2806	71,2
Magyar	1651	22,0	821	23,1	830	21,1
Német	323	4,3	157	4,4	166	4,2
Egyéb	171	2,3	49	1,4	122	3,1
„Eltérő”	34	0,5	16	0,4	18	0,4
Összesen	7500	100,0	3558	100,0	3942	100,0

Azok a csupán árnyalatnyinak tetsző eltérések, amelyeket a főbb etnikai csoportok viszonylagos súlya tekintetében – akár az összes népesség, akár a városi vagy falusi népesség számához viszonyítva – e táblázat jelez, jobban kidomborodnak, ha abból a szemszögből nézzük, hogy míg az összes népes-

ség 47,4 százaléka él városokban, ugyanakkor minden száz magyar közül 49,7, száz német közül 48,6, száz román közül viszont csak 47,3 városlakó.

Bár az előző népszámlálás óta eltelt 11 év alatt a városi népesség 939 ezer fővel növekedett, ebből 819 ezret (az összes növekedés több mint 87 százalékát) a románság gyarapodása tette ki, míg a magyar városlakók száma mindössze 119 ezerrel gyarapodott, a németek valamint az egyéb kisebbségek száma pedig a városokban fogyott. Az összes városi népesség 35,8 százalékos gyarapodási ütemével szemben a városok román lakossága 48,3 százalékkal növekedett, ami csaknem háromszorosa a magyarság 16,9 százaléknyi gyarapodási arányának.

Ezek az adatok nem az első – és félő, hogy nem is a végső – fázisát jelzik a román városi elem domináló szerepére törekvő városfejlesztési politika megvalósult eredményeinek. A folyamat, amely az egykor magyar vagy német többségű erdélyi városok arculatának gyökeres átalakulásához vezetett, már a román uralom első évtizedében kezdetét vette. Erről tanúskodnak a városi népesség 1910. évi anyanyelvi és 1930. évi nemzetiségi megoszlását – ezer főben szám szerint, valamint százalék szerint – szemléltető alábbi adatok:

Anyanyelv/nemzetiség	1910-ben		1930-ban	
	Ezer fő	%	Ezer fő	%
Román	119	17,6	337	35,0
Magyar	439	64,7	365	37,9
Német	97	14,3	127	13,2
Egyéb	23	3,4	134	13,9
Összesen	678	100,0	963	100,0

A fenti táblázat 1910-ben 40 város, 1930-ban 49 város adatait tükrözi, miután az uralomváltást követően Vizakna elvesztette városi státusát, viszont 10 falusi települést – bár urbánus jellegük vitatható volt – várossá nyilvánítottak. Ez utóbbiak nélkül számítva, a régi városok nemzetiségi megoszlása 1930-ban a következő volt:

Nemzetiség	Ezer fő	Százalék
Román	298	34,2
Magyar	338	38,8
Német	109	12,5
Egyéb	126	14,5
Összesen	871	100,0

Ezeknek az adatoknak a figyelembe vételével megállapítható tehát, hogy a régi városok román lakossága két évtized leforgása alatt 179 ezer fővel, az 1910. évi lélekszámuk két és félszeresére növekedett. A magyar városi lakosság 100 ezret meghaladó fogyása részben azzal magyarázható, hogy az Erdélyben berendezkedő román impérium hatására megindult ún. „menekülési” áradat főleg a városi magyarságot érintette, másrészt annak következménye, hogy azok a magyar izraeliták, akiket 1910-ben bevallásuk alapján az anyanyelvi statisztika magyar rovatában vettek számba, 1930-ban csak zsidó nemzetiségűnek vallhatták magukat. Figyelemmel arra, hogy a zsidó nemzetiségűként kimutatott városi lakosok száma 1930-ban kerekén 100 ezer volt, s minthogy táblázatunkban ezeket az egyéb nemzetiségűek között mutattuk ki, ez egyúttal megmagyarázza az egyéb nemzetiségűek számának nagyarányú növekedését is.

Terjedelmes volna valamennyi várost felsorolni, de tájékozódásul talán az is elegendő, ha számba vesszük, hogy a két népszámlálás adatai szerint hány város lakossága volt magyar, román vagy német többségű.

1910-ben még magyar volt 25 város lakosságának abszolút többsége, továbbá 2 városban pedig relatív többsége. A németek abszolút többségben sehol sem voltak ugyan, de a lakosság relatív többségét alkották 5 városban, köztük Nagyszebenben megközelítve az 50 százalékot. A románok csupán 6

kisebb városban lépték túl vagy közelítették meg az 50 százalékos arányt, míg 2 városban a románok és a magyarok viszonylagos súlya nagyjából azonos volt.

1930-ra a magyarság a 6 székelyföldi városon kívül már csak 5 városban (Dicsőszentmárton, Felsőbánya, Nagyenyed, Nagyvárad, Zilah) őrizhette meg abszolút többségét, 5 városban (Kolozsvár, Nagykároly, Szatmárnémeti, Szilágysomlyó, Torda) a magyar abszolút többség relatíva csökkent, 2 város (Brassó, Szászrégen) magyarsága pedig – számszerű fogyása ellenére – továbbra is lakosságuk relatív többségét alkotta.

A német viszonylagos többség csak 4 városban (Medgyes, Segesvár, Nagyszeben, Temesvár) maradt meg, de Temesvár lakosságának 26,4 százaléka már román volt, így megközelítve a németek 30,4 százalékos és a magyarok 30,2 százalékos arányát.

A románok 1930-ig 10 városban abszolút többségre tettek szert (ezek közül 1910-ben csak 3-ban volt abszolút többségük). További 7 városban relatív román többség alakult ki, így az 1910-ben még 73 százalékos magyar Aradon, valamint az ősi szász városban, Besztercén.

Az új városok, vagyis az 1930-ban városi rangot élvező, de 1910-ben még falusi települések közül a románok 5 helységben abszolút, 2-ben relatív többségben voltak, míg 2 város (Bánffyahunyad, Nagyszalonta) lakosságának abszolút többsége magyar, egy városé (Resica) német volt.

Lássuk ezek után, hogyan alakult a városi népesség etnikai összetétele a második világháború végét követő korszakban, amikor az urbanizálási folyamat gyorsítása a szocialista tervgazdálkodás lényeges elemévé vált. Ebben a vonatkozásban – az előző táblákhoz hasonló részletezés szerint – mindenekelőtt az 1948, 1956. és 1966. évi népszámlálás eredményei alapján szerkesztett táblázat nyújt összefoglaló áttekintést.

Nemzetiség (1948-ban anyanyelv)	1948-ban		1956-ban		1966-ban	
	Ezer fő	%	Ezer fő	%	Ezer fő	%
Román	547	50,0	986	56,2	1696	64,7
Magyar	435	39,7	554	31,6	702	26,8
Német	74	6,8	142	8,1	164	6,3
Egyéb	40	3,5	72	4,1	58	2,2
Összesen	1096	100,0	1754	100,0	2620	100,0

A két világháború között elindult folyamat felgyorsulását jelzi, hogy 1948-ban a városi népesség fele már román volt s arányuk 1966-ban elérte a 64,7 százalékot, míg a magyarok aránya 39,7 százalékról 26,8 százalékra süllyedt. De hasonló tendencia észlelhető a németek és az egyéb kisebbségi népcsoportok vonatkozásában is.

1948 és 1966 között, nem egészen két évtized leforgása alatt a román városi lakosság száma 547 ezerről 1 millió 696 ezerre, vagyis több mint háromszorosára emelkedett. Ám ugyanezen idő alatt a városok magyar lakossága mindössze 276 ezer fővel növekedett s így 61,4 százalékos gyarapodási üteme a román gyarapodási arálynak még 1/3-át is alig közelítette meg.

Megjegyzendő, hogy táblázatainkban a városi népesség meghatározásánál a vonatkozó népszámlálásokról közzétett adatok szerint városnak minősülő valamennyi helység lakosainak összes számát vettük alapul.^{34d} A városi népesség gyors növekedése részben azzal magyarázható, hogy ebben az időszakban több falusi települést emeltek városi rangra s így a városok száma 1956-ban 79-re, 1966-ban már 113-ra emelkedett. Érdekes azonban megemlíteni azt is – noha nem tartozik szorosan témakörünkhöz –, hogy az új városok jó része nem üti meg az urbanus kritériumok minimális mértékét sem, miért is a városok feltűnően nagy száma s ennek folytán a városi népesség magas aránya korántsem értékelhető az urbanizáció fejlettségének fokmérőjeként. Összehasonlításképpen elég utalni arra, hogy bár Magyarországon 1949 óta mindössze 29 falusi település kapott városi státust s a városok száma még 1970-ben is csak 83 volt, pusztán városainak kisebb száma miatt mégis helytelen volna a tízmilliós ország alacsonyabb fejlettségi fokára következtetni.

Az 1948-as népszámlálás eredményei még eléggé szembetűnően tükrözik egyfelől a bécsi döntéssel 1940-ben Magyarországhoz visszacsatolt 21 város, másfelől a román fennhatóság alatt maradt városok etnikai összetételében eltérő tényezők hatására végbement ellentétes irányú változásokat, amelyek bizonyos mértékben a megosztott Erdély két része közt lezajlott népességcserének tulajdo-

níthatók. Míg a magyarság az észak-erdélyi városokban alig négy év leforgása alatt megerősödött, a dél-erdélyi városokban az eddigieknél is érzékenyebb veszteségeket szenvedett. Az 1948. évi anyanyelvi statisztika szerint a magyarok 17 városban (köztük ezúttal utoljára Kolozsvárott is) a lakosság abszolút többségét alkották s nem véletlen, hogy ezek mind a bécsi határ magyar oldalára estek. Ugyanakkor viszont valamennyi dél-erdélyi városban – már Dicsőszentmárton, Nagyenyed és Torda sem képezvén kivételt – jelentős román többség alakult ki.

1956 óta a városok etnikai összetételének alakulását nem kísérhetjük figyelemmel, minthogy 1966-ban és 1977-ben csak a megyék területén lévő városok összes lakosságának nemzetiségi-anyanyelvi megoszlására vonatkozó adatokat tették közzé, anélkül azonban, hogy ezeket városonként részletezték volna.

Ezért is figyelemre méltó Semlyén István adatközlése, amely 8 nagyváros magyarságának 1966. és 1977. évi lélekszámáról tájékoztat.³⁵ Tanulmánya lábjegyzetében Semlyén adatainak forrásaként az *Anuarul statistic* 1967–1978. évi köteteit, valamint a *Revista de statistică* 1975–1979 között megjelent számaint jelöli meg, de ezek gondos áttanulmányozása után ilyen adatoknak nyomát sem leltük. Éppen ezért csak arra gondolhatunk, hogy adatai az illetékes statisztikai szolgálattól kapott személyes információk alapján alapulnak s azok közlésére is innen kaphatott engedélyt vagy felhatalmazást. Ellenkező esetben ugyanis elképzelhetetlen, hogy a soha még nyilvánosságra nem hozott adatokat publikálni merte volna.

Az alábbi táblázat tehát Semlyén hitelesnek feltételezett adataira támaszkodva mutatja be a 8 város magyarságának 1966. és 1977. évi lélekszámát, valamint ezzel párhuzamosan összes népességének számát ezer főben, úgyszintén a magyarság ez utóbbihoz viszonyított százalékarányát. Ezek mellett a városok 1948. évi lélekszámát s ugyanakkor a magyarság és románság számát, valamint viszonylagos súlyát tükröző adatokat is bemutatjuk, így tehát a táblázat átfogó képet ad egyúttal a második világháború óta eltelt csaknem három évtized folyamán végbement változásokról.

Város	1948-ban					1966-ban			1977-ben		
	Összes	Román		Magyar		Összes	Magyar		Összes	Magyar	
	(Ezer főben, % szerint)										
Arad	87	46	52,4	35	40,5	126	31	24,9	171	34	20,0
Brassó	83	55	66,5	18	21,3	163	28	17,0	256	34	13,2
Kolozsvár	118	47	40,1	68	57,7	186	77	41,4	263	85	32,5
Marosvásárhely	47	11	23,4	35	74,3	86	60	69,6	130	82	62,9
Nagybánya	21	9	43,3	11	53,8	63	21	32,8	101	25	25,0
Nagyvárad	82	27	32,8	53	63,9	123	63	51,4	171	76	44,2
Szatmárnémeti	47	14	29,2	31	65,6	68	34	50,5	104	48	45,9
Temesvár	112	58	52,2	31	27,4	174	31	17,8	269	36	13,5
Összesen	597	267	44,7	282	47,2	989	345	34,9	1465	420	28,7

Míg 1948-ban Kolozsvár, Marosvásárhely, Nagybánya, Nagyvárad, Szatmárnémeti, vagyis öt város lakosságának abszolút többsége még magyar volt, 1977-ben a magyarság számaránya Kolozsvárott 32,5 százalékra, Nagyváradon 44,2 százalékra, Szatmárnémetin 45,9 százalékra, Nagybányán pedig az 1948. évi érték felére esett vissza.

Az említett városok sorában különleges figyelmet érdemel Kolozsvár, ahol a magyarság 1948. évi 57,7 százalékos számarányából nem egészen három évtized leforgása alatt több mint 25 százalékpontot veszített. Ez idő alatt a város lakossága 118 ezerről 263 ezerre, azaz több mint kétszeresére emelkedett, míg a magyarok száma mindössze 17 ezerrel növekedett, ami csupán 25 százalékos gyarapodási ütemnek felel meg. A lakosság 144 ezer főnyi összes növekedéséből – igen mérsékelten – legalább 110–120 ezerre becsülhető a románok gyarapodása s így 1977-ben számuk a magyarságénak kétszerese, 160–170 ezer körüli lehetett, tehát viszonylagos súlyuk mintegy 65 százalékra tehető. Kolozsvár hagyományosan az erdélyi magyar szellemi élet irányító központjának szerepét töltötte be. Ám azóta, hogy falai közül száműzték a magasabb fokú magyar művelődés ápolására hivatott intézményeket, jelentőségét ebben a vonatkozásban is elvesztette. Kialvóban itt a magyar kultúra még pislákoló

mécsese is, amely mellett már alig néhány önfeláldozó veterán őrködik. Román város lett, a betolakodónak tekintett más népek iránt türelmetlen nacionalista szellemiség erdélyi fellegvára.

A város etnikai arculatának változása lépésről lépésre, céltudatos rendelkezések, intézkedések hatására ment végbe, amelyek hosszú sorából csak néhány példát ragadunk ki: a magyar nyelvű egyetem és főiskolák megszüntetése, illetve beolvasztása vagy áthelyezése, a városban letelepedés diszkrecionális engedélyhez kötése, egyes városrészeknek (Hóstát, Györgyfalvi negyed) lakótelepek létesítése érdekében történt lebontása ürügyén az ott zárt településben élő magyar családok szétszórása, stb., stb. És hogy Kolozsvár román város, a külvilág felé is hivatkozva hirdeti már a dicső múltat idéző monumentális Mihai Viteazul (Vitéz Mihály fejedelem) szoborcsoport, valamint a város felékitése a románság kétezer éves állandó jelenlétére utaló „Napoca” toldalékkal.

A nyolc város közül az egyetlen Marosvásárhely, ahol a lakosság abszolút többsége még magyar, bár viszonylagos súlya 1948 óta több mint 11 százalékponttal csökkent. Számolnunk kell azonban e folyamat felgyorsulásával. Évről évre nagyobb arányokat ölt a románság betelepülése s ennek folytán félő, hogy nincs messze az idő, amikor ebben az egykor tiszta magyar városban is több lesz a román, mint a magyar. Bár a város lakosságának kétharmada még magyar, a közigazgatás, a bíróságok, az állami vállalatok és a szövetkezetek hivatalos nyelve már kizárólag román, az üzletekről, intézményekről (kívül-belül egyaránt) eltűntek a magyar feliratok, egyre ritkább mindenütt a magyar szó, amelyet az államnyelv fokozatosan kiszorít még a kezdetben magyar nyelvű orvosi egyetemen, az immár kétnyelvű színház- és színművészeti főiskola magyar tagozatán is.

A fenti táblázat alapján arról is tájékozódhatunk, hogy míg a nyolc város 1948-ban 597 ezer főt kitevő összes lakosságának 47,2 százaléka (szám szerint 282 ezer) magyar, 44,7 százaléka (267 ezer) pedig román volt, 1977-ben a magyarság aránya 28,7 százalékra süllyedt. Ennek egyszerű magyarázata, hogy mialatt e nyolc város összes lakossága 1 millió 465 ezerre, az 1948. évi lélekszám két és félszeresére duzzadt, magyar lakosságuk mindössze 138 ezer fővel, vagyis alig 48,9 százalékos arányban gyarapodott. Ha a városok román szaporulatát összes lakosságuk két és félszeres növekedésével csupán azonos mértékűnek feltételezzük is (bár az ismert népszámlálási adatokra tekintettel valószínűleg ennél magasabb arányú volt), számuk 1977-ben akkor is legalább 930 ezerre becsülhető s így a nyolc város összes lakosságának 64–65 százaléka már román.

III.5. A regáti románság Erdélybe áramlása

Bár a második világháború vége óta a regáti románság Erdélybe áramlásának szembetűnő jelei mutatkoznak, ennek méreteiről még a valóságot némileg megközelítő képet is csak egyéb adatok elemzése révén alkothatunk.

E folyamat – legalábbis részben – kétségtelenül összefügg az urbanizáció ütemével, amely az erdélyi részekben jóval gyorsabb volt, mint a regáti tartományokban. A fejlődés ritmusának eltérő volta különösen 1948–1966 között számottevő. Amíg e nem egészen két évtized leforgása alatt a Regátban csupán 20, Erdélyben 64 falusi települést nyilvánítottak várossá s ezzel az erdélyi városok száma elérte a 113-at, amikor a városi települések száma a Regátban még mindig csak 123 volt. Még nagyobb aránytalanság észlelhető a városi népesség növekedésével kapcsolatban. Erdélyben a városi népesség száma, amely 1948-ban alig haladta meg az 1 milliót, 1966-ban a 2,6 milliót is túllépte. Mialatt tehát a városi népesség Erdélyben szám szerint 1 millió 524 ezerrel csaknem két és félszeresére növekedett, a Regát városi népessége (az ország fővárosával együtt) mindössze 1 millió 497 ezerrel, vagyis alig 57 százalékos ütemben gyarapodott.

A városi lakosság közismerten minimális születési többlete (sőt gyakran éppen halálozási többlete) általában még a népesség szinten tartását is alig képes biztosítani. Ennélfogva nyilvánvaló, hogy Erdély városi népességének növekedési ütemét nem a természetes szaporodás, hanem a városokba irányuló vándormozgások, a pozitív vándorlási egyenleg határozta meg. Az idevágó közvetlen adatforrások hiányában azonban a vándoráramlások alakulását csak közvetve lehet nyomon követni, és pedig mindenekelőtt a születési hely statisztikája alapján.³⁶

A népesség születési hely szerint való megoszlásáról 1966-ban készült állapotfelvétel közzétett adatanyaga módot ad a születési hely és a lakóhely közötti különbségek kimutatására és ezáltal a belső

népáramlás mérvét, valamint fő irányvonalait is jelzi. Miután azonban minket leginkább a Kárpátokon túli tartományokból Erdélybe irányuló népáramlás kérdése érdekel, az alábbiakban főleg az erre utaló adatok kiértékelésére szorítkozunk.

A születési helyre való konkrét utalás nélkül is figyelemre méltó adat, hogy Erdély 2,6 milliónyi városi népességének csupán 41,1 százaléka (szám szerint alig több mint 1 millió) született ugyanabban a városban, ahol 1966-ban lakott, 32,3 százaléknak (847 ezernek) a születési helye pedig még csak nem is ugyanabban a megyében volt.

A más megyében születettek aránya jóval magasabb volt azokban a megyékben, amelyek városi népessége az átlagosnál gyorsabb ütemben növekedett. Így például Brassó megye városi népességének 49,7 százaléka (134 ezer), Hunyad megyében 53,6 százaléka (150 ezer), Temes megyében 36,4 százaléka (91 ezer) nem ugyanabban a megyében született. Ugyanakkor a Regátban születettek száma, illetve számaránya is ezekben a megyékben a legmagasabb: Brassó megye városainak lélekszámát 66 [73] ezer, Hunyadét 72 [75] ezer, Temesét 34 ezer regáti születésű betelepülő gyarapította.³⁷ Ez annyit jelent, hogy e három megye városaiba vándorlók összes számának csaknem a fele a Regátból származik.

Az Erdélybe áttelepülőket jobbra a fiatal korosztályokból toborozták, akiknek túlnyomó többségét azután – a munkaerők elosztását szabályozó központi terv előírásának megfelelően – a városokba irányították. Tagadhatatlan, hogy ez nem csekély mértékben járult hozzá a városi népesség román többségének kialakulásához. A regáti bevándorlás méreteit tekintve azonban, hatása nemcsak a városok, hanem az összes népesség nemzetiségi megoszlásának módosulására sem lebecsülhető. Ezt tanúsítja az alábbi táblázat, amely a születési hely statisztikájára támaszkodva megyénként szemlélteti a Regátban születettek számát, valamint az 1966. évi népességszámhoz viszonyított arányát:

Megye	A Regátban születettek	
	Szám szerint	% szerint
Fehér	10 112	2,6
Arad	17 312	3,6
Bihar	11 189	1,9
Beszterce-Naszód	4 569	1,7
Brassó	83 312	18,8
Krassó-Szörény	40 425	11,3
Kolozs	18 193	2,9
Kovászna	5 824	3,3
Hargita	7 437	2,6
Hunyad	86 633	18,3
Máramaros	7 966	1,9
Maros	12 723	2,3
Szatmár	3 248	1,0
Szilágy	2 069	0,8
Szeben	32 137	7,8
Temes	54 224	8,9
Erdély összesen	397 373	5,9

Ezekből az adatokból minden különösebb magyarázat nélkül is jól kidomborodik a regáti bevándorlás megyénként eltérő mérvű s ennek folytán az egyes megyék népességének tényleges gyarapodására, valamint nemzetiségi összetételének alakulására gyakorolt hatása.

Mint jellegetes példát ragadjuk ki Brassó megyét, ahol a regáti születésűek száma 83 ezer, a megye összes népességéhez viszonyított aránya pedig a legmagasabb. Bár a megye népessége 1948–1966 között 301 ezerről 443 ezerre, vagyis 142 ezerrel nőtt meg, a tényleges szaporulat több mint fele a regáti bevándorlásnak köszönhető s ezek nélkül – kizárólag természetes szaporodás révén – a megye román lakosságának tényleges gyarapodása aligha mutatkoznék a magyarokénál kedvezőbbnek.

A regátiak ezreinek Kovászna és Hargita megyébe telepítése főleg amiatt érdemel különösebb figyelmet, mert ugyanakkor e két megyéből a bő gyermekáldásnak köszönhetően az átlagosnál erőteljesebb ütemben szaporodó székelység viszont – a gazdasági infrastruktúra elégtelensége miatt – töme-

gesen elvándorolni kényszerül. A két ellenkező irányú népáramlás folyamatában nem nehéz felismerni egyik lényeges elemét annak a tervszerű telepítési politikának, amely – egyfelől a zárt tömbökben települt magyarság szétszórása, másfelől a román elemmel vegyítése révén – a magyar etnikum teljes beolvastásához minél kedvezőbb feltételeket igyekszik teremteni.

A megyei adatsorok összesítése alapján megállapítható, hogy összesen 397 ezer volt azok száma, akik a Regátban születtek, de az 1966. évi népszámlálás időpontjában már Erdélyben laktak. Ha tehát csak ezzel azonosnak tételezzük fel a regáti bevándorlók számát – figyelmen kívül hagyva az új, erdélyi lakóhelyükön született, feltehetően nem csekély számú leszármazóikat –, ezek akkor sem kevesebb, mint 5,9 százalékát tették ki Erdély 1966. évi népességének.

A regáti bevándorlásnak köszönhető, hogy míg Erdély összes népessége 1948–1966 között 958 ezer lélekkel, vagyis 16,6 százalékos arányban szaporodott, ugyanezen idő alatt a magyarság 116 ezer főnyi tényleges szaporodása a 7,8 százalékos gyarapodási arányt se haladta meg, a románok száma viszont 807 ezerrel nőtt meg, ami 21,5 százalékos gyarapodási ütemnek felel meg. Regáti bevándorlás nélkül ellenben az összes népesség csupán 561 ezer lélekkel, vagyis 9,2 százalékos ütemben szaporodott volna s az erdélyi románság tényleges szaporodás sem lehetett volna több 410 ezernél, növekedési üteme pedig 10,9 százaléknál. Bár a magyarság szaporodási aránya mind az összes népességhez, mind a románsághoz képest még így is valamivel alacsonyabbnak mutatkoznék, a három mutató között az eltérés nem annyira jelentős, hogy elfogadhatóvá tehetné a románok és a magyarok viszonylagos súlyának olyan mérvű eltolódását, ami a népszámlálási adatok tükrében megfigyelhető.

Míg 1948-ban Erdély népességének 65,1 százaléka volt román és 25,7 százaléka magyar, 1966-ban a románok számaránya 67,9 százalékra emelkedett, a magyaroké viszont 23,8 százalékra süllyedt. Ám a 397 ezer regáti születésű nélkül az összes népesség nagysága mindössze 6323 ezer, a románok száma pedig csak 4162 ezer lett volna. Könnyen kiszámítható tehát, hogy amennyiben az erdélyi románság növekedési ütemét is – a magyarsághoz hasonlóan – kizárólag a természetes szaporodás határozta volna meg és ha a magyar nemzetiség statisztikailag kimutatott 1597 ezernyi lélekszámát is hitelesnek tételezzük fel, 1966-ban a magyarság számaránya 25,3 százaléknál lejjebb nem süllyedhetett volna, a románság viszonylagos súlya pedig legfeljebb 65,8 százalékra emelkedhetett volna s így erőviszonyaik tekintetében az 1948. évihez képest csak árnyalatnyi módosulás lenne észlelhető.³⁸

Az 1966 óta is szüntelenül folyó regáti bevándorlás méreteinek nyomon követését megnehezíti, hogy az 1977. évi népszámlálásnak a népesség születési hely szerint való megoszlására vonatkozó adatait – noha a számlálólapokon ezt is tudakolták – eddig nem hozták nyilvánosságra. A kérdés tisztázását ezért kénytelenek vagyunk más, erre utaló demográfiai folyamatok kiértékelése útján megkísérelni.

Ebben a vonatkozásban figyelmet érdemel, hogy az Erdély népességének „nemzetiség és anyanyelv” szerinti megoszlását szemléltető 5. sz. táblamelléklet tanúsága szerint 1977-ben a románok számaránya már 70,9 százalékra szökött fel, a magyaroké viszont 22,0 százalékra esett vissza. Kétségtelen, hogy a két etnikum viszonylagos súlyának ilyen mérvű eltolódása – miként ezt megfelelő helyen részleteztük – részben az etnikai statisztika torzításainak tulajdonítható. Ugyanakkor azonban az erdélyi és a regáti románság gyarapodási ütemének egybevetése révén arról is meggyőződhetünk, hogy az erdélyi románok számának növekedéséhez nem csekély számú regáti román is hozzájárulhatott. Megállapítható ugyanis (lásd a 6. sz. táblamellékletet), hogy amíg 1966–1977 között Erdély román lakossága 671 ezer fővel, azaz 16,7 százalékos ütemben gyarapodott, ugyanezen idő alatt a regáti románság – bár természetes szaporodási üteme jóval meghaladta az erdélyi románságét – tényleges szaporodása mindössze 1700 ezer lélek lévén, 13,9 százalékos üteme jóval alacsonyabb, mint az erdélyi románságé. Ha ellenben a Regátból áttelepültek számát csupán 130 ezerre becsüljük s ezt a 130 ezer románt az erdélyi román szaporulatból levonva – mintha eredeti lakóhelyükön maradtak volna – a regáti román szaporulathoz számítjuk, akkor az erdélyi románság tényleges szaporodási üteme 13,8 százalékos, míg a regáti románságé 15,0 százalékos lenne. Ez pedig – akár az ország összes román lakosságának 14,7 százalékos, akár Erdély összes népességének 11,6 százalékos növekedési ütemét tekintve – mindenképpen reálisnak tűnik.

Az 1966 és 1977 közötti regáti bevándorlás méretére még jobban rávilágít, ha a tényleges népszaporulat forrásai (tényezői) szerinti bontásban vizsgáljuk meg Erdély és a Regát népességfejlődésének menetét a jelzett időszakban. A 3. sz. táblamelléklet ennek érdekében a tényleges népnövekedés adatsoraival párhuzamosan a természetes szaporodás, valamint e kettő különbözete: a vándorlási

egyenleg alakulásáról is tájékoztat. A tényleges és a természetes szaporodás különbözete alapján megállapítható, hogy e 11 év leforgása alatt kerekén 94 ezer ember vándorolt ki Romániából. Ugyanakkor azonban a Regát népességének vándorlási vesztesége ennél jóval nagyobb: 159 ezer fő volt.

Ezzel ellentétben Erdély népesedési mérlege – annak folytán, hogy a 780,7 ezer főnyi tényleges népnövekedéshez a természetes szaporulat mindössze 715,4 ezer lélekkel járult hozzá – 65,3 ezer főnyi vándorlási többletet mutat. Ebből azonban tévedés lenne arra következtetni, mintha a Regátból eltávozott 159 ezer állampolgár közül csak 65,3 ezren telepedtek volna át Erdélybe. Tudjuk ugyanis, hogy a 94 ezer külföldre vándorló jelentős többsége – az erre utaló adatokat mérlegelve számuk nem lehetett kevesebb 60–65 ezernél – erdélyi német vagy zsidó volt. Ezek hozzászámításával bizonyára nem tekinthető túlzottnak, ha a regáti bevándorlók számát 120–130 ezerre, vagyis a tényleges és természetes szaporodás egybevetése alapján mindenképpen vitathatatlan pozitív vándorlási egyenleg mintegy kétszeresére becsüljük.³⁹

A fentebb ismertetett adatok meggyőzően tanúsítják, hogy a második világháború vége óta nem kevesebb, mint félmillió regáti román telepítettek Erdélybe.⁴⁰

IV. A romániai magyarság számának várható alakulása az ezredfordulóig

A hazánkban és a velünk szomszédos országokban 1970 körül tartott népszámlálások összesített eredményei arról tanúskodnak, hogy a történelmi Magyarország hajdani határai övezte térségben 13,3 millió magyar él, de ezek közül több mint 3 millió – minden negyedik magyar – a kisebbségi sors hátrányos körülményei között. Érthető ezért s egyben jogos a magyar közvélemény fokozódó érdeklődése, valamint a párt- és államvezetés törődése a határainkon kívül élő magyarság helyzete és jövője iránt.

Jó fél évszázad pergett le azóta, hogy a Lenin által is igazságtalannak bélyegzett trianoni békediktátum Magyarországot feldarabolta s a magyar nyelvterület tekintélyes része a maradék magyar haza határain kívül rekedt. S jóllehet az egykori ország eszmei határai között az 1970-es években számbavett 24,8 milliónyi vegyes etnikai összetételű lakosság abszolút többségét még mindig a magyarság alkotja, ennek ellenére sem lehetünk túlzottan derűlátóak a térség etnikai viszonyainak a magyarságra nézve kedvező távlati alakulását illetően.

Ebben a vonatkozásban mindenekelőtt abból a létező valóságból kell kiindulnunk, hogy a 10,5 milliós Magyarország (nem számítva Ausztriát, melynek csekély számú magyarsága a teljes felszívódás felé tart) lakossága számát tekintve a legkisebb minden más környező államhoz viszonyítva. Csehszlovákia népessége mintegy másfélszerese, Jugoszlávia és Románia lakosainak száma több mint kétszerese hazánkénak, nem szólva a nálunk huszonötszörte népesebb Szovjetunióról.

Mindettől eltekintve komoly aggodalomra ad okot, hogy a kisebbségi lét nehézségeivel küszködő magyarság szaporodási aránya minden más országban alacsonyabb az államalkotó nemzetekénél s önáltatás volna ezt kizárólag az etnikai statisztika torzításaival magyarázni.

Ennél is aggasztóbb azonban, hogy a népességfejlődés üteme szomszédainkhoz viszonyítva (egyetlen tőkés szomszédunk: Ausztria kivételével) hazánkban a legkedvezőtlenebb. Magyarország lakossága 1970–1980 között mindössze 387 ezer fővel, azaz 3,7 százalékos ütemben gyarapodott, de az utóbbi években már fogyásnak indult. Ezt a fájdalmas folyamatot csak hatékony népesedéspolitikai intézkedésekkel lehetne feltartóztatni. Ellenkező esetben számolnunk kell azzal, hogy az ezredfordulóig nemcsak hazánk, de a Kárpát-medence magyar etnikumának viszonylagos súlya is jelentős mértékben csökken.

A népességfejlődés ütemét tekintve hazánk lemaradása különösen Romániával szemben kétségbeesítő. Románia népessége a második világháború után nem egészen három évtized alatt (1948–1977 között) 5,7 millióval növekedett, a növekedés üteme tehát 35,8 százalékos, éves átlagban 1,2 százalékos. Ezzel szemben Magyarország lakossága több mint három évtized leforgása alatt (1949–1980 között) mindössze 1,5 millióval, vagyis alig 16,3 százalékos, évi átlagban 0,5 százalékos arányban gyarapodott.

Nem nézhetjük tehát közömbösen, hogy amíg Magyarország népessége az ezredfordulóig előreláthatóan 10 millió alá fog süllyedni, a Román Kommunista Párt IX. kongresszusán nagy lelkesedés-

sel elfogadott program a 30 milliós Románia megvalósítását tűzte ki célul. Ez a párthatározat – függetlenül attól, hogy realizálható-e vagy sem – mindenképpen a román nacionalizmus nagyra törő ambícióját tükrözi. Bár Románia lakosságának száma az 1977. évi 21,6 millióról – az azóta eltelt négy év természetes szaporulatának hozzászámításával 1980-ban 22,3 millióra emelkedett, e merész terv megvalósításához a még hátralévő 20 év alatt nem kevesebb, mint 7,7 millió népszaporulatra volna szükség. Ez évi 1,7 százalékos, tehát olyan nagymérvű növekedési ütemnek felel meg, amire az előző periódusokban még soha nem volt példa.

A várható népszaporulatot – a párt célkitűzéseit figyelemre se méltatva – reálisabban ítélik meg a demográfusok. Így például V. Trebici többször idézett tanulmányában – évi 0,9 százalék körüli növekedési ütemet feltételezve – az ezredév végén az ország lakosságának számát csupán 25,8 millióra becsüli. A népesség növekedési üteme, mely 1966–1977 között még évi átlagban 1,1 százalék volt, az utolsó népszámlálást követő években állandóan csökkenő tendenciát mutat s 1980-ban már 0,76 százalékra süllyedt, minthogy az élveszületési index csökkenésével párhuzamosan a halandósági index fokozatosan emelkedett. Bár az 1981. évi népmozgalmi adatokat még nem tették közzé, ez a folyamat minden valószínűség szerint feltartóztathatatlan. Románia elhibázott gazdasági politikája az ország mezőgazdasági termelését olyan elképesztő válságba sodorta, hogy a lakosság létfenntartásához szükséges alapvető élelmi cikkek sem képesek biztosítani. A hús, tej és tejtermékek, cukor, liszt és kenyér hiányát különösen a várandós és szoptató anyák, a csecsemők és serdülő korúak, valamint az öregek szenvedik meg. Nyilvánvaló, hogy ennek következtében számolnunk kell nemcsak a születésszám csökkenésével, de a halandóság s ezen belül a csecsemő- és gyermekhalálozások számának emelkedésével is. Miután a gazdasági válság leküzdésére a jelek szerint belátható időn belül nincs kilátás, igen valószínű, hogy már az elkövetkező évektől kezdve a születési hányados az 1966. évi 14 ezrelék körülire, tehát az eddigi legalacsonyabb szintre fog süllyedni. Bár eszerint a népesség növekedési üteme a még hátralévő húsz év alatt csak mintegy 0,5 százalékra tehető, Románia lakosságának számát az ezredfordulóig így is legalább 24,5–25 millióra becsülhetjük. Jóllehet az összes népesség növekedési ütemét korlátozó tényezők kétségtelenül a magyar kisebbség gyarapodására is fékezően hatnak, a legutóbbi népszámlálást követő négy év népmozgalmi adatai a székelység vitalitásának töretlenségéről tanúskodnak. Míg ugyanis e négy év alatt az élveszületési index országos viszonylatban 17,8 ezrelékre esett vissza, a Székelyföld abszolút magyar többségű két megyéjében (Kovácsna és Hargita) még mindig 21 ezrelék fölött maradt s a természetes szaporodás üteme is meghaladta a 10 ezreléket, szemben a 8,9 ezrelékes országos átlaggal. A székelység termékenységi magatartása azonban sajnos korántsem jellemző a romániai magyarság egészére.⁴¹

Tagadhatatlan az is, hogy a gazdasági válság okozta létbizonytalanság sokkal elviselhetetlenebb súllyal nehezedik a nemzeti kisebbségekre s így a magyarságra, mint az uralkodó nemzetre. A magyar etnikum gyarapodásának mértékét mégsem a magyar anyák által világra hozott gyermekek száma, mint inkább az a nemzetiségi politika határozza meg, amelynek végső célja a nemzetiségek beolvasztása révén az egységes román nemzeti állam megvalósítása.

A romániai magyarságnak nincsen olyan autonóm szervezete vagy sajtóorgánuma, amely hangot adhatna tiltakozásának a megmaradását fenyegető, az emberi méltóságot megcsúfoló s így a marx-lenini nemzetiségi politikával összeegyeztethetetlen sorozatos intézkedésekkel szemben. A civilizált Európában példa nélkül álló üldöztetésnek, megaláztatásnak kiszolgáltatott magyarságnak annyi joga sincs, hogy legégetőbb életproblémáit törvényes keretek között a nyilvánosság elé tárja.

Ki írhat vagy nyilatkozhat arról, hogy a romániai magyarságnak 1959 óta nemcsak egyeteme nincs, hanem az elemi és középiskoláit is a csángókéhoz hasonlóan kiirtásra szánta a román sovinizmus diktatúrája? Szemérmetlen különbséget tesznek az iskolák és óvodák felállításánál a román és a magyar lakosság között, magyar osztályt csak jóval magasabb létszám mellett engedélyeznek. A megfélemlített magyar szülőket arra kényszerítik, hogy gyermekeiket román iskolába járassák. Az erdélyi román iskolák sok osztályának a tanulói többségükben magyarok. A román állampolitika évről évre tervszerűen, következetesen szünteti meg a magyar nyelvű iskolákat. Ki merné megemlíteni, hogy hány magyar iskola volt akárcsak 1945-ben és hány maradt belőlük 1983-ra? A románosítás másik kedvelt eszköze a kizárólag román nyelvű szakiskolák nagyarányú elterjedése. Az anyanyelvi oktatás elsovradása folytán az egyre romlottabb nyelven beszélő romániai magyarság elbizonytalanodik, elárvultnak, gyökértelennek, védelem nélkülinek érzi magát. Hogyan vehetné fel tehát a versenyt a diadalmaskodó többségekkel, amikor még fennmaradásáért sem tud megküzdeni?

A felnövekvő nemzedékek jó része – különösen akik román iskolába járnak – már kétnyelvűvé válik. Anyanyelve, amelynek használatára a családi körön kívül alig van lehetősége, napról-napra szegényedik, román kölcsönszavakkal tarkul. Súlyosbítja a helyzetet, hogy a vonatkozó államközi egyezmények durva megsértése folytán a magyarországi kultúra termékeihez se juthat hozzá. Így a romániai magyarság – kiszakítva az egységes magyar művelődés vérkeringéséből, magára hagyatva – őseitől örökölt nemzeti kultúráját aligha lesz képest töretlenül utódaira hagyni.

Az alkotmányban „biztosított” szabad nyelvhasználat a valóságban nem létezik. A hivatalokban, üzletekben durván rendreutasítják az anyanyelvét használni merészülő magyart, még ha külföldi turista is. A feliratok, képes üdvözlő lapok, nyomtatványok nyelve kizárólag román és ha esetleg megismétlődik 4–5 európai nagy nép nyelvén, magyarul soha. A magyar nyelv használatát következetesen mellőzik még olyankor is, amikor a magas feszültségű áram halálos érintésére kell figyelmeztetni a járókelőket. Csak a magyar egyetem megszüntetése miatt öngyilkosságba menekülő Szabédi Lászlónak volt bátorsága kimondani: „az erdélyi magyarság szeretné végre otthon érezni magát és az anyanyelvén is olvasni az utcán látható feliratokat”.

Érzékeny veszteséget szenved a romániai magyarság az etnikailag vegyes házasságok révén is. A párt- és államapparátus – amellet, hogy az ilyen párkapcsolatok létrejötte érdekében nyílt propagandát fejt ki – széleskörű elterjedését közvetett úton is igyekszik előmozdítani. A közélet minden terén háttérbe szorított, minden valamennyire is jövedelmező állásból kirekesztett magyar fiatalok nem képesek alapítandó családjuk számára olyan életszínvonalat biztosítani, mint a jobban dotált pozíciókat birtokló román ifjak. Ez arra csábítja az erdélyi (annál inkább a Regátba helyezett) magyar leányokat, hogy – társadalmi-gazdasági emelkedésük érdekében, érzelmi vonzódás nélkül is – román férfiakhoz menjenek férjhez. Ezeknek az egyre gyakoribbá váló – érdekből kötött és legtöbbször szerencsétlen – vegyes házasságoknak fájdalmas következménye, hogy az abból származó gyermekeket az államhatalom románoknak tekinti, sőt őket janicsár sovinizmusra neveli.

A romániai magyarság elkeseredését fokozza, hogy kiszolgáltatott helyzetében sem az „anyaország”, sem a nemzetközi fórumok részéről nem remélhet segítséget, hatékony jogvédelmet. Románia – mint a belügyeibe történő illetéktelen beavatkozást – következetesen visszautasítja a magyar párt- és államvezetés minden kísérletét, hogy – nem utolsósorban a két ország és a szocialista tábor testvéri kapcsolatainak megerősítése érdekében – változtasson az etnikai kisebbségek beolvasztását célzó politikáján.

A romániai magyar kisebbség egyfelől az „ahogy lehet”, másfelől a „nem lehet” dilemmája közt vergődik. Nehéz sorsot vállalnak, akik vallják: helytállni az ősök vérével és verejtékével megszentelt földön, foggal és körömmel – ahogy lehet – küzdeni a megmaradásért, reménykedve egy jobb kor felvirradásában, a nemzeti egyenjogúság elvének diadalra jutásában. De nem ítéltetők el azok a magyar, főleg értelmiségi fiatalok sem, akik nem bízva helyzetük jobbrafordulásában, jövőjüket szülőházájukban kilátástalannak érezve, súlyos lelki vívódás árán arra az álláspontra helyezkednek, hogy „nem lehet” s ezért egyre tömegesebben igyekeznek áttelepülni Magyarországra. Tudjuk, hogy az elszakadás a szülőföldtől, az otthontól, a családtól, a megszokott környezettől számukra milyen lelki megrázkódtatással jár, hiszen tisztában vannak azzal is, hogy nem könnyű az életet ismeretlen körülmények között, gyökértelenül előről kezdeni. Úgy véljük azonban, hogy végzetes hiba volna, ha a magyar hatóságok tág kaput nyitnának a korlátlan áttelepülés számára. A romániai magyar kisebbség problémájának megoldási módja nem a kivándorlás, ami csak gyengíti az ezeréves otthonához ragaszkodó magyarság pozícióját.

Minden szempontot gondosan mérlegelve tehát arra következtethetünk, hogy a romániai magyarság gyarapodásának üteme a hátralévő két évtized alatt évi átlagban a 0,2–0,3 százalékot aligha fogja meghaladni s így az 1977-ben 2 millióra becsült lélekszáma az ezredfordulóig nem csökken ugyan, de lényegesen nem is emelkedik.

Jegyzetek

¹ *Revista de statistică*, 1977. 6. sz., *Scînteia* (Organ al Comitetului Central al Partidului Comunist Român), 1977. június 14. sz., *Előre* (A Szocialista Egységfront Országos Tanácsának napilapja), 1977. június 15. sz.

² TREBICI, Vladimir: *Populația României și creșterea economică*. București, 1971. 76. p.

³ A természetes szaporodásra vonatkozó adatok forrása: *Anuarul demografic al Republicii Socialiste România*. București, 1974. 142–143. p., továbbá az *Anuarul statistic al Republicii Socialiste România* 1974–1977. évi kötetei. [A tanulmányban közölt táblázat a természetes szaporulatra vonatkozóan a naptári évekre közzétett értékeket, a tényleges gyarapodásra vonatkozóan viszont az ettől eltérő időpontokban (1948.I.25-én, 1956.II.21-én, 1966.III.15-én és 1977.I.7-én) tartott népszámlálások eredményeinek különbözetét adja meg. Ez az – egyéb források hiányában korrektnek tekinthető – eljárás az egyes időközökben óhatatlanul is bizonyos mértékű, bár a nagyságrendeket összességében nem túlzottan befolyásoló eltolódást eredményez a vándorlási különbözetet illetően. Tájékoztatásul idézzük egy, a tanulmány megírását követően megjelent publikáció naptári évekre vonatkozó adatközlését:

Időszak	Természetes szaporodás		Tényleges szaporodás		Vándorlási különbözet	
	Szám szerint	%	Szám szerint	%	Szám szerint	%
1948.I.1–1956.I.1.	1 710 616	10,8	1 630 376	10,3	-80 240	-0,5
1956.I.1–1966.I.1.	1 764 977	10,1	1 625 322	9,3	-139 655	-0,8
1966.I.1–1977.I.1.	2 550 678	13,4	2 476 533	13,0	-74 145	-0,4
1948.I.1–1977.I.1.	6 026 271	38,0	5 732 231	36,2	-294 040	-1,8

Forrás: TREBICI, Vladimir: *Satul românesc și țărănimea: aspecte demografice*. Satul românesc. Studii. București, 1985. 91. p.

A fenti táblázat pontosítja az egyes időszakok értékeit. Szembetűnő, hogy az összes migrációs veszteség 45 ezer fővel kevesebb a Nyárády R. Károly által számítottátnál. Ennek az az oka, hogy a táblázat adatai által feltételezett 1948. január 1-i 15 822 632 fős kezdőnépesség jelentősen eltér az ugyanaz év január 25-i népszámlálás eredményétől. (Vö. MEASNICOV, IOAN – TREBICI, Vladimir: *Aspecte ale migrației interne și urbanizarea în lumina rezultatelor preliminare ale recensămîntului din 5 ianuarie 1977*. *Revista de statistică*, 1978. Nr. 4. 36. p.) A népszámlálás szerint Románia lélekszáma 15 872 624 volt, ami az év elejére számított értéknél 49 992-vel magasabb, jóllehet a népszámlálás időpontjáig eltelt közel egy hónap alatt a természetes szaporulat időarányos többlete mindössze 9 ezer lélek. Ha tehát reálisan az 1948. évi népszámlálást tekintjük kiindulási alapnak, az 1956.I.1-ig számítható 1 580 384 fős tényleges gyarapodás és az ugyanez időben feltételezett 1 701 600 főnyi természetes szaporulat az idézett táblázatban megadott 80 240-es értéknél 40 ezerrel magasabb, mintegy 121,2 ezer főnyi különbözetet eredményez. Ennek megfelelően az 1977.I.1-ig mért vándorlási veszteség is nagyobb a fentebb közltnél: összesen 335 ezer – vagyis a Nyárády R. Károly által megadott számmal közelítőleg azonos értékre tehető. *V.E.Á.*]

⁴ A központi statisztikai igazgatóság kiadványaiban csupán egy helyen található utalás arra, hogy a románság számarányának feltűnő emelkedése egyebek közt a németek jelentős részének távozásával magyarázható. Lásd: *Recensămîntul populației din 21 Februarie 1956. Rezultate generale*. București, 1959. XVIII. p.

⁵ Az 1912 végén tartott népszámlálás alkalmával a vallásfelekezet mellett kivételesen az etnikai hovatartozást is tudakolták, ám csupán részlegesen, kizárólag Dobruzsza tartomány területén. A két dobruzsai megye (Constanța, Tulcea) népességének csaknem a fele (164 ezer) a közölt adatok szerint 15 kisebbségi etnikum között oszlott meg: 50 ezer bolgár, 36 ezer orosz, 21–21 ezer török és tatár, görögök, örmények, zsidók, cigányok, albánok stb. A lipovánokat nem az etnikai statisztikában, hanem a vallásfelekezetre vonatkozó adatsorok közt találjuk, hiszen lipován etnikum vagy nyelv nem létezik, csak lipován vallás, mint ahogy nincs például sem pravoszláv, sem katolikus etnikum. De vannak pravoszláv vallású oroszok és lipován vallású oroszok, akik – eltérő hitvallásuk ellenére – mondhatni ökumenikus egységben találhatók mind az életben, mind az etnikai statisztikában. (Ezzel magyarázható, hogy a lipovánokat minden későbbi nemzetiségi statisztikában az oroszokhoz sorolták, egyedül az 1977-es népszámlálás alkalmával nyilvánították önálló nemzetiségnek, csökkentve ezáltal az oroszok statisztikai számát. Erre a kérdésre az 1977. évi népszámlálás etnikai statisztikájának elemzése kapcsán majd visszatérünk.) A többi tartomány népessége nem volt ugyan etnikailag ennyire vegyes, de nem számítható románnak a vallásfelekezeti statisztikában kimutatott 158 ezer katolikus vallású, jórészt magyar nemze-

tiségű moldvai csángó, továbbá bizonyára magyar vagy német volt a 25 ezer protestáns, mint ahogy nemzetiségi kötődést jelez a mohamedán és örmény vallás is. Kideríthetetlen ugyanakkor a görögkeleti (ortodox) vallás híveiként összeírt cigányok száma. A vallásfelekezeti statisztika alapján tehát a népesség etnikai megoszlására egyértelmű számszerű következtetéseket nem lehet levonni. Egyetlen kivétel az a 241 ezer „mózeshitű”, akiknek vallási kötődése kétségtől a zsidó etnikumhoz tartozás kritériumaként is értékelhető. Mindent egybevetve az akkor 7,2 milliós Romániában az etnikai kisebbségek száma mintegy 6–700 ezerre tehető. Mint láttuk, az ország legnagyobb lélekszámú kisebbsége a közel negyedmillió lelket számláló zsidóság volt. A vonatkozó népszámlálási adatok lélekszámukkal együtt arról is tájékoztatnak, hogy 1912-ben még mindig 228 ezer volt a „protekció nélküli”, azaz hontalan zsidók száma. Annak ellenére, hogy a berlini kongresszus 1878-ban arra kötelezte Romániát, hogy korábbi alkotmányát megváltoztatva tegye lehetővé, hogy zsidók is szerezhessenek román állampolgárságot, s ezt állami függetlensége elismerésének feltételül szabta. Az ennek köszönhetően 1879-ben módosított alkotmány kimondta ugyan, hogy a vallásfelekezeti különbség ezentúl nem lehet akadály a állampolgárság megszerzésének, de ezzel együtt úgy rendelkezett, hogy a honosítás csak egyénenként kérelmezhető s ezek alapján a román állampolgárság adományozását csak külön-külön meghozandó törvény mondhatja ki. E bonyolult, hosszadalmas parlamentáris procedúra beiktatásával magyarázható, hogy az 1912. évi statisztika szerint mindössze 13 ezer volt a román állampolgár zsidók száma. Ez annyit jelent, hogy az új alkotmány kodifikálása óta eltelt 33 év során a parlament évente átlagosan alig 400 zsidó honosítási ügyében alkotott törvényt. E folyamat nyilván lassúnak tűnhet, ha a Janus-arcú alkotmányszövegnek a külföld felé néző arca nem csupán álarc volna. Ám az alkotmány valós arca lényegileg abban nyilvánul meg, hogy a honosítási kérelmek elbírálását a parlament hatáskörébe utalva, elvileg felhatalmazta arra is, hogy kevesebb vagy több, akár valamennyi kérelmet elutasítson. Annyit, amennyit éppen szükségesnek vélt a „zsidó-kérdés” nemzeti szellemű megoldása érdekében. Az új alkotmány e valós intenciójának titkát Rosetti miniszter fedte fel, amikor 1881-ben nyíltan kimondta: Románia azzal dicsekedhetik, hogy a zsidó kérdést nemzeti szellemben oldotta meg a berlini szerződés határozott akaratával és szellemével ellentétben. Románia végül is csak az első világháborút követően, nyomós külpolitikai érdekeinek engedve adta meg a területén élő zsidóknak a román állampolgárságot. A vonatkozó rendelet törvényt a világháborút lezáró párizsi békekonferencián az országot képviselő Ionel Brătianu miniszterelnök *távirati* utasítására, szinte pillanatok alatt hozták meg, mivel így a komoly területi igényekkel fellépő Románia a tárgyalásokon már úgy jelenhetett meg, hogy egyes belső kérdéseinek – a nagyhatalmak jóindulatának feltételül szabott – rendezésére megfelelő jogszabályt tudott felmutatni. Lásd: SCĂRLĂTESCU, I.: *Statistica demografică a României. Populațiunea Regatului Român după recensământul făcut în ziua de 19 Decembrie 1912 (1 Ianuarie 1913)*. Buletinul statistic al României, 1921. Nr. 6/7. 49., 78–79. p., NAGY Lajos: *A kisebbségek alkotmányjogi helyzete Nagyromániában*. Kolozsvár, 1944. 13–15. p.

^{5a} [Ezt az értékelést, mely egészen a legutóbbi időkig helytállónak tűnt, újabb ismereteink birtokában revideálnunk kell. Bővebben lásd a 11. sz. jegyzetben. *V.E.Á.*]

⁶ *Recensământul general al populației României din 29 Decembrie 1930. Vol. I–X*. București, 1938–1940. Az I. kötet előszavában (XI–XIV. p.) Sabin MANUIȚĂ népszámlálási főigazgató hangsúlyozta, hogy – bár a kiadott utasítások értelmében a nemzetiségi és anyanyelvi adatok megállapításánál általában a megkérdezettek szubjektív nyilatkozatát tekintették irányadónak – figyelmen kívül hagyva a csupán regionális tudatra utaló olyan nyilatkozatokat, mint például „moldován, móc, mokány”, vagy más hasonló, ezeket mind az anyanyelvi, mind a nemzetiségi statisztikában a románok közé sorolták. Ugyanakkor rámutatott arra is, hogy a székelyeket, csángókat a magyarok, a szászokat, svábokat a németek rovatába írták be, minthogy a nemzetiség kritériumát – függetlenül az eltérő nyelvi dialektustól, történelmi eredettől vagy hagyományoktól – a közös nyelv, a közös nemzettudat határozza meg. De nem tekintették külön nemzetiségnek azokat az oroszokat sem, akik a lipován vallás hívei voltak, ezek most is csak a vallásfelekezeti statisztikában szerepeltek. Megemlítendő végül, hogy a népszámlálási eredmények helységenként részletezett adatsorai lehetővé teszik a jelenleg már nem Romániához tartozó területek (Besszarábia, Észak-Bukovina, Dél-Dobrudda) adatainak különválasztását, miáltal a mai országterület népességének akkori demográfiai viszonyáról megbízható képet kaphatunk.

⁷ *Recensământul general al României din 1941 6 aprilie. Date sumare provizorii*. București, 1944. [Két kiegészítő megjegyzés kívánczik ide: 1) A népszámlálás során az anyanyelvi és a vallásfelekezeti hovatartozást is kérdezték, sőt az összeírók figyelme a román népszámlálások történetében egyedülálló módon az egyéb nyelvek ismeretének, valamint – a népi hovatartozás minél tökéletesebb kimutatására törekedve – a felmenők nemzeti eredetének tudakolására is kiterjedt. Lásd: BURGDÖRFER, F: *Recensământul general al României din 1941. Dare de seamă*. Analele Institutului Statistic al României. Vol. I. București, 1942. 327. p., továbbá: MANUIȚĂ, Sabin: *Die volkspolitischen Folgen der Teilung Siebenbürgens*. Bukarest, 1941. 45–46. p. E sokoldalú adathalmaz kielemezése és részletes közzététele azonban a háborús viszonyok következtében elmaradt; a statisztikai hivatal erőforrásaiból csupán a jelzett vékonyka kötet közreadására futotta. 2) A szerzőnek a maga idején indokolt megállapítását, mely szerint az 1941. évi népszámlálások etnikai vonatkozású adatait a román statisztikai szolgálat már nem részletezte helységenként, az 1966. évi népszámlálásról nyert frissebb ismereteink alapján módosítanunk kell. Lásd a 11. sz. jegyzetben. *V.E.Á.*]

⁸ Az 1941. évi népszámlálás. Demografiai adatok községek szerint. Budapest, 1947.

⁹ GOLOPENȚIA, A. – GEORGESCU, D. C.: *Populația Republicii Populare Române la 25 ianuarie 1948. Rezultate provizorii ale recensământului*. Probleme economice, Nr. 2. 1948 martie. 28–45. p.

¹⁰ *Recensământul populației din 21 februarie 1956. Rezultate generale*. București, 1959. Rajononként, városonként és városi jellegű településtípusonként lásd: *Recensământul populației din 21 februarie 1956. Structura demografică a populației*. București, 1960.

¹¹ *Recensământul populației și locuințelor din 15 martie 1966. Vol. I. Rezultatele generale. Partea întâi. Populația*. București, 1969. [A korábbiaknál gazdagabb vizsgálati programot alkalmazó, mai mércével is korszerűnek számító népszámlálás új megyebeosztás szerint feldolgozott anyaga 1969–1970-ben összesen nyolc kötetben látott napvilágot. Ezt megelőzően, 1968 során a népesség részletes demográfiai – köztük az egyes helységek nemzetiségi és anyanyelvi megoszlására vonatkozó – adatait a népszámlálás idején fennálló közigazgatási beosztás szerint, tartományonként publikálták. Ez a 17 kötet azonban mind a külhoni, mind pedig a hazai kutatók elől több mint két évtizeden keresztül el volt zárva. (Erre vonatkozóan lásd például a romániai forrásokat szívós módszerességgel és alaposítással feltáró Per RONNÅS megjegyzését: *Urbanization in Romania*. Stockholm, 1984. 27. p. A bukaresti statisztikai szolgálat általában tapasztalható szűkkeblűségét maguk a román szakemberek is szavá tették. Mint azt egy interjúban Dumitru SANDU elmarasztalóan megjegyzi: „A statisztikai hivatalon kívüli szakértők számára a népszámlálás azonos a közölt és hozzáférhető adatokkal. Ez viseli meg legjobban a szociológust a korábban közölt adatok miatt. Bármilyen rosszak is voltak, de végül is szükségünk volt rájuk. De hozzáférhetetlenekké tették őket a legostobább érvekkel.” ROSTÁS Zoltán: *Lehetséges-e a népszámlálás? Igen, mert kell!* A Hét, 1991. 51. sz. 3. p.) Érthető, hogy megfelelő információk hiányában, az árnyalt értelmezés lehetőségétől megfosztva a magyar szakmai közvélemény nemigen hivatkozott az 1966. évi népszámlálás összesített eredményeire, nem egyszer azok hitelességét is kétségbe vonta. Az etnikai vonatkozású községi – s más – adatsorok azonban időközben hozzáférhetővé váltak, így ismeretükben az 1966. évi census ma már tárgyyszerű mérlegelés alapján ítéltető meg. Eredményeinek érvényessége ugyan változatlanul vitatható, de forrásértéke, vagyis a közreadott kötetek kiemelkedően bő adatközlése folytán az 1966. évi népszámlálás a román nemzetiségi és anyanyelvi statisztika 1930. évihez fogható, tanulmányozásra érdemes bázisának tekinthető. V.E.Á.]

^{11a} [A „sváb” népesség identifikálása annyiban okoz némi zavart, hogy elkülönítésük – a helyi adatok tanúsága szerint – az összeíráskor inkább a magyar, mint a német nemzetiségűek számát csökkentette. Az előzetes adatok alapján ugyanis túlnyomó többségük, 3983 fő a sváb–magyar identitásváltozás jellegzetes színhelyéről, Szatmár és Bihar megyéből származik. (Lásd az 1979–1981-ben megjelent *Județele patriei* c. sorozat megfelelő megyei köteteit.) Ugyanitt 1977-ben még további 3916 német nemzetiségű lakost regisztráltak. Számuk együttesen 7899 – a véglegesített adatok szerint 7812 – volt, azaz 41,2 százalékkal több, mint a két megyében 1966-ban összeírt 5533 és csaknem kétszer annyi, mint az 1956-ban összeírt 4400 németé, annak ellenére, hogy közülük időközben jónéhányan kivándoroltak az országból. A különbséghez hozzávetőlegesen a magyarsághoz asszimilálódott nagykároly-szatmárvidéki sváb közösség ingadozó tagjait foglalja magában. Őket a „köztes” etnikai kategória alkalmazásával sikerült az összeíráskor a magyar nemzetiségűek köréből kiválasztani, majd a kiértékelés során a német nemzetiségűek közé sorolni. A 15 évvel későbbi, 1992. évi népszámlálás ilyen irányú fejleményei megerősítik feltevésünk helytálló voltát. V.E.Á.]

¹² A nemzetiségi statisztikában a lipovánokat azelőtt állandóan és következetesen az oroszokhoz sorolták, mint-hogy a lipován és pravoszláv hitű oroszok között kizárólag vallási különbség áll fent. Lásd az 5. és 6. sz. jegyzetet.

¹³ *Recensământul populației și al locuințelor din 5 ianuarie 1977. Vol. I. Populație – structura demografică*. București, 1980. 614–621. p.

¹⁴ Uo. V. p.

^{14a} [A bukaresti statisztikai igazgatóság az 1989. decemberi fordulatot követően országos összesítésben nyilvánosságra hozta az 1977. évi népszámlálás véglegesített anyanyelvi, illetve nemzetiségi számait. Ezeket, valamint eltéréseiket a népszámlálási kötet torzított adatközlésétől az 1/A. sz. táblamelléklet szemlélteti. (Forrás: *Anuarul statistic al României*. București, 1990. 64–65. p. Az adatok utólagos elemzése azt mutatja, hogy a népszámlálási kötet a románok, magyarok, németek, ukránok, szerb-horvátok és oroszok esetében megtartotta az előzetes közlés etnikai kategorizálását, ezért az eltéréseket is ennek megfelelően, a leválasztott töredék-etnikumok „anya”-nemzetükhöz való számítása nélkül mutattuk ki.) A napvilágra került anyanyelvi számok magyarázattal szolgálnak a lipovánok „eltűnésének” rejtélyére, igazolván Nyárády R. Károly ezzel kapcsolatos feltételezését. Az anyanyelvi adatok szerint ugyanis a lipován nemzetiségűek számához képest csak egy kis töredék vallotta magát lipován nyelvűnek. Így a lipován nemzetiségűek túlnyomó többsége, vagyis mindazok, akik közülük nem lipován – hanem nyilvánvalóan orosz – anyanyelvűnek nyilvánították magukat, a népszámlálási kötet sajátos logikájából következően, a „lipován” nyelvűek az oroszoktól való mesterséges megkülönböztetése révén nem az egyéb, hanem az „eltérő” nemzetiségűek és anyanyelvűek csoportjába kerültek. Szemmel láthatóan ebben, az 1977. évi népszámlálási kötet kódos rabulisztikája által állított „csapdában” tűnt el az

- anyanemzetéről hasonlóképpen leválasztott szász, sváb, székely stb. nemzetiségűek, illetve anyanyelvűek nagy része is. *V.E.Á.*]
- ¹⁵ *Recensământul populației și locuințelor din 15 martie 1966. Vol. I. Rezultatele generale. Partea întâi. Populația.* București, 1969. 173–174. p.
- ¹⁶ A táblamelléklet egyéb vonatkozásban is igen tanulságos adatai nem szorulnak különösebb magyarázatra. Be-
hatóbb elemzésük egyébként is meghaladná e tanulmány kereteit.
- ¹⁷ 1956-ban összesen 346660 személynek az anyanyelve és nemzetisége különbözött egymástól. *Recensământul
populației din 21 februarie 1956. Rezultate generale.* București, 1959. 562. p.
- ¹⁸ TYERLECKIJ, P. E.: *Az európai államok népességének nemzetiségi összetételére vonatkozó népszámlálási
adatok elemzési és helyesbítési módszerei.* Statisztikai Szemle. 1950. 671. p. A Szovetszkaja etnografija 1949.
3. számában megjelent tanulmány magyarra fordított szövege.
- ¹⁹ CARP, Matatias: *Cartea neagră. Fapte și documente. Suferințele evreilor din România 1940–1944.* București,
1947. Vö.: SZÁRAZ György: *Egy előítélet nyomában.* Budapest, 1976. 252–253. p.
- ²⁰ DOMOKOS Pál Péter: *A moldvai magyarság.* 3. kiadás. Kolozsvár, 1941., MIKECS László: *Csángók.* Buda-
pest, 1941., SZABÓ T. Attila: *Kik és hol élnek a csángók?* Nyelv és múlt. Bukarest, 1972. 122–131. p.
- ²¹ WAGNER, Ernst: *Ungarn (Csangonen) in der Moldau und in der Bukowina im Spiegel neuerer Rumänischer
Quelleneditionen.* Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde. Köln–Wien. 1980. 1. sz. 27–47. p.
- ²² KÓSA László – FILEP Antal: *A magyar nép táji-történeti tagolódása.* Budapest, 1975. 148–149. p., KÓS
Károly – SZENTIMREI Judit – NAGY Jenő: *Moldvai csángó népművészet.* Bukarest, 1981.
- ²³ A tévesen csángóknak nevezett bukovinai székelyeket nem említettük, minthogy ezeket – néhány család kivéte-
lével – a magyar állam 1941-ben Bácskába, majd onnan Dunántúl kiűrtett sváb falvaiba telepítette át. Erre vo-
natkozóan lásd E. WAGNER 21. sz. jegyzetben jelzett tanulmányát, valamint ZOBEL, Olga Valeria: *Szekler
(Csangonen) in der Moldau und in der Bukowina.* Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde. Köln–Wien.
1978. 2. sz. 155–165. p.
- ²⁴ PETRICHEVICH-HORVÁTH Emil: *Jelentés az Országos Menekültügyi Hivatal négy évi működéséről.* Buda-
pest, 1924.
- ²⁵ THIRRING Lajos: *Magyarország népessége 1869–1949 között.* Magyarország történeti demográfiája. (Szerk.
Kovacsics József.) Budapest, 1963. 241. p.
- ²⁶ *Recensământul populației din 21 februarie 1956. Rezultate generale.* București, 1959. 562. p.
- ²⁷ SEMLYÉN István: *Országos és nemzetiségi népességyarapodás.* Korunk évkönyv 1980. Kolozsvár-Napoca,
1980. 49. p.
- ²⁸ DÁVID Zoltán: *A magyar nemzetiségi statisztika múltja és jelene.* Valóság, 1980. 8. sz. 93–96. p.
- ²⁹ *Recensământul general al populației României din 29 Decembrie 1930. Vol. IV.* București, 1940. XXXIV–
XLIX. p.
- ³⁰ *Recensământul general al României din 1941 6 aprilie. Date sumare provizorii.* București, 1944.
- ³¹ *Az 1941. évi népszámlálás. Demografiai adatok községek szerint.* Budapest, 1947.
- ³² *Analele Institutului Statistic al României. Vol I.* București, 1942. 340–353. p.
- ³³ *A romániai menekültek főbb adatai az 1944. februári összeírás szerint.* Magyar Statisztikai Szemle, 1944.
9/12. sz. 394–410. p.
- ³⁴ SEMLYÉN István: *Demográfiai viselkedés – népesedési politika.* A Hét, 1982. 36. sz. 9. p.
- ^{34a} [A bukaresti statisztikai szolgálat az 1992. évi népszámlálás előzetes adatait tartalmazó belső kiadványában –
hivatalosnak minősülő, de csak szűk körben publikus közlésként – nyilvánosságra hozta az 1977. évi népszám-
lálás véglegesített nemzetiségi adatait megyénkénti bontásban is. Ezeket az adatsorokat, valamint az 1977. évi
népszámlálási kötet „nemzetiség és anyanyelv szerinti” statisztikájától való eltérésüket az 5/A,C,E., illetőleg
5/F–H. táblamelléletek részletezik. Forrás: *Recensământul populației și locuințelor din 7 ianuarie 1992.
Rezultate preliminare.* București, iunie 1992. 38–55. p. *V.E.Á.*]
- ^{34b} [Vö. az 5/A,F. táblamelléletekkel, melyek tanúsága szerint Erdélyben a cigány nemzetiségűek száma az 1977.
évi népszámlálás véglegesített adatai alapján 123028 volt, a román nemzetiségűek száma pedig 116680-nal ke-
vesebb, mint „nemzetiség és anyanyelv” szerint. *V.E.Á.*]
- ^{34c} [Az egyes etnikumok 1966–1977 közötti tényleges gyarapodását vagy fogyását az erdélyi megyékben a kö-
zelmúltban ismeretessé vált végleges nemzetiségi adatok alapján a 6/A. sz. táblamelléklet szemlélteti. *V.E.Á.*]
- ^{34d} [Az 1966. évi népszámlálás idézett adatai így nem a népszámlálás időpontjában létezett 90, hanem az 1968-
ban életbelépett közigazgatási reform utáni 113 városra vonatkoznak. *V.E.Á.*]
- ³⁵ SEMLYÉN István: *Országos és nemzetiségi népességyarapodás.* Korunk évkönyv 1980. Kolozsvár-Napoca,
1980. 52–53. p.
- ³⁶ A népesség születési hely szerinti megoszlásával kapcsolatos adatok forrása: *Populația după locul nașterii la
Recensământul din 15 martie 1966.* Anuarul demografic al Republicii Socialiste România. București, 1974.
452–460. p. Továbbá: MEASNICOV, Ioan – HRISTACHE, Ilie – TREBICI, Vladimir: *Demografia orașelor
României.* București, 1977. 93–112. p.

³⁷ [A tanulmány megírásának időpontjában az 1966. évi népszámlálás vonatkozó kötete hozzáférhetetlen volt, ezért a szerző másodlagos források használatára kényszerült. A megadott értékeket az előző jegyzetben idézett monográfia töredékes adatközlése alapján számította ki. Ezek a nagyságrendeket hűen tükrözik ugyan, de számszerűségüket illetően pontosításra szorulnak. Közlését az eredeti forrásnak megfelelően – a helyesbített számokat zárójelbe téve – kiigazítottuk. Forrás: *Recensământul populației și locuințelor din 15 martie 1966. Vol. IV. Populația după locul nașterii*. București, 1970. 18–25. p. V.E.Á.]

³⁸ [Noha Erdély etnikai népességszerkezetének hatalomváltás utáni változásaihoz kétségkívül a belső migráció is hozzájárult, e vándormozgalom igazán meghatározó szerepet csupán a jelzett időszakban, vagyis a II. világháború óta játszik. Nyárády R. Károly ebből a tapasztalati tényből indult ki, amikor a regáti románság beköltözésének nagyságrendjét és népességyarapító hatását közelebbi források – így a természetes népmozgalom országrészenkénti kimutatásának – hiányában az egyszerűség kedvéért az Erdélyben 1966-ban összeírt Kárpátokon túli születésűek számával kívánta szemléltetni. Eljárása látszólag pontatlan következtetésekhez vezet, hiszen Erdély népességének nettó vándorlási nyeresége a születési hely szerinti kimutatásban valójában a Regátból Erdélybe áramlók, illetőleg az Erdélyből Kárpátokon túlra költözők számának különbözetével ragadható meg. Nem elégséges tehát az adott időpontban Erdélyben összeírt regáti születésűeket (akik 1966-ban 397373-an voltak) számbavenni ahhoz, hogy a belső migráció tényleges népességyarapító hatását kimutassuk, hanem az így kapott értékből le kell vonnunk a Regátban összeírt erdélyi születésűek számát is (240805). E két szám egyenlege, azaz Erdélynek a származási statisztika segítségével kimutatható belső vándorlási nyeresége 1966-ban mindössze 156568 volt, tehát kevesebb mint fele az Erdélyben élő Kárpátokon túli születésűek számának. Ehhez azonban a következő kiegészítéseket kell fűznünk: 1) az így kapott érték különböző időszakok eltérő irányú és nagyságú mozgásait nivellálja, 2) nem tartalmazza azok számait, akik a Kárpátokon túlról, de a mai Románia területén kívül eső részokról költöztek be Erdélybe s így a származási statisztikában külföldi születésűnek minősülnek, 3) értelemszerűen nem tartalmazza azokat sem, akik az idők során Erdélyben telepedtek meg, de az 1966. évi népszámlálás időpontjában már nem éltek, 4) a Regátba szép számmal kisebbségek is költöztek, míg Erdélybe szinte kivétel nélkül csak románok érkeztek, így az erdélyi románság a belső népcseré révén további többletnyereséget könyvelhetett el. A belső népmozgások adatait az előbbi szempontok figyelembevételével a születési hely és a megtelepedés ideje szerinti bontásban az alábbi táblázat részletezi (forrás: *Recensământul populației și locuințelor din 15 martie 1966. Vol. IV. Populația după locul nașterii*. București, 1970. 80–260. p.):

Lakóhelyüket változtatók az 1966. évi népszámlálás születési statisztikájának kimutatása szerint	1945 előtt	1945–1966 között	Nem nyilatkozott
Erdélyben él, Regátban született	33 425	344 802	19 146
Erdélyben született, Regátban él	77 069	148 422	15 314
Belső vándorlások egyenlege	-43 644	196 380	3 832
Erdélyben él, külföldön született	54 432	53 444	6 062

A táblázat szerint Erdély belső vándorlási egyenlege 1945 előtt még veszteséges volt, azaz addig az időpontig többen költöztek Erdélyből a Kárpátokon túlra, mint ahányan érkeztek onnan. Ez az irányzat csak a második világháborút követően fordult meg. Az 1945-ös esztendő más szempontból is választóvonalat jelez: az Erdélyben élő külföldi születésűek száma ugyanis azt megelőzően a valamikori Magyarországról elszármazottakat is magában foglalja, 1945 után azonban szinte kizárólag az egykori Románia Pruton túli vidékeiről idekerülteket tartalmazza. Az 1945.I.1.–1966.III.15. közötti időszakban az Erdélyben megtelepedett Kárpátokon túliak száma – ideértve a zömében Pruton túli külföldi születésűeket – mintegy 400 ezer, az Erdélyből más országrészekbe távozottaké viszont alig 150 ezer volt. Erdély belső vándorlási nyeresége a születési hely szerinti kimutatásban a II. világháborút követő két évtized során így legalább 250 ezer főnyi, sőt ha az ideérkezettek közül a népszámlálás időpontjáig elhunytakkal és a nem nyilatkozottakkal is számolunk, nyugodtan kijelenthetjük, hogy az meghaladja a 300 ezret. Az erdélyi románság nyeresége, tekintettel az országrészek közti népcsere nemzetiségi egyenlőtlenségeire, ennél csak nagyobb lehetett. Noha az így feltételezett számot sem azonosíthatjuk az 1966-ban Erdélyben összeírt s a mai Románia Kárpátokon túli részein születettek számával, nagyságrendjét tekintve a két érték (előbbi több mint háromnegyedét teszi ki az utóbbinak) már közelít egymáshoz. E megjegyzésben foglaltakkal pontosítva tehát Nyárády R. Károly idevágó fejtegetéseit és következtéseit lényegüket tekintve érvényesnek fogadhatjuk el. V.E.Á.]

³⁹ [A szerző a természetes szaporulatra vonatkozóan ezúttal is a naptári évek (1966.I.1. – 1977.I.1.), a tényleges gyarapodásra vonatkozóan pedig a népszámlálási időpontok (1966.III.15. – 1977.I.7) közti intervallum értékeit volt kénytelen számításba venni. Az adatok eltolódása ennek ellenére – bár a két népszámlálás között eltelt idő

rövidebb, mint a természetes szaporulatnál számításba vett időszak – nem túl jelentős. (Az összehasonlítás kedvéért az eredeti táblázatot kiegészítettük a főbb népmozgalmi adatok naptári évekre számított értékeivel. Ezek szerint a tényleges és természetes gyarapodás különbözete 1966.I.1. – 1977.I.7. között mintegy 73 ezer főnyi volt. Vö. a 3/A. táblamelléklettel. Az 1966.I.1.-i számított népességszám forrása: MEASNICOV, IOAN – TREBICI, Vladimir: *Aspecte ale migrației interne și urbanizarea în lumina rezultatelor preliminare ale Recensământului din 5 ianuarie 1977*. Revista de statistică, 1978. 4. sz. 36. p.) A szerző tehát lényegében reálisan vonja meg a 11 esztendő erdélyi vándorlási egyenlegét. Helytálló Nyárády R. Károly azon megállapítása is, hogy a Regátból Erdélybe költözők száma magasabb annál, mint amit a régió vándorlási többlete mutat. Ennek felderítéséhez azonban nem elegendő az Erdélyből kivándoroltakat megbecsülni – akiknek üresen maradt helyét értelemszerűen a Kárpátokon túlról érkezettek töltötték be –, hanem azokkal is számolni kell, akik ez idő alatt Erdélyből a Kárpátokon túlra vándoroltak, s akiknek hiányát a belső népcsere keretében ugyancsak regáti betelepülők egyenlítették ki. Ez utóbbiakat számításba véve a 11 év során Erdélybe áttelepültek száma nagyobb, mint a régió vándorlási egyenlegének és az onnan külföldre távozottak számának együttes összege. Az erdélyi megyékben összeírt regáti születésűek számának két népszámlálás közötti gyarapodása mindezek ellenére mégsem éri el az így számítható többletet, mivel soraikat a közülük szülőföldjükre visszatértek, illetve az időközben elhunytak is ritkították. E tényezők megfelelő források hiányában a maga idején nem voltak figyelembe vehetők. Az utólagos tapasztalatok azt mutatják, hogy az Erdélyben élő regáti származásúak halálozási és migrációs vesztesége nagyjában-egészében megegyezett a hegyeken túlra távozottak helyébe Erdélybe érkezők számával. E népmozgások óhatatlanul figyelmen kívül hagyása tehát különösképpen nem befolyásolta a szerző megállapításainak érvényességét. Előrejelzése, s erre alapozott következtetései az 1977. évi népszámlálás születési hely szerinti kimutatásának tükrében maradéktalanul beigazolódtak: eszerint az Erdélyben élő regáti születésűek száma 1977-ben 135532-vel volt több, mint 1966-ban – ez az érték még valamennyivel nagyobb is, mint az általa prognosztizált 120–130 ezres többlet. Vö.: *Recensământul populației și al locuințelor din 5 ianuarie 1977. Vol. I. Populație – structura demografică*. București, 1980. 696–701., 720–725. p. A fenti szám megyénkénti részletezését lásd a következő táblázatban:

Megye	A Regátban születettek 1977-ben	
	Szám szerint	% szerint
Fehér	14 070	3,4
Arad	23 331	4,6
Bihar	11 456	1,8
Beszterce-Naszód	5 319	1,9
Brassó	149 073	25,6
Krassó-Szörény	49 276	12,8
Kolozs	20 355	2,8
Kovácsna	6 822	3,4
Hargita	13 605	4,2
Hunyad	88 545	17,2
Máramaros	8 800	1,8
Maros	12 568	2,1
Szatmár	3 567	0,9
Szilágy	2 501	1,0
Szeben	41 373	8,6
Temes	82 244	11,8
Erdély összesen	532 905	7,1

Az 1977. évi népszámlálás születési hely szerinti kimutatását később többen is feldolgozták. Lásd pl.: SANDU, Dumitru: *Fluxurile de migrație în România*. București, 1984, valamint TREBICI, Vladimir – HRISTACHE, Ilie: *Demografia teritorială a României*. București, 1986. A származási statisztika elemzését az etnikai viszonyokkal összefüggésben lásd: VÉCSEI Károly: *A migráció és urbanizáció egyes vonatkozásai Romániában*. A Központi Statisztikai Hivatal Népeségstudományi Intézetének történeti demográfiai füzetek 12. sz. Budapest, 1993., illetőleg VARGA E. Árpád: *Városodás, vándorlás, nemzetiség. Adatok és szempontok az erdélyi városi térségek etnikai arculatváltásának vizsgálatához*. Erdélyi szemle (Hitel), 1994. 5/6. sz. V.E.Á.]

⁴⁰ [Nyárády R. Károly becslése mai ismereteink tükrében meglehetősen mértéktartónak tűnik. A jelzett értékhez oly módon jutott, hogy a 1966. évi származási statisztikában kimutatott 393 ezer Erdélyben élő regáti születésű számát megnövelte az 1966–1977 közti betelepülés – általa helytállóan 120–130 ezer főnyire becsült – növekményével. Mivel a születési hely szerinti kimutatás összesített adataiból a II. világháború előtti beköltözés a

források szűkössége miatt nem volt elkülöníthető, az ebből adódó torzulások enyhítéseképp számításai során a mai országterületen kívül születettek, valamint az évtizedek során elhunytak helyébe érkezők többletének figyelembe vételétől eltekintett. A lakóhelycsere időpontjának ismeretében azonban ma már az 1945–1966 közti regáti áttelepülés hozzávetőleges pontossággal behatárolható. Az 1966. évi népszámlálás származási statisztikája szerint a Kárpátokon túlról ez időszakban érkezettek száma az ország mai határain belül mintegy 345 ezer volt. Ha ezen felül a külföldről (vagyis zömében a Pruton túlról és Dél-Dobrudzsából) elszármazottak több mint 53 ezres tömegével, továbbá a születési helyükről nem nyilatkozott, valamint az 1945 után érkezett, de 1966-ban már nem élő – s így a népszámlálási kimutatásban sem szereplő – beköltözőkkel is számolunk, akkor azt látjuk, hogy az 1945–1966 között Erdélybe áramlott regátiak száma összességében elérhette a 450 ezret. (Vö. a 38. sz. jegyzettel.) Annak megállapításához, hogy mennyi lehetett az ezt követő tizenegy év során betelepülők száma, megint csak nem elegendő a két népszámlálás megfelelő értékeinek különbözetét kimutatni – mely, mint arra az előző jegyzetben utaltunk, 135,5 ezer főnyi volt –, hanem figyelembe kell venni az Erdélyben 1966-ban számbavett regáti születésűek közül időközben elhunytakat is. Évenként 10,2 ezrelékes halálozást alapul véve számuk éppen egytizedét teszi ki az összes bevándoroltnak. A vonatkozó számításokat elvégezve megállapíthatjuk, hogy 1966 és 1977 között valójában kb. 183 ezren érkeztek a Kárpátokon túlról Erdélybe. Mindezek alapján *a második világháború vége óta 1977-ig Erdélyben új otthonra lelt regátiak száma mintegy 630 ezerre*, azaz a Nyárády R. Károly által feltételezett értéknél 130 ezerrel nagyobbra becsülhető. Megjegyzendő, hogy hasonló számítással a Regátba költözött erdélyiek száma 1966–1977 között mindössze 74 ezer, de a II. világháború befejezése óta eltelt időszak egészében is csupán 250 ezerre rúg. Ráadásul közülük – még ha részesedésüket a belső migrációból számarányuk töredékében feltételezzük is – sokan bizonyára a nemzeti kisebbségek soraiból kerültek ki, mégpedig megfelelő ellentételezés nélkül, hiszen míg – 1966-ban – a nem román nemzetiségűek részaránya Erdélyben elérte a 32 százalékot, addig a Kárpátokon túli népességen belüli arányuk mindössze 1,5 százaléknyi volt. Az erdélyi románok népcseréjének hozadéka – különösen, ha a belső népmozgások nemzetiségi egyenlőtlenségeire is tekintettel vagyunk – így igencsak figyelemre méltó. Nettó vándorlási nyereségük az ellenkező irányú vándoráramlások értékeit egybevetve – a Kárpátokon túlra költözött kisebbségek veszteségeit ellensúlyozó román többlettel is számolván – a vizsgált időszakban legkevesebb 400 ezer főben állapítható meg. *V.E.Á.]*

⁴¹ [Az elmúlt másfél évtized romániai népszaporulata nemhogy a párt célkitűzéseitől, de még a realisabb előrejelzésektől is jócskán elmaradt. Ezt a természetes népmozgalom éves mutatóinak alakulása szemlélteti (ezer főre számítva):

Év	Élve- születések	Halálozások	Természetes szaporulat	Év	Élve- születések	Halálozások	Természetes szaporulat
1980	18,0	10,4	7,6	1987	16,7	11,1	5,6
1981	17,0	10,0	7,0	1988	16,5	11,0	5,5
1982	15,3	10,0	5,3	1989	16,0	10,7	5,3
1983	14,3	10,4	3,9	1990	13,6	10,6	3,0
1984	15,5	10,3	5,2	1991	11,9	10,9	1,0
1985	15,8	10,9	4,9	1992	11,4	11,6	-0,2
1986	16,5	10,6	5,9	1993	10,9	11,6	-0,7

Mint látható, az élveszületések alacsony, majd 1989 után viharosan csökkenő számaránya, illetőleg halálozási arányszám lassú növekedése következtében a természetes szaporulat mutatója 1991-ig 1 ezrelékre süllyedt, s 1992-ben – Románia történetében először – megkezdődött az ország népességének természetes fogyása. Ez a kedvezőtlen demográfiai fordulat 1992-ben az ország 41 megyéjéből 21-ben már bekövetkezett – közülük 10 Erdélyben volt található (ideértve a jelentős számban magyarok lakta Bihar, Kolozs, Kovászna, Maros, Szatmár és Szilágy megyéket is). A természetes szaporulatot 1993-ban már a 85 százalékban magyar lakosságú Hargita megyében is természetes fogyás váltotta fel -1,32 ezrelékes értékkel. Forrás: Románia statisztikai évkönyvei, illetőleg BALLA Árpád – RÁDULY Árpád – SZATMÁRI Sebestyén: *Hargita megye népességének főbb demográfiai jellemzői (1984–1993)*. Hargita Népe, 1994. november 12. 6. p. A népszaporulat általános csökkenése a hivatalos kimutatások szerint a magyarság körében nagyobb arányú volt, mint a népesség egészén, illetőleg a román nemzetiségűek körén belül. Így 1992-ben ezer román lakosra 12 élveszületést jegyeztek, ezer magyarra viszont csupán 9-et, ugyanakkor az ezer románra számított elhalálozás 11,5 volt, míg ezer magyarra 14,8 haláleset jutott. Ennek eredményeként a románság 1992-ben még 6,5 ezer fővel nőtt, a magyarság viszont 9,2 ezerrel csökkent. 1993 első félévében már a románság lélekszáma is csökkent, mégpedig 2,7 ezerrel, ezzel szemben – ugyancsak fél esztendő leforgása alatt – a magyarok 15,4 ezerrel lettek kevesebben! Ez a folyamat már jóval korábban elkezdődött; a magyar családokban lényegében évtizedek óta kevesebb gyermek látott napvilágot, mint a románokban. Az 1977. évi népszámlálás időpontjában az 50–54 éves, tehát a befejezett termékenységű

nők korcsoportjában az ezer román nőre jutó átlagos gyermekszám 2435, míg ugyanez a szám a magyar nőknél csupán 2170 volt. Ez utóbbi érték nagyjából a népesség változatlan szinten tartásához szükséges reprodukciós együtthatóval (2,2) azonos, vagyis a magyarság ekkor már – hosszabb távon – éppen csak önmaga „újratermelésére” volt képes. 1992-ben ez a szám a román nők esetében is kevesebb, mint tizenöt évvel korábban (2288), a magyar nőknél viszont mindössze 2061. Lásd: GHEȚĂU, Vasile: *De ce scade populația maghiară în România?* Adevărul. 22 septembrie, 1993. *V.E.Á.*]

1. táblamelléklet
Románia népessége nemzetiség és anyanyelv szerint 1966-ban és 1977-ben

Nemzetiség, anyanyelv	Az 1966-ban számbavett népesség			A népesség nemzeti- ség szerint az 1977. évi népszámlálás előzetes eredményei		A nemzetiségek tényle- ges szaporodása vagy fogyása (-) 1966-1977 között		A népesség nemzetiség és anyanyelv szerint az 1977. évi népszámlálás végleges eredményei		Eltérések az előzetes ered- ményekhez viszonyítva (9-5. rovat)
	anyanyelve	nemzetisége		alapján		(5-3. rovat)		alapján		
	Szám	Szám	%	Szám	%	Szám	%	Szám	%	
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
Román	–	–	–	19 001 721	–	–	–	–	–	–
Aromun	–	–	–	644	–	–	–	–	–	–
Macedoromán	–	–	–	1 179	–	–	–	–	–	–
Román összesen	16 770 628	16 746 510	87,7	19 003 544	88,1	+2 257 034	+13,5	19 207 491	89,1	+203 947
Magyar	–	–	–	1 705 810	–	–	–	–	–	–
Székely	–	–	–	1 064	–	–	–	–	–	–
Magyar összesen	1 651 873	1 619 592	8,5	1 706 874	7,9	+87282	+5,4	1 670 568	7,8	-36 306
Német	–	–	–	348444	–	–	–	–	–	–
Szász	–	–	–	5930	–	–	–	–	–	–
Sváb	–	–	–	4358	–	–	–	–	–	–
Német összesen	387 547	382 595	2,0	358 732	1,7	-23 863	-6,2	332 205	1,5	-26 527
Cigány	49 086	64 197	0,3	229 986	1,1	+165 789	+258,3	75 696	0,4	-154 290
Ukrán	–	–	–	54429	–	–	–	–	–	–
Rutén	–	–	–	988	–	–	–	–	–	–
Ukrán összesen	59 803	54 705	0,3	55 417	0,3	+712	+1,3	51 503	0,2	-3914
Szerb	–	–	–	34 034	–	–	–	–	–	–
Horvát	–	–	–	7 617	–	–	–	–	–	–
Szlovén	–	–	–	707	–	–	–	–	–	–
Délszláv együtt	41 897	44 236	0,2	42 358	0,3	-1 878	-4,3	38 252	0,2	-4 106
Orosz	–	–	–	20 653	–	–	–	–	–	–
Lipován	–	–	–	11 494	–	–	–	–	–	–
Orosz összesen	40 526	39 483	0,2	32 147	0,2	-7 336	-18,6	17 480	0,1	-14 667
Zsidó/Jiddis	5 143	42 888	0,2	25 686	0,1	-17 202	-40,1	24 667	0,1	-1 019
Tatár	21 224	22 151	0,1	23 107	0,1	+956	+4,3	20 508	0,1	-2 599
Szlovák	19 797	22 221	0,1	22 037	0,1	-184	-0,8	19 513	0,1	-2 524
Török	17 453	18 040	0,1	23 303	0,1	+5 263	+29,2	20 750	0,1	-2 553
Bolgár	10 439	11 193	0,1	10 467	*	-726	-6,5	9 267	*	-1 200
Cseh	6 339	9 978	0,1	7 756	*	-2 222	-22,3	5 507	*	-2 249
Görög	8 369	9 088	0,1	6 607	*	-2 481	-27,3	5 092	*	-1 515
Lengyel	4 699	5 860	*	4 756	*	-1 104	-18,8	3 481	*	-1 275
Örmény	2 617	3 436	*	2 436	*	-1 000	-29,1	1 410	*	-1 026
Egyéb	3 207	4 681	*	4 141	*	-540	-1,2	11 645	0,1	+7 504
Nem nyilatkozott	2 516	2 309	*	62	*	-2 247	-97,3	–	–	-62
Eltérő nemzetiségű és anyanyelvű	–	–	–	–	–	–	–	44 875	0,2	+44 875
Összesen	19 103 163	19 103 163	100,0	21 559 416	100,0	+2 456 253	+12,9	21 559 910	100,0	+494

2. táblamelléklet
Románia népessége nemzetiség szerint, egybevetve az anyanyelvvel 1966-ban

A nemzetiség megnevezése	Lélekszáma	A nemzetiséggel azonos anyanyelvű		A nemzetiségtől eltérő anyanyelvű		Az eltérő anyanyelvűek közül					
		Szám	%	Szám	%	Román	Magyar	Német	Cigány	Jiddis	Egyéb
Román	16 746 510	16 686 074	99,6	60 436	0,4	–	28 152	6 660	10 606	407	14 611
Magyar	1 619 592	1 602 259	98,9	17 333	1,1	14 668	–	1 739	652	4	270
Német	382 595	372 644	97,4	9 951	2,6	5 831	3 959	–	8	–	153
Cigány	64 197	37 754	58,8	26 443	41,2	19 795	6 526	9	–	–	113
Ukrán, rutén	54 705	52 580	96,1	2 125	3,9	1 320	345	30	–	–	430
Délszláv	44 236	41 239	93,2	2 997	6,8	2 209	433	303	4	–	48
Orosz	39 483	36 352	92,1	3 131	7,9	2 865	118	23	3	–	122
Zsidó	42 888	4 727	11,0	38 161	89,0	27 867	7 790	2 137	–	–	367
Tatár	22 151	21 052	95,0	1 099	5,0	1 035	–	1	–	–	63
Szlovák	22 221	19 470	87,6	2 751	12,4	1 023	795	743	–	–	190
Török	18 040	16 856	93,4	1 184	6,6	1 079	1	7	45	–	52
Bolgár	11 193	10 043	89,7	1 150	10,3	906	153	64	1	–	26
Cseh	9 978	6 116	61,3	3 862	38,7	1 051	565	2 162	–	–	84
Görög	9 088	7 929	87,2	1 159	12,8	1 029	12	5	–	–	113
Lengyel	5 860	4 179	71,3	1 681	28,7	949	254	334	4	–	140
Örmény	3 436	2 383	69,4	1 053	30,6	818	176	8	–	–	51
Egyéb	4 681	2 346	50,1	2 335	49,9	1 333	243	653	7	5	94
Nem nyilatkozott	2 309	1 357	58,8	952	41,2	776	92	25	2	–	57
Összesen	19 103 163	18 925 360	99,1	177 803	0,9	84 554	49 614	14 903	11 332	416	16 984

3. táblamelléklet
Az erdélyi megyék és a Regát népmozgalma 1966.III.15. – 1977.I.7. között

Megye, országgrész	Élve- születés	Halálozás	Természetes szaporodás		Tényleges szaporodás		Vándorlási különbö- zet		Ezer lélekre évi átlagban		
			Szám	%	Szám	%	Szám	%	Élve- születés	Halá- lozás	Term. szap
Fehér	87 886	45 416	42 470	11,1	26 848	7,0	-15 622	-4,1	20,2	10,4	9,8
Arad	81 824	72 179	9 645	2,0	30 772	6,4	+21 127	+4,4	15,0	13,2	1,8
Bihar	126 478	74 360	52 118	8,9	46 634	8,0	-5 484	-0,9	18,9	11,1	7,8
Beszerce.-N.	73 040	30 015	43 025	16,0	18 028	6,7	-24 997	-9,3	23,9	9,8	14,1
Brassó	102 482	44 419	58 063	13,2	140 171	31,7	+82 108	+18,5	18,2	7,9	10,3
Krassó.-Sz.	64 523	48 982	15 541	4,3	26 851	7,5	+11 310	+3,2	15,8	12,0	3,8
Kolozs	139 440	66 889	72 551	11,5	84 407	13,4	+11 856	+1,9	18,8	9,0	9,8
Kovászna	43 397	21 285	22 112	12,5	22 159	12,5	+47	*	21,0	10,3	10,7
Hargita	72 852	33 389	39 463	14,0	43 918	15,6	+4 455	+1,6	21,8	10,0	11,8
Hunyad	105 068	52 480	52 588	11,1	39 834	8,4	-12 754	-2,7	19,3	9,6	9,7
Máramaros	115 956	45 959	69 997	16,4	65 215	15,3	-4 782	-1,1	22,9	9,1	13,8
Maros	135 547	59 258	76 289	13,6	43 747	7,8	-32 542	-5,8	21,1	9,2	11,9
Szatmár	91 563	42 549	49 014	13,6	34 447	9,6	-14 567	-4,0	22,1	10,3	11,8
Szilágy	62 580	31 985	30 595	11,6	1 466	0,6	-29 129	-11,0	21,5	11,0	10,5
Szeben	104 311	46 224	58 087	14,0	66 889	16,1	+8 802	+2,1	21,2	9,4	11,8
Temes	108 140	84 275	23 865	3,9	89 288	14,7	+65 423	+10,8	15,1	11,8	3,3
Erdély	1 515 087	799 664	715 423	10,6	780 674	11,6	+65 251	+1,0	19,4	10,2	9,2
Regát	3 136 509	1 301 254	1 835 255	14,8	1 676 073	13,5	-159 182	-1,3	21,6	9,0	12,6
Románia	4 651 596	2 100 918	2 550 678	13,4	2 456 747	12,9	-93 931	-0,5	20,8	9,4	11,4

4. táblamelléklet
Az erdélyi magyarság és románság valószínű természetes szaporulat 1966–1977 között

Megye	Az összes népesség természetes szaporulata		1966-ban az összes népességből magyar		A magyarság valószínű természetes szaporulata	1966-ban az összes népességből román		A románság valószínű természetes szaporulata
	(Ezer fő)	%	(Ezer fő)	%	(Ezer fő)	(Ezer fő)	(Ezer fő)	%
Fehér	42	11,1	27	7,1	3	340	88,7	37
Arad	9	2,0	76	15,7	1	344	71,5	7
Bihar	52	8,9	193	32,9	17	378	64,4	34
Beszterce-Naszód	43	16,0	22	8,3	3	237	88,2	38
Brassó	58	13,2	65	14,8	9	331	74,8	43
Krassó-Szörény	16	4,3	9	2,6	1	296	82,5	13
Kolozs	73	11,5	165	26,1	19	457	72,4	53
Kovászna	22	12,5	140	79,4	18	34	19,3	4
Hargita	39	14,0	249	88,1	35	31	11,1	4
Hunyad	53	11,1	40	8,4	4	423	89,1	47
Máramaros	70	16,4	54	12,5	9	340	79,5	56
Maros	76	13,6	250	44,5	34	278	49,6	38
Szatmár	49	13,6	148	41,1	20	204	56,7	28
Szilágy	31	11,6	64	24,3	7	195	74,0	23
Szeben	58	14,0	20	4,9	3	293	70,7	41
Temes	24	3,9	76	12,5	3	378	62,2	15
Erdély összesen	715	10,6	1598	23,8	186	4599	67,9	481

5. táblamelléklet
Az erdélyi megyék népessége „nemzetiség és anyanyelv” szerint 1977-ben

Megye	Összes népesség	Román	Magyar	Német	Egyéb	Az egyéb nemzetiségűek és anyanyelvűek közül							
						Eltérő nemzeti-ségű és anya-nyelvű	Zsidó	Cigány	Ukrán	Szerb-horvát	Szlovák	Cseh	Bolgár

Szám szerint

Fehér	409 634	370 095	25 487	11 129	2 923	992	134	1 332	19	8	36	9	14
Arad	512 020	384 218	71 983	38 366	17 453	1 599	1 044	3 635	233	1812	7 115	238	1 364
Bihar	633 094	416 426	196 220	675	19 773	3 533	910	6 071	39	43	7 845	29	53
Beszterce-Naszód	286 628	262 785	19 955	2 253	1 635	320	42	1 027	50	2	3	5	2
Brassó	582 863	471 281	70 208	35 940	5 434	2 491	502	1 230	43	28	16	52	21
Krassó-Szörény	385 577	329 872	8 029	19 975	27 701	1 992	162	3 126	3 590	14 454	456	3 530	63
Kolozs	715 507	539 280	167 473	1 505	7 249	831	1 165	4 762	40	26	55	20	29
Kovászna	199 017	41 060	155 133	202	2 622	2 392	34	93	4	6	1	1	6
Hargita	326 310	45 947	275 759	200	4 404	3 399	62	832	26	8	5	5	3
Hunyad	514 436	473 408	33 826	4 243	2 959	976	297	464	102	52	97	73	51
Máramaros	492 860	398 649	56 332	3 183	34 696	603	465	1 428	31 962	13	37	15	4
Maros	605 345	310 226	264 567	17 439	13 113	4 113	646	7 867	21	14	17	9	23
Szatmár	393 840	230 966	150 389	2 250	10 235	5 207	320	1 174	648	16	31	7	5
Szilágy	264 569	197 920	62 568	86	3 995	432	40	1 610	4	8	1 864	7	3
Szeben	481 645	362 214	20 679	92 120	6 632	2 221	208	2 766	20	24	14	23	17
Temes	696 884	486 179	72 699	93 911	44 095	2 958	1 799	6 047	3 382	19 941	1 844	438	6 801
Erdély	7 500 229	5 320 526	1 651 307	323 477	204 919	34 059	7 830	43 464	40 183	36 455	19 436	4 461	8 459
Regát	14 059 681	13 886 965	19 261	8 728	144 727	10 816	16 837	32 232	11 320	1 797	77	1 046	808
Románia	21 559 910	19 207 491	1 670 568	332 205	349 646	44 875	246 67	75 696	51 503	38 252	19 513	5 507	9 267

Százalék szerint

Fehér	100,0	90,4	6,2	2,7	0,7	0,2	*	0,3	*	*	*	*	*
Arad	100,0	75,0	14,1	7,5	3,4	0,3	0,2	0,7	*	0,3	1,4	*	0,3
Bihar	100,0	65,8	31,0	0,1	3,1	0,6	0,1	1,0	*	*	1,2	*	*
Beszterce-Naszód	100,0	91,7	7,0	0,8	0,5	0,1	*	0,3	*	*	*	*	*
Brassó	100,0	80,9	12,0	6,2	0,9	0,4	0,1	0,2	*	*	*	*	*
Krassó.-Szörény	100,0	85,5	2,1	5,2	7,2	0,5	*	0,8	0,9	3,7	0,1	0,9	*
Kolozs	100,0	75,4	23,4	0,2	1,0	0,1	0,2	0,7	*	*	*	*	*
Kovászna	100,0	20,6	78,0	0,1	1,3	1,2	*	*	*	*	*	*	*
Hargita	100,0	14,1	84,5	0,1	1,3	1,0	*	0,2	*	*	*	*	*
Hunyad	100,0	92,0	6,6	0,8	0,6	0,2	*	0,1	*	*	*	*	*
Máramaros	100,0	80,9	11,4	0,6	7,1	0,1	0,1	0,3	6,5	*	*	*	*
Maros	100,0	51,2	43,7	2,9	2,2	0,7	0,1	1,3	*	*	*	*	*
Szatmár	100,0	58,6	38,2	0,6	2,6	1,3	0,1	0,3	0,1	*	*	*	*
Szilágy	100,0	74,8	23,7	*	1,5	0,2	*	0,6	*	*	0,7	*	*
Szeben	100,0	75,2	4,3	19,1	1,4	0,5	*	0,6	*	*	*	*	*
Temes	100,0	69,8	10,4	13,5	6,3	0,4	0,3	0,9	0,5	2,9	0,3	0,1	1,0
Erdély	100,0	70,9	22,0	4,3	2,8	0,5	0,1	0,6	0,5	0,5	0,3	*	0,1
Regát	100,0	98,8	0,1	*	1,0	0,1	0,1	0,2	0,1	*	*	*	*
Románia	100,0	89,1	7,8	1,5	1,6	0,2	0,1	0,4	0,2	0,2	0,1	*	*

6. táblamelléklet
Az erdélyi megyék népességének tényleges szaporodása, illetőleg fogyása (-)
„nemzetiség és anyanyelv szerint” 1966–1977 között*

Megye	Összes népesség	Román	Magyar	Német	Egyéb	Az egyéb nemzetiségűek közül						
						Zsidó	Cigány	Ukrán	Szerb-horvát	Szlovák	Cseh	Bolgár
Szám szerint												
Fehér	26 848	30 550	-1 502	-1 694	-506	-133	-1 479	-16	-17	-28	-47	–
Arad	30 772	39 916	-3 462	-5 508	-174	-818	990	-26	-1 038	-202	-169	-319
Bihar	46 634	38 589	3 272	-431	5 204	-888	2 393	-24	-71	32	-34	-32
Beszterce-Naszód	18 028	25 996	-2 403	-3 849	-1 716	-60	-1 996	-52	-5	-9	-4	-3
Brassó	140 171	140 274	4 882	-4 917	-68	-360	-2 175	-16	-45	-8	-137	-22
Krassó-Szörény	26 851	33 993	-1 146	-3 907	-2 089	-28	994	-57	-1 372	-836	-2 328	-45
Kolozs	84 407	82 111	2 705	-233	-176	-846	440	-30	-47	-46	-86	-17
Kovászna	22 159	6 961	14 661	-75	612	-3	-1 372	–	1	-1	-3	-1
Hargita	43 918	14 675	26 873	-37	2 407	-36	-558	-237	-1	-4	-5	2
Hunyad	39 834	50 280	-6 221	-2 428	-1 797	-213	-266	-403	-97	-199	-411	-80
Máramaros	65 215	58 665	2 749	190	3 611	-298	529	2 902	-17	9	-20	1
Maros	43 747	31 840	14 892	-3 186	201	-407	-3 535	-9	-4	-24	-45	-2
Szatmár	34 447	27 186	2 795	-2 177	6 643	-253	-576	-257	1	-111	-20	-8
Szilágy	1 466	3 130	-1 282	14	-396	-48	-169	-12	-4	-493	-50	-2
Szeben	66 889	68 932	540	-4 762	2 179	-199	-271	-70	-33	-27	-93	-12
Temes	89 288	107 996	-3 484	-15 404	180	-1 110	1 410	1 602	-2 768	-456	-533	-708
Erdély	780 674	761 094	53 869	-48 404	14 115	-5 700	-5 641	3 295	-5 517	-2 403	-3 985	-1 248
Regát	1 676 073	1 699 887	-2 893	-1 986	-18 935	-12 521	17 140	-6 497	-467	-305	-486	-678
Románia	2 456 747	2 460 981	50 976	-50 390	-4 820	-18 221	11 499	-3 202	-5 984	-2 708	-4 471	-1 926
Százalék szerint												
Fehér	7,0	9,0	-0,6	-13,2	-14,8	-49,8	-52,6	*	*	*	*	–
Arad	6,4	11,6	-4,6	-12,6	-1,0	-43,9	37,4	-10,0	-36,4	-2,8	-41,5	-18,9
Bihar	8,0	10,2	1,7	-39,0	35,7	49,4	65,1	*	*	3,4	*	*
Beszterce-Naszód	6,7	11,0	-10,7	-63,1	-51,2	-58,8	-66,0	*	*	*	*	*
Brassó	31,7	42,4	7,5	-12,0	-1,2	41,8	-63,9	*	*	*	*	*
Krassó-Szörény	7,5	11,5	-12,5	-16,4	-7,0	-14,7	46,6	-0,8	-8,7	-64,7	-39,7	*
Kolozs	13,4	18,0	1,6	-13,4	-2,4	-42,1	10,2	*	*	*	*	*
Kovászna	12,5	20,4	10,4	-27,1	30,4	-8,1	-93,7	–	*	*	*	*
Hargita	15,6	46,9	10,8	-15,6	120,5	-36,7	-40,1	*	*	*	*	*
Hunyad	8,4	11,9	-15,5	-36,4	-37,8	-41,8	-36,4	-79,8	*	*	-84,9	*
Máramaros	15,3	17,3	5,1	6,3	11,6	-39,1	58,8	10,0	*	*	*	*
Maros	7,8	11,4	6,0	-15,5	1,6	-38,7	-31,0	*	*	*	*	*
Szatmár	9,6	13,3	1,9	-49,2	184,9	-44,1	-32,9	-28,4	*	*	*	*
Szilágy	0,6	1,6	-2,0	19,4	-9,0	-54,5	-9,5	*	*	-20,9	*	*
Szeben	16,1	23,5	2,7	-4,9	48,9	-48,9	8,9	*	*	*	*	*
Temes	14,7	28,6	-4,6	-14,1	0,4	-38,2	30,4	90,0	-12,2	-19,8	-54,9	-9,4
Erdély	11,6	16,7	3,4	-13,0	7,4	-42,1	-11,5	9,0	-13,1	-11,0	-47,2	-12,9
Regát	13,5	13,9	-13,1	-18,5	-11,6	-42,6	113,6	-36,6	-20,6	-79,8	-31,7	-45,6
Románia	12,9	14,7	3,1	-13,2	-1,4	-42,5	17,9	-5,8	-13,5	-12,2	-44,8	-17,2

*Az 1966. évi nemzetiségi adatokhoz viszonyítva